

גיל אילוטוביץ

תמונות חתונה

ספריה לעם 558

גיל אילוטוביץ נולד בבני־ברק בשנת 1965. למד מקרא ופילוסופיה באוניברסיטת תל־אביב. הוא עומד בראשם של מיזמים טכנולוגיים רבים בתחומי החינוך, העלייה והרווחה, ואף קיבל פרסים על פועלו בפיתוח כלים ממוחשבים ללמידה. ספרו הקודם, "יש כאן משהו", ראה אור בשנת 2004 (הוצאת ידיעות אחרונות).

גיל אלוטוביץ

תמונות חתונה

ספריה לעם
הוצאת עם עובד

Gil Ilutowich
Wedding Pictures

עורכי הסדרה
נילי מירסקי, משה רון
ותרזה בירון-פריד

הדפסה שניה תשס"ז 2006

עיצוב הסדרה: יהודה ררי
הדפסת העטיפה: דפוס אופסט א.ב.

הוצאת ספרים עם עובד בע"מ תל אביב
סדר ועימור ממוחשב "מחשב אות" מ. רכלין בע"מ
נרפס בתשס"ז בדפוס אייל פתח תקוה
Am Oved Publishers Ltd. Tel Aviv 2006
Printed in Israel • ISBN 965-13-1840-6

לזכר סבתי, מאשה אילוטוביץ

חלק ראשון

ברגע ששמעה את טרטור המנוע, קמה אלקה והתקדבה לאט אל שפת המדרכה. האוטובוס גלש אל התחנה ופתח אליה את דלתותיו. את תיק היד תלתה על אמת זרועה המקופלת ובידה השנייה אחזה בחוזקה במוט. המדרגה הזאת תמיד היתה גבוהה מדי בשבילה, גם כשהיתה צעירה יותר. הנהג הביט בה בחיוך סלחני, הוא כבר הכיר אותה מנסיעות קודמות. "גברת, הכרטיסייה לא תברח, קודם תשבי," ביקש ממנה כשעמרה לפתוח את התיק. האוטובוס זו ואלקה מיהרה לשבת. היא ביקשה ללא מילים מהנוסע שלפניה להעביר את הכרטיסייה אל הנהג ורק אחר-כך הרשתה לעצמה להסתדר במושב ביתר נוחות, לבחון בחטף את צדודיתו של הגבר הקירח שישב לצדה ולהרהר בתכלית הנסיעה הזאת.

אף שנרדמה מאוחר, התעוררה השכם בבוקר כשחשכה שרתה עדיין בבית. בטלטלת ראש קצרה גירשה את החלומות שרדפו אותה בשנתה והדליקה את המנורה הקטנה שמעליה. אור צהבהב נשפך על הכתלים ועל השירה החומה, ארון העץ הגדול נותר בצל. ערנות פשטה באיבריה, הזכירה לה שהיום הזה יהיה שונה מכל הימים. שלושים ושתיים שנה היא דוחה את הנסיעה הזאת, ובלילה האחרון ייסרה אותה ההתלבטות יותר מאי-פעם, אבל היום תיסע. היא נאנחה, חילצה עצמה מהמיטה וניגשה אל הארון. ריח הנפטלין גירה את נחיריה, ידיה גיששו בתוך האפלה, חפרו בתוך הסדינים המקופלים ושמיכת הפוך, ואז פגעו בקרטון הקשה של קופסת הנעליים.

לרגע היססה לפני ששלפה אותה מהקבר שהיתה טמונה בו
זמן רב כל-כך. באור שהטילה מנורת הלילה הסתמנו בין
ידיה סמל "המגפר" והציור של נעלי הבית המשובצות.

אלקה הוציאה את משקפי הקריאה שלה ממגרת השידה,
התיישרה על קצה המיטה, הניחה את הקופסה על ברכיה
ופתחה אותה. תכולתה ריצדה מול עיניה, ניירות, מסמכים
ועוד משהו. כשהעבירה אותם לכאן לפני שנים, עשתה זאת
רק לתכלית אחת – שיכסו את מה שהסתירה בתחתית. אלקה
נשמה עמוק, היא שלפה מראש הערמה את הסרטיפיקט
על-שם סבינה גורק. בתמונה, שערותיה שהיו כבר אפורות
הודקו לראשה במכבנות כהות, ובין גבותיה נחרש קמט של
כעס. כעס על מה שהיה, או אולי אות לבאות.

התמונה הזאת העכירה את רוחה, וכך גם השם המושאל.
היא הניחה את הסרטיפיקט בצד והוציאה את תעודת
העולה-חדש של הסוכנות היהודית. כאן שיערה כבר היה
צבוע שחור, ושמה האמיתי, אלקה סטולד, הושב לה. אבל
הקמט שבין הגבות בעינו עמד. בזה אחר זה, בלי לתת
עליהם את הדעת, שלפה פנקסי חיסכון של בנק-הפועלים,
פנקס חבר ישן של קופת-חולים ומדשמים של תרופות.
רעד קל עבר בידיה כאשר הגיעה למה שחיפשה – תמונת
החתונה. למה שמרה אותה? היא היתה צריכה לקדוע אותה
לגזרים עוד לפני שלושים ושתיים שנה. מי יודע, אולי היתה
לה אז נבואת לב שיבוא יום ותזרקק לה.

היא קירבה אותה אל מנורת הלילה כדי לבחון אותה היטב.
הנה היא עומדת לבושה שמלה ארוכה לבנה עם שרוולים
תפוחים וצווארון תחרה, ההינומה מכסה את פניה, בידיה
זר פדחים קטן, מימינה יושבת אמה על כיסא, רזה, קטנה
וחיוורת, אביה עומד מאחוריה, ידיו מונחות על משענת
הכיסא, חמותה עומדת בתווך, עטופה רדיד, עוד כמה
קרובים ושכן נדחקו אל התמונה, כולם לבושים חליפות

כהות וחבושים מגבעות קצרות, ואיש אינו מחייך. והוא עומד בצמוד אליה משמאל, קשה לראות (לא כל שכן לזכור) אם חיבק אותה, אם הניח יד על מותניה או נגע קלות בגבה. אלקה מקרבת עוד את התמונה אל הנורה, סוקרת כל פרט בפניו, קווצת שיער בהירה מונחת ברישול על המצח הגבוה, האף הישר, העיניים שגם בתמונה של שחור-לבן רואים את התכלת שהיתה בהן. ונרמה שמשוך שם איזוהו חיוך, משהו בזווית הפה, כן, יש שם חיוך. הרעד התגבר, היא חשה בלבה. "מנוול, מנוול", לחשה, "מה עשית לי."

אלקה מיהרה להחזיר את התמונה לקופסה והניחה מעליה את ערמת הניירות. עכשיו היתה לאות באיבריה וכבר הצטערה על התוכנית לנסוע. במטבח עמדה להכין לעצמה כוס תה חזק עם פלח לימון וקוביית סוכר כמו שהיא רגילה, כך שהבוקר הזה לא יהיה שונה מדי מבקרים אחרים. בזמן שהמים בעבעו, הזליפה אל פיה כמה טיפות ולריאן כדי להרגיע את קצב הלב. וכשישבה לשתות את התה, קוביית הסוכר נתונה בין שיניה, עדיין לא נרגעה ואמרה לעצמה, איזו מטורפת אני, איזה רעיון משוגע עלה לי, זה לא בא בחשבון.

אחרי התה והלחם־חי שלה במרגרינה עם פרוסת הלקרדה הדקה, ירדה, עדיין בחלוק, לזרוק את הזבל. בחדר האשפה פגשה את דבורה זלצר, השכנה מהדירה למעלה. דבורה נתנה מבט חר בשקית הזבל שאלקה החזיקה בידה, אבל לא העזה לומר מילה. וטוב שכן. בפעם האחרונה שהעירה לה שהשקית מטפטפת ומשאירה כתמים בחדר המדרגות, שפכה אלקה את כל תכולתה על רגליה של דבורה. זה היה לפני שש שנים ומאז רובצת ביניהן שתיקה כבדה. הסיבה היחידה שהשליכה את הזבל על רגליה ולא בפניה היתה שער אז היו שתיקה נוהגות בכל יום שישי, לפני כניסת השבת, לשבת אצל

אלקה במרפסת לשיחת חולין על כוס תה ועוגיות מלוחות. זה הטבע של האנשים, שנים הכול בסדר ואז פתאום הם מוצאים להעיר משהו ומקלקלים והורסים הכול.

לאלקה היה קשה להרים את מכסה המתכת העגול של הפח. דבורה, שצעירה ממנה ביותר מעשר שנים, רק המשיכה לעקוב במבטה אחר שקית הזבל ולא חשבה לעזור, מן הסתם עוד שומרת בלבה את הטינה ההיא.

בבית פתחה את הארון להחליף את החלוק בשמלה. היא בררה בין השמלות והתכוונה ללבוש את הכחולה עם רקמת הפרחים הלבנים בצווארון. אבל אז נזכרה שבלילה, כאשר תכננה את הנסיעה, התכוונה ללכת למספרה. גם כעת הפריע לה הגוון הלבן שהציץ משורשי שערותיה. במקומות מסוימים, במיוחד בקדמת הראש, נראה כאילו השיער נדבק לקרקפת. אמנם תוכנית הנסיעה נגנזה, אבל היא בכל־זאת תלך למספרה. וכשירדה במדרגות, אוחזת היטב במעקה, לחשה לעצמה בלי קול, שטוב עשתה שהיא הולכת למספרה גם אם לא קבעה תור, כדי שאם שוב יצוץ הרעיון הזה של הנסיעה, היא לפחות תיראה כמו בן־אדם.

במספרה אצל שושנה, היתה אחת הספריות פנויה. היא הצביעה על כיסא העור המסתובב, ואפילו התחילה להנמיך אותו, אבל אלקה לא תפקיד את ראשה בידי אף אחת מלבד בעלת־הבית והעריפה להמתין לה בסבלנות עד שתתפנה. הספרית הזוטררה העמידה פני נעלבת, ובכל־זאת הציעה לה כוס קפה ומגזינים לקריאה. היא סירבה לקפה (בגלל הלחץ־דם), אבל את המגזינים לקחה בחפץ לב.

אלקה לא ידעה לקרוא עברית. היא זיהתה מספרים וגם מילים ביידיש, ואף שמעולם לא הודתה בכך, גם לא בפני עצמה, משום־מה אף פעם לא הצליחו המילים להתחבר אצלה למשפטים. היא אהבה לעלעל במגזינים ולהביט

בתמונות, להסתכל בתצלומים ולתהות מיהם האנשים המופיעים בהם ומה מעשיהם. לשם כך היתה משייכת אותם למראות נוף שהופיעו בדפים אחרים וטווה להם סיפורים של מחלוקות וסכסוכים עם הדמויות האחרות. אבל את עיקר תשומת לבה תפסו תמונות שהופיעו בהן בגדי נשים. עד השנים האחרונות – ולמעשה כמעט כל חייה – התפרנסה אלקה כתופרת-עלית. מבט חטוף אחד בתצלום של שמלה ומיד היו מצטיירים במוחה השכלונות לגזרה, מבנה הצווארון, הקפלים, השרוולים, המנז'טים, מיקומם של הכפתורים, הכול ברור כשמש בצהריים. היו לה לקוחות נאמנות שהזמינו אצלה בקביעות שמלות, חצאיות וחולצות, אבל בשנים האחרונות השתנה הטעם ובמקום לפנות לתופרת-עלית מעדיפים לשלם מעט ולקנות מקונפקציה. היא לא הצטערה, כי כבר התקשתה להתכופף לקחת מידות, והידיים רעדו כשצריך היה להשחיל את החוט בקוף המחט. הכנסה, ברוך השם, היתה לה מהרנטה שקיבלה מגרמניה, כך שלא רעבה ללחם. היא הביטה בתמונות שבמגזינים, כל הבחורות ואפילו הנשים היו לבושות בגדים פשוטים, מכנסיים צרים וגופיות טריקו קצרות. כבר אין למצוא חליפות מחויטות ושמלות שאפשר להתרשם ולהעתיק.

מדי פעם הרימה אלקה את ראשה להביט סביב: שושנה היתה עסוקה בשיפוצים אחרונים של תסרוקת מנופחת על ראשה של ישישה שהניעה את לסתותיה בלי הרף. הישישה היתה מאופרת בכבדות: המון אודם, צבע בעפעפיים, פס שחור מתחת לעיניים ואפילו סומק בלחיים. למרות מראה הבלה היא הזכירה לאלקה את הזונות המפורכסות שהיו מגיעות לווישניבה בימי שוק בעגלה רתומה לצמד שוורים. בקצה המספרה, ליד השולחן של אורנה המניקוריסטית, ישבה אישה צנומה וכהת מבט, ובעוד אורנה מטפלת בציפורניה רכנו השתיים זו אל זו והתלחשו. אישה אחרת,

במשקפי שמש, יושבה וקראה עיתון כשראשה נתון בתוך מכונה לייבוש שיער. אלקה היתה בטוחה שהיא מעמידה פני קוראת, כי מי יכול לקרוא בעיתון עם אותיות כל־כך קטנות וצפופות ועוד להרכיב משקפיים שחורים? ומי בכלל יושב במספרה עם משקפי שמש, מה יש לה להסתיר, לאישה הזאת?

"מה שלומנו היום?" פנתה אליה שושנה בידיש וניקתה לכבודה את הכיסא משאריות השיער של הישישה המצובעת.

"כל עוד אני עומדת על הרגליים שלי, תודה לאל, אין לי טענות לאף אחד," ענתה והתיישרה.

שושנה היתה ספרית שאפשר לסמוך עליה, בעיקר בגלל שידעה יידיש, אם כי זו היתה יידיש רומנית שנשמעה מגוחכת רוב הזמן. ידיעותיה של שושנה על העולם הסתכמו במי מתושבות השכונה התאלמנה לאחרונה ומי עברה להתגורר בבית־אבות ומי הלכה לעולמה, אבל בכל־זאת נעם לה לאלקה לשמוע שפה מובנת בשעה שקושרים לצווארה סדין, חופפים את ראשה במים חמים ומורחים על שיערה צבע במברשת.

בדרך־כלל הרגישה אלקה בנוח כשהביטה במראה, היא נראתה וגם חשה צעירה מגילה. בני גילה היו זקנים, רדופי מכאוב ותשישות, וחלקה, כך החליטה, לא יהא עמם. אבל הפעם נתקפה צינה, כאילו הדמות המשתקפת מולה היא דמות של אישה זרה, מישהי חסרת גוף, ראש של אישה זקנה שמונח על סדין לבן: פנים מקומטות, סנטר נפול, כתמים כהים מתחת לעיניים. האם הפגישה מאתמול, ההתחבטות לגבי הנסיעה, שני הלילות האחרונים שעברו עליה כמעט ללא שינה — האם כל אלה הטילו אותה אל זרועות הזקנה? שושנה החליקה את שערותיה במברשת ופטפטה בלי הרף, אבל אלקה לא הקשיבה. היא חשבה על כך שהמראה הגרולה,

הכיסא שהיא יושבת בו והסדין המכסה אותה אינם מניחים לה, מאלצים אותה לפגוש את הזקנה העייפה הזאת.

בשנים האחרונות נעשה מאבקה ביומיום קשה ואיטי יותר, והיא ציפתה ללא חמדה לאישה הזקנה שיום אחד תופיע מולה. בסתר לבה קיוותה שאולי לא תבוא, והנה דווקא עכשיו, כשאין לה מפלט, בתוך המראה הענקית הזאת, היא באה להכות אותה בפטיש, לפורר ולהכניע אותה. ריחות המספרה נהיו בלתי־נסבלים, הגוף שמתחת לסדין נשטף זיעה, שלפוחית השתן לחצה, ראשה חבר שוב לגופה, לצרכיו ולקשיים שלו. אבל אלקה לא קמה, היא קיוותה שצביעת השיער וסידורו יצליחו אולי לגרש את הזקנה שהשתלטה עליה. הזמן חלף בעצלתיים, נרמה שהספרית מתעכבת, מושכת כל תנועה ופעולה. האם זה מכוון?

"אפשר להציע לך כוס מים? את נראית חיוורת." שושנה הפסיקה לספר אותה והביטה בה דרך המראה במבט רואג. אלקה הנהנה.

"שיפרי'לה, תביאי בבקשה כוס מים!" קראה שושנה אל הספרית הזוטרה, המספריים זקורים בידה התלויה באוויר. המים הקרים אוששו אותה מעט.

"את רוצה ללכת הביתה לנוח, תבואי אחר־כך?" הציעה לה הספרית.

"אני מרגישה בסדר, את יכולה להמשיך." אלקה לא היתה יוצאת בשום אופן מהמספרה כמו משיגענע, עם חצי תספורת. שושנה הזדרזה, ואת התרסיס לייצוב השיער התיזה על ראשה של אלקה בתנועות חדות ומהירות כמי שנלחמת ביתוש טרדן.

השיער היה עכשיו צבוע שחור עז נוטה לכחול ומסורר למשעי, אבל למרות זאת נותרה מתחתיו האישה הזקנה. היא שילמה בחיפזון ויצאה בלי לומר שלום. שושנה ליוותה אותה במבטה עד שנכנסה אל הגינה הציבורית.

אלקה הרגישה מותשת, היא לא יכלה ללכת עד לביתה בלי לנוח, ורק כשהתיישבה על הספסל חשבה שהשאירה במספרה תשר גבוה ממה שהתכוונה לתת. עצי הגן להטו בפריחה אדומה וצהובה, אוויר חם ולח רבץ בכבדות בין השבילים המרוצפים. באדגו החול, ליד הנדנדות, שיחק ילד קטן. אמו, אישה צעירה לבושה שמלה ורודה פרחונית בגזרה צרת מותן, ישבה לידו וניסתה לתת לו מגרפה מפלסטיק. גם אלקה היתה פעם אמא צעירה. זה היה מזמן, בעולם אחר, עולם שבו אמהות לא שיחקו עם ילדיהן בחול. אילו רצה הגורל, האם היתה אם אחרת, רעיה אחרת? מה זה משנה. היא עשתה מה שיכלה, מה שהחיים אפשרו לה. ועכשיו כשפגשה באישה הזקנה, כשזו השיגה אותה סוף־סוף, הבינה שהכול מאחוריה. בראשה הבליחה ההחלטה, היא חייבת לנסוע, כל־כך הדכה שנים דימתה בעיני רוחה את המפגש הזה, ותמיד היו הצער, הכעס והעלבון דוחים אותו. אבל עכשיו אין כנראה מועד אחר. היא תיסע, כן, למרות הכול היא תיסע – היום.

אלקה ישבה באוטובוס, שערותיה צבועות ומדיפות ריח מספרה ותמונת החתונה תחובה בתוך תיקה. הקירח שישב לידה קם ומשך בחוט המצילה. "אפשר לצאת?" ביקש. היא הנהנה וסימנה לו שימתין. הוא היה חסר סבלנות, כנראה חשש שלא יספיק לרדת. אלקה לא ויתרה, היא תקום רק כשהאוטובוס יעצור. אז לפתה את הידית במסעדר הכיסא שלפניה וקמה לאט. היא לא הספיקה לפנות לו את הדרך והוא נדחק בינה ובין המושב, ואלמלא נאחזה בעמוד היתה ללא ספק נופלת. האיש דץ ליציאה בלי להביט בה. "שתולעים יאכלו אותך", קראה לעברו בידיש, אף שכבר ירד. היא חזרה לשבת, הפעם במושב שליד החלון – כדי ששוב לא תיאלץ לקום. הכעס כבר הסתנן לתוכה, כיוון את הקמטים בשפתה העליונה.

יד הונחה על כתפה והיא סובבה את ראשה. "חוצפה של אנשים," הנהנה אליה אישה מבוגרת שישבה מאחוריה. "אין להם שום כבוד." אלקה דק הניעה את ידה בביטול והסתובבה בחזרה אל כיוון הנסיעה. העולם מלא אנשים רעים ואנוכיים. על כל צעד ושעל נתקלה בעוולות, בקנאה ובשנאה. אבל היא לא היתה מסוגלת לבטא את מחשבותיה אלה כשראשה מופנה אחורנית, ובוודאי לא בעברית.

אלקה לא מבינה: ליהודים היתה שפה שבה צחקו ובכו, ריכלו, סיפרו בדיחות ונאנחו. לשם מה היה צריך להחליף אותה בשפה אחרת, קשה ובלתי־מובנת, אם לא כדי להקשות על החיים? בכל בוקר היא לוקחת את מה שנשאר מהלחם,

יורדת לגינה הציבורית, יושבת שם על ספסל ומאכילה את הציפורים והיונים. פעמים רבות מגיעות לשם המטפלות עם העגלות. הן צוחקות, גוערות וקוראות אל הילדים בעברית, וכשהן משוחחות ביניהן הן בולעות את המילים, עד שבקושי אפשר לעקוב אחרי רבריהן. כאשר היא מצליחה כבר להבין, היא שוברת את השיניים כדי לומר משהו, אבל הן כבר עוברות לנושא אחר. לפעמים מגיעה אסתר, מטפלת שיורעת יידיש, היא מספרת לה על הסדרות והתוכניות שיש בטלוויזיה, ואז אלקה מרגישה קצת שייכת. השיחה קולחת וכך עובר הבוקר בלי להרגיש שהזמן חולף.

אף-על-פי שלאלקה היתה טלוויזיה בבית, היא לא צפתה בה. לפני שנתיים, כשהשכנים בבניין החליפו במין בולמוס את טלוויזיות השחור-לבן שלהם בטלוויזיות צבעוניות, היא קיבלה מכשיר ישן כזה במתנה ממשפחת אורבך שגרה בדירה ממול. במקום לזרוק או לתת לאלטע זאכען, הניח עופר, הבן הצעיר של אורבך, את המכשיר הכבד והמאובק על שולחן קטן אצלה בפינת הסלון, ששם עמד עד אז מקלט הרדיו הגדול ששבק חיים. בינתיים הוא חיבר אנטנה, כיוון כל מיני כפתורים והראה לה כמה פעמים איפה מדליקים ומכבים ואיך מגבירים את הקול. היא שמה על הטלוויזיה מפית פלסטיק בדוגמת תחרה ואת פסל האריה מחרסינה שהיה מונח פעם על הרדיו, וישבה מול הטלוויזיה ממש כמו שהיתה נוהגת לשבת מול מקלט הרדיו הגדול כשעור פעל, אבל האנשים בטלוויזיה דיברו עברית במהירות, והסרט שהקרינו אחר-כך היה בשפה שהיא לא הבינה וגם השחקנים התנהגו מוזר. היא כיבתה את המכשיר בכפתור שעופר הראה לה ובשש בערב הלכה למטבח לשמוע ברדיו הקטן האדום את החדשות, התוכניות והשירים ביידיש. את הטלוויזיה לא הדליקה עוד, וברבות הימים אף שכחה איך עושים זאת.

כשעצרו בתחנה של "לילי" ברמת-יצחק, ראתה אלקה את חבורת הזקנים מתגורדת ליד פתח הקולנוע. את חלקם הכירה, לפחות במראה. אלקה הביטה בשעון: עשר דקות לפני ארבע אחר-צהריים, יום חמישי – עוד מעט יתחיל הסרט בידיש. בדרך-כלל לא החמיצה את ההקרנות האלה. במשך שנים היתה אלקה הולכת פעמיים בשבוע למועדון הקשישים שכרחוב נגבה. השעות שכילתה שם היו, בדרך-כלל, חולפות בנעימים. אבל מאז המקרה עם בצלאל ויינר חדלה ללכת לשם, והסרט היה האירוע היחיד בשבוע שהפר את השגרה ואת השקט המעיק ששרר בביתה.

הסרט לקח אותה אל עולמות ואל עלילות שכבר פגשה, אל הגינונים המוכרים של השחקנים, תנועות הגוף, ההלצות והבכי. הכיסאות בקולנוע "לילי" היו עשויים עץ קשה ותמיד היה גם מי שישב לפניה והסתיר, אבל ברגע שכבו האורות, היא היתה שוכחת הכול ומתמסרת לעלילה. כל השבת היתה חושבת על הסרט שראתה, כועסת על בת הרב שסרחה, על הרב שלא הקדיש לה די זמן ועל הרבנית שגילתה מורד לב. היא היתה מדברת אליהם, מוכיחה ומלמדת אותם כדי שבסרט הבא יתנהגו אחרת, כמו שהיא יודעת, ואז הכול יבוא על מקומו בשלום. אלקה הצטערה שלא תוכל לצפות היום בסרט. היא ניסתה, לפי הדמויות שהופיעו על הכרזה, להבין איזה סרט מוקרן, אבל שתי נשים שעמדו על המדרכה ופטפטו הסתירו את רוב התמונה.

בחורה לבושה בחוסר טעם עלתה והתיישבה לידה, מכנסיים אדומים וחולצה סגולה עם צווארון סירה. נראה שהבחורה מעולם לא הסתלקה. במקום ארנק החזיקה קופסת סיגריות ירוקה, מצית וכמה שטרות של גולדה. אלקה לא יכלה להבין איך אישה מרשה לעצמה לצאת כך מן הבית. מאוד רצתה להעיר לה, בעיקר על התאמת הצבעים, וכדי שייקל עליה

להתאפק הסבה את דאשה והביטה החוצה.

בית־הקולנוע והבנק הסמוך סימנו לה את קצה "תחום המושב" שלה, ואחרי שהאוטובוס פנה מרחוב עזריאל, נעשו הרחובות והסמטאות זרים. בחלון חלפו בתים, חנויות ואנשים שהיא לא ראתה מעולם. רחובות צרים, הלומי חום, והאנשים המהלכים בהם לאים. הבתים מכוערים, כולם עוטים תריסים, כאילו הפכו האנשים את חייהם לסוד אפל שיש להסתירו מאחורי רפפות פלסטיק.

נראה שהיא היחידה בעיר שיש לה מרפסת גלויה, עם שורת עציצים חשופה לעין כול, וכן שולחן עץ קטן והכיסאות שלצדו. אלקה אהבה לשבת שם אחרי־הצהריים, כשהשמש מרצדת בין פרחי הבגוניה הקטנים, ללגום כוס תה, לצפות בעוברים ושבים ולנסות לנחש לאן פניהם מועדות, מה מטריד אותם ומה הם מסתירים בתיקים שבידיהם. אבל המרפסת הזאת היתה כמו פצע בלבם של דיירי השכונה. יום אחד צלצל אצלה בדלת שמעון כץ מהוועד, ביקש לשכנע אותה שתעשה כמו כולם, שתסגור את המרפסת, אפילו רצה לתת לה שם של אחד מומחה שעושה עבודה טובה וממש בזול. לא ייתכן שמרפסת אחת תישאר פתוחה, זה הרי פוגע באסתטיקה של כל הבניין. הוא אפילו ניסה להפחיד אותה שזאת פרצה שקוראת לגנב, והיא אישה מבוגרת שחיה לבר, ממש סכנת נפשות. אלקה גירשה אותו בצעקות רמות: כמו שהיא לא באה להגיד לו את מה ואת מי להכניס הביתה, וכולם יודעים שהבת שלו ציפורה, כל האונטערועל־טניקים באים לישון אצלה בבית, ככה שלא יעז הוא לבוא ולהגיד לה מה לעשות ועור לאיים עליה עם כל מיני סיפורי גנבים. צעקותיה רדפו אחריה גם כאשר נמלט וסגר אחריה את דלת הדירה שלו בטריקה עזה. מאז לא בא איש להטריד אותה והמרפסת נשארה פתוחה כמו שמרפסת אמורה להיות.

האוטובוס נוסע ונוסע, פה הרחוב מתרחב ושם מתגלה איזו כיכר קטנה, אבל בעצם הכול נראה דומה, כאילו אדם אחד, חסד כל דמיון, תכנן ובנה את כל העיר. במקום שהיא באה ממנו, די היה בנסיעה קצרה בעגלה וכבר היו נעלמים בתי העיירה, ותחתיהם היו מופיעים שדות חיטה זהובים ומתוכם צומחים אסמים ובתי עץ של איכרים. נוסעים עוד קצת ומגיעים לנהר, עוברים את הגשר ושם מתחילה הדרך להתפתל בין עצי אלון ולבנה. בכל מקום שהולכות אליו העיניים מתגלה משהו חדש – פלג קטן, פרחים בין הסלעים, שיחי אוכמניות.

אלקה נולדה ברוסיה הלבנה, בעיירה וישניבה, על אם הדרך שבין מינסק לוויילנה, ועדיין חקוקים בתוכה בתי העץ הנמוכים שציורי פרחים מעטרים את דלתותיהם, ורחובות הבוץ שאנשים, ילדים ועוזים מתחככים שם זה בזה, וכמובן כיכר השוק הגדולה, שהיתה מתמלאת עד אפס מקום בכל יום שלישי עשרות עגלות עמוסות בפירות היער והשדה שהובאו מכל הסביבה. אביה, איסר לוין, היה בעל פונדק ששכן בפאתי העיירה. תמיד ייחל לפשיטת רגל שתפטור אותו מהכורח להאביס, להשקות ולהלין גויים ושיכודים ותתיר לו, במצפון שקט, ללמוד תורה. כשפרצה השרפה הגדולה בקיץ של 1915 עמד אביה לפני הפונדק, מצפה בעיניים כלות ללשונות האש שתבואנה ותאחזנה בנחלתו, תהפוכנה הכול לעפר ואפר, אבל האש מיאנה להתקרב ובמקומה באו אל הפונדק המשפחות שאיברו את ביתן והיו מוכנות לשלם כל מחיר כדי לקבל חדר ומיטה. בכסף המקולל הזה בנה איסר לוין ארובה חדשה, הגדיל את חדר האוכל, הוסיף אגף ונאלץ לדחות שוב את לימוד התורה.

בכל שבת בבוקר היו באים מהכפר השכן זוג גויים זקנים כדי לשרת את אורחי הפונדק ובימי הקיץ, אחרי שאיסר היה חוזר מבית הכנסת, היו הוא ואלקה יוצאים לטיול בשדות.

לפעמים שטף אותם אור בהיר, והאיכרים היו מנופפים להם לשלום. בשעות החסד האלה היה אביה אוcho בידה ומספר לה מעשיות על אנשים שפגשו ביער זאבים שמדברים יידיש ושרונים שחיים בנקיקי סלעים ותופרים מעילים ונעליים, על ארצות רחוקות שאנשים צהובי עור ומלוכסני עיניים מגדלים שם עצי תה ושיחי זהב, ועל ממלכות גדולות שמעבר לנהר הסמבטיון, ששם יושבים יהודים על כס מלכות, וגויים מתרפסים לפנייהם ועוסקים במסחר בסדקית.

אלקה לא ידעה בדיוק בת כמה היא. היא זוכרת שהיתה ילדה חסרת מנוח, שהשתובבה הרבה עם התרנגולות בחצר, קפצה על חביות ויצאה לבדה למסעות פלישה אל חצרות השכנים, ששם היתה מורטת נוצות לאווזים ומקימה מהומת אלוהים. השכנים היו יוצאים אליה, מנופפים באגרופים, מגרשים אותה וקוראים אחריה, "זאת לא ילדה, זה שד".

יום אחד ניגשה אל אמה שישבה ליד תנור הלכנים במטבח וגיררה תפוחי אדמה על פומפיה. "מאמע, בת כמה אני?"

שאלה. "לכי לאבא, הוא יודע," נענתה.

אביה פרק בחצר שקים של קמח שהביא מהשוק. הוא הצמיד את גבו הרחב לעגלה, נשען על השק, הטה אותו על גבו, צעד עמו אל המחסן והטילו על האדמה, השמיע אנחה וחוזר חלילה. היא חיכתה עד שיגמור ויבריא את המחסן, ואז חזרה על שאלתה. אביה הניח את כף ידו הגדולה על ראשה, בידו השנייה ליטף את זקנו, הרהר רגע כמנסה למצוא את התאריך המדויק, ואמר, "אם את שואלת שאלות כאלה, סימן שאת מספיק גדולה ללכת לחיידר." על שאלתה לא ענה, אבל עוד באותו היום לבש את מעיל הצמר האפור שלו, קשר אותו באבנט רחב, חבש את מגבעתו והלך אל רב יחיאל אברמוביץ', המלמד של הבנות, כדי לקבוע אתו מה יהיה גובה שכר הלימוד. לא פעם חשבה אלקה שאם היא יודעת

לזהות מילים ומספרים זה בוודאי לא הודות לִרְבִּי אברמוביץ' מלמד, כי כל מה שהיא זוכרת מהבקרים הרחוקים ההם זו מהומה של ילדות המושכות זו בצמותיה של זו, מהומה שעל-פיה רוב היתה פורצת ביוזמת אלקה עצמה, ואת המלמד נותר אל תוך זקנו.

אמנם השנים, התהפוכות והפחים שזימנו לה החיים סילקו מזיכרונה שמות רבים ותמונות רבות, אבל בערב, כשהיא יושבת לבדה בסלון מול הטלוויזיה הכבויה או כשהיא עוצמת את עיניה, היא רואה בבירור ובדיוק את הפונדק בווישניבה, את החצר הרחבה ואת המחסן. היא יכולה להיכנס לבית, ולפניה מתגלה חדר האוכל הגדול עם שולחנות העץ והספסלים. היא הולכת אל המטבח, ששם עומדת המבשלת ליד הקדרה המונחת על תנור לבנים ובוחשת בתרוד עץ גדול, ורואה את מקלעת השום התלויה על מסמר, את סלי הקש המלאים צנוניות, בצלים ותפוחי אדמה, את סירי הנחושת שמתנדנדים להם על קרסיהם הקבועים בבול העץ הארוך, הגבוה, ואת לחם השיפון המונח על הקרש ומעלה אד. היא אפילו מבחינה בעיטורי הפרחים הכחולים על כלי הפורצלן שבארון הזכוכית – הכול חי בתוכה לפרטי-פרטיו. וכשהיא שבה ופוקחת את עיניה היא פוגשת את קרובי משפחתה, שכניה ומכריה: ילדים שלא בגרו וצעירים שנותרו בעלומיהם.

אביה לימד אותה שכאשר מופיעים המתים יש לומר להם, "לכו לנוח על משכבכם בשלום". אבל היא לא מגרשת אותם, אלא מספרת להם על בנה ליאון שנסע עם רוח'קה שלו והנכדים לאמריקה, על כל מה שקרה ומדוע החליטה לא לחיות אתם שם. היא מתלוננת באוזניהם על קשיי הבדידות, על השכנים שמתעמרים בה והסוחרים בחנויות שתמיד מנסים לרמות במשקל ובעודף. היא חוזרת באוזניהם בפירוט על החדשות בידיש ששמעה ברדיו, ולא חוסכת

מהם את הסיפורים על המלחמה בלבנון ועל האינפלציה
הזאת שבכל יום שעובר הכסף שווה פחות – שלא יחשבו
ויצטערו שהפסידו משהו כשנלקחו מהעולם הזה בטרם עת.

מבטה של אלקה לא מש מחלון האוטובוס. מדי פעם מנסים לפלוש אל מחשבותיה הרהורים על מטרת הנסיעה, אבל מכיוון שהם עלולים להביא אותה לידי חרטה, היא מסלקת אותם, ומשתדלת לתת את דעתה רק על מה שמתרחש ברחוב. בעת הנסיעה המראות מיטשטשים מול עיניה, אבל כאשר האוטובוס עוצר התמונה מתייצבת והיא יכולה להביט בתשומת לב בחנויות ובאנשים. האישה שדוחפת עגלת תינוק נראית לה אישה טובה, וגם לזקן ההוא שיושב על ספסל יש פנים של אדם ישר, אבל על-פירוב נראים לה בני-האדם חורשי מזימות וממהרים להרע. אילו נתנו בידיהם סכין ואמרו להם "אין עליכם מורא חוק", היו ללא ספק מתנפלים ושוחטים זה את זה, הרחובות היו מתמלאים דם וזעקות פצועים, ולאיש לא היה אכפת.

בחלל האוטובוס נשמע האות של החדשות והנהג הגביר את עוצמת הקול. הקריין נשמע דרמתי. אלקה הצליחה לקלוט את שמו של ראש הממשלה מנחם בגין ואת המילים "כנסת" ו"הודעה רשמית". הנוסעים באוטובוס נראו נסעדים ודיברו ביניהם בהתרגשות. אולי פרצה מלחמה נוספת, אולי קרה איזה אסון. היא פנתה לבחורה שישבה לידה. "מה יש ברדיו, מה אומרים?"

"ראש הממשלה מנחם בגין הודיע שהוא מתפטר."

"איך פֶּאָרשֶׁטִי נישט, מה זה מתפטר?"

"אמר שהוא לא יהיה יותר ראש ממשלה," הסבירה

הבחורה לאט.

"מה אומרת, שוין אויס ראש ממשלה?" אלקה הופתעה, ורצתה גם היא להצטרף למתרגשים, אולי יואילו מחשבותיה לנדרוד למקום אחר.

"אויס ראש ממשלה," אמרה הבחורה בעיניים טובות. המילים שביטאה בידיש שעשעו אותה. "הגיע הזמן שילך הביתה," הוסיפה.

"למה, היה ראש ממשלה טוב," אמרה אלקה, ולא מפני שחשבה כך באמת, אלא מפני שלא מדברים סרה במי שהולך.

"הלוואי שהייתי יכולה להסכים אתך." על פניה של הצעירה חלף צל והיא הסיטה את מבטה.

אלקה שקלה אם לומר משהו, כי הבחורה נראתה לה אבודה, ולא רק בגלל המראה המוזנח. היא בחנה את צדודיתה: למרות השיער הפרוע, היו לה פנים יפות, חלקות ובהירות. אם היתה מטפחת קצת את עצמה, כל היופי שלה היה נפתח כמו עלי גביע של פדח.

בזמן המלחמה, אלקה נזכרה, היו נשים שגזזו את שערן ומרחו אפר על פניהן מחשש שהחיילים יכפו את עצמם עליהן. רבות התמידו בכך גם אחרי שהמלחמה נגמרה, אולי מתוך הרגל, אולי בשל הפחד שנטמע בהן. גם בבחורה הזאת קבור איזה פחד. אולי היא בורחת ממישהו, או ממשהו, אולי ההזנחה שלה מכוונת. אלקה שבה והביטה בה לפני שהחזירה את מבטה אל החלון. לא, היא לא בחורה רעה. בוודאי לא עשתה רע לאיש, אבל כנראה פגעו בה אחרים – גבר שהבטיח לה את השמים, ניצל אותה וזרק לכלבים ועכשיו היא מנסה להתרחק ממנו. ולא רק ממנו, אלא מכל הגברים שבעולם. אלקה היתה בטוחה שזה מה שקרה, והיתה מרוצה כאילו פיצחה חידה סבוכה. זו המיומנות שרכשה כשישבה לבדה בגינה הציבורית והביטה באנשים שעל הספסל ממול. הבחורה היתה שקטה ולא היה ברור אם היא שקועה במה

שנאמר בחדשות או בתוך עצמה. אלקה החליטה לשתוק גם היא והסיעה את מחשבותיה אל מנחם בגין שהתפטר. לפני שנים, כשהמגרש שמול ביתה עדיין עמד ריק ועדיין לא בנו עליו את הבניין של קופת־חולים מכבי, הגיעה לשם בצהרי יום סתיו אחד משאית. כמה אנשים קפצו ממנה ופרקו בזריזות ספסלים ארוכים ולוחות עץ. הקימו במה, העמידו עליה שולחן וכיסאות, סידרו את הספסלים בשורות ומאחור תלו שלט ארוך עם כתובת. אלקה ישבה במרפסת ביתה, עשתה תיקונים בחולצות, שינתה מידות וצפתה במתרחש. בערב המגרש, וגם המרפסות, שבאותם ימים היו כולן פתוחות, המו מאדם. הגיעה מכונית מכוסה כרזות ומתוכה יצא גבר נמוך ורזה עם משקפיים ושפם שחור. שעה ארוכה דיבר לתוך רמקול, פעמים צעק, פעמים אחרות נופף בידיו, ואחרי שהלך אמרה לה גברת אורבך, שהיתה אז בהיריון עם עופר, שזה מנחם בגין ושהוא רוצה להיות ראש ממשלה במקום לוי אשכול.

אלקה חשבה שהנה עברו השנים והאיש הזה, שכל שאיפתו היתה להתמנות לראש ממשלה, הצליח, ובסופו של דבר גילה כנראה שכל המאמץ והטרחה והצעקות ונפנופי הידיים היו לשווא.

היא מעולם לא הצביעה בבחירות, לא לכנסת, לא להסתדרות ולא לראשות העירייה. כל הפוליטיקאים נראו בעיניה חבורת נוכלים וכל שלטון מושחת ומרושע.

לקראת סוף מלחמת העולם הראשונה נקרא אביה לצאת אל החזית המזרחית. כדי להגיע לשם חצה את רוסיה לרוחבה. למזלו נפצע ביום הראשון שהגיע לשם, גלגל של עגלה עלה על כף רגלו וריסק אותה. איש לא הבין איך הגיעה רגלו של טודאי איסר לזין אל מתחת לגלגל, אבל היא נחבשה וכבר למחרת הוא שולח לביתו. כשחזר סיפר על האנשים שפגש בדרך, איכרים רעבים ונבערים, שלמרות העושק והסבל

שירדעו, הם ממשיכים להתפלל לצאר וליזוס, כאילו לא היתה מהפכה גדולה, שהבולשביקים חיסלו בה את השליט ואת האל גם יחד. איסר פשט את רגלו החבושה לפניו, הכה בכף ידו הרחבה על השולחן ואמר, "לאדם הפשוט זה לא משנה אם זה ניקולאי או לנין, הרי שניהם לוחצים אותו, מוצצים את דמו, לוקחים אותו מביתו וממשפחתו ושולחים אותו להילחם במלחמות שאם היה יודע את סיבתן ומבין את תכליתן, היה נאחז בכל כוחו במזוזת הדלת ולא הולך בשום פנים ואופן."

בימי מלחמת העולם הראשונה המה הפונדק בווישניבה מחיילים, תחילה חיילים של הצאר בכובעי פרווה ואחר־כך חיילים של הקיסר בקסדות ברזל. אלה גם אלה שתו וסבאו ומילאו את חדר האכילה, העֶסְצִימֶד, שירי זימה, יללות שיכורים ולעתים אף חבטות ומהלומות. לאלקה היה אז שיער שחור קלוע לשתי צמות, היא היתה ילדה נמוכה ורזה אבל לא ידעה פחד, והיתה משתחלת אל תוך המהומה וחוטפת את הכובעים והקסדות מראשי הסועדים. שנים רבות אחר־כך היתה צוחקת בלבה כשהיתה נזכרת בחיילים שהיו ניגשים אל אביה, סמוקים מיי"ש ומזעם, ומשלמים את החשבון דק כדי לפדות את קסדתם.

בניגוד לאביה, שהיה רוטן בפני כל אורח מזדמן על העבודה בפונדק, אהבה אלקה לפגוש את האורחים שהביאו עמם ניחוחות וסיפורים ממקומות רחוקים. היא נהגה להתעורר מוקדם בבוקר ולהביט באיכרים הפודקים בחצר ארגזים ובהם ידקות ופירות שאגלי טל עוד נוצצים עליהם, מונחים על מצע של קש. היא אהבה את המטבח הגדול שתמיד היתה בו עשייה, ואמה והמבשלות היו עסוקות שם בקילוף, גירוד, לישה ובחישה, ושרו שירים שקטים ברוסית. האש היתה לוחשת מתחת לסיד, לביבות

תפוחי האדמה מתפצצות על המחבת, מרק העוף מבעבע והכול אפוף עננה ריחנית.

המלחמה נמשכה זמן רב מהמצופה. צמותיה השחורות של אלקה התארכו, פניה התעצבו וגופה התמלא. תחילה אסרה עליה אמה לצאת אל העסצימער ואחרי שראתה בעיניה האפורות של בתה את כוח הרצון של איסר, החליטה להרחיקה בשעות היום מהפונדק.

אביה ביקש לקחת אותה אל המתפרה של אולגה דופינסקי. אלקה התנגדה. הוא ניסה לשכנע אותה שהיא חייבת לרכוש מקצוע, פונדק זה לא פרנסה ליהודי, כי יהודי אף פעם לא יכול לדעת איפה הוא יהיה מחר. פונדק אי־אפשר להעמיס על עגלה ולנסוע, אבל מכונת תפירה אפשר אפילו לשאת על הגב וללכת. הוא איים עליה שיכלא אותה בחדרה, ואמה בכתה – ללא הועיל. אלקה עמדה על שלה: כל חייה עברו עליה בפונדק, היא יודעת היטב את העבודה ואם תלך, ישתרר תוהו ובוהו. רק אחרי שאמה התיישבה על מיטתה בשיכול זרועות ונשבעה שלא תכניס אוכל לפיה עד שאלקה תלך למתפרה, כי היא מעריפה למות מאשר לראות את בתה היחידה נאנסת בידי חיילים שיכורים, התרצתה.

בימי המלחמה לא היה אפשר למצוא אפילו חוט ומחט אצל התופרות היהודיות, שלא לדבר על פיסת בד, ולכן בחר איסר באולגה דופינסקי. אף שהיתה גויה, היתה אולגה התופרת הטובה ביותר לא רק בווישניבה אלא בכל המחוז. במתפרה שלה ישבו סביב שולחן הגזירה תריסר בנות, אצבעונים על אגודליהן, ותפרו ורקמו לפי דוגמה. היא היתה אישה גבוהה ונאה, שער הדבש שלה היה קלוע לפקעת עגולה, דיברה רוסית ופולנית וידעה לדקלם שירה בצרפתית. בפינת החדר ניגן גרמופון, ועל הקידות היו תלויות תמונות של גבירות בשמלות שאיש לא ראה כמותן. איסר לוין נבהל כשראה

את הגרמופון וחשש שבתו תצא לתרכות רעה. הוא כבר חשב לקחת אותה ולהסתלק משם. אבל אולגה ניגשה ולקחה את ידיה של אלקה, כחנה את האצבעות ואת הפרקים כמו שבוחנים את ידיה של מי שעומדת ללמוד נגינה על פסנתר, פנתה לאיסר ואמרה, "תשאיר אותה אצלי, היא עוד תהיה תופרת גדולה." לפני שהלך השביע את אלקה שלעולם לא תיגע שם בדבר מאכל או משקה, ובכל פעם שמישהו יזכיר את שם אלוהיו שלא תשכח ללחוש בשקט, לפחות פעמיים, יימח שמו וזכרו.

חודשים ארוכים ישבה אלקה ליד שולחן, הטליאה קרעים ותפרה כפתודים. יותר משלמדה את אומנות התפירה, למדה מפי חברותיה לשולחן על המלכודות והמהמורות שיש להיזהר מהן במשעולי החיים. אחת הלכה עם בחור שהבטיח לה בית וחנות בוילנה, בערב שלפני הפסחא "הפיל" אותה בשדה ולמחדת כבר נסע עם מרכבת הדואר לפולין. אחרת התחתנה, ילדה לבעלה שני בנים וחיה אתו חיי שלום, עד שיום אחד נודע לאביה מסוכן-נוסע יהודי, שלאותו הגבר אישה וילדים באודסה. הבנות היו מספרות ומצחקקות, ולפעמים עוקצות את אלקה על יהדותה. היא היתה מתרתחת, שיניים היו נחשפות, ציפורניים ומספריים נשלפים, והצעקות היו עולות עד לב השמים.

וכל הזמן הזה התגעגעה אלקה אל הפונדק, ששם בכל יום נולד משהו חדש, שאנשים יוצאים שם ובאים, אוכלים, שותים, שרים ומספרים, ואילו במתפרה יום-יום הבנות גונחות ודשות באותן צרות ומצוקות. כשביקשה לחזור, הבטיח לה אביה שתוכל לשוב ברגע שתסתיים המלחמה.

עד מהרה למדה אלקה למתוח בד על שולחן, לסמן עליו דוגמאות בגיר, להכין תבניות נייר למידות, לגזור ולהכליב. אולגה טיפחה אותה ולימדה אותה לתפור במכונה

המשוכללת של זינגר. אלקה היתה משחילה את החוט למחט, מושכת בגלגל ומניעה ברגליה את הדרושה עד שהיתה המחט עולה ויורדת במהירות כזו שלא היה אפשר להבחין עוד בתנועתה. כמו במעשה כשפים התחברו הבדים זה לזה בקווים רצופים והיו באות לעולם חצאיות קפלים, שמלות סרפן חסרות שרוולים ששוליהן רקומים פרחים, וטוניקות צרות שהנשים היו לובשות מעל לחולצות תפוחות ונחשבו בפריס לאופנה האחרונה.

החדשות נגמרו, ברדיו השמיעו שיר בשפה זרה. הבחורה שישבה לצדה תופפה באצבעותיה על חפיסת הסיגריות לפי הקצב, אבל פניה העידו עליה שרוחה נמצאת במקום אחר. אלקה לא היתה מסוגלת להבין איך אפשר לכנות צדור כזה של צלילים צורמים "שיר". גם בטנה רחשה. בצהריים, אחרי שהשקתה את עציצי הבגוניה, הכינה לה תפוחי אדמה מבושלים, בזקה עליהם מעט מלח ואכלה אותם לאט יחד עם שמנת חמוצה. יותר מזה לא יכלה לאכול, ואפילו על תפוח העץ האפוי שחיכה לה במקרר ויתרה. זאת היתה ההתרגשות שלפני הנסיעה.

היא לא יכלה להתאפק, פתחה את הסגר של התיק ווידאה שהתמונה מונחת שם. באצבעות רועדות הוציאה אותה. באור יום האנשים שבתמונה נדאים אחרת, חיים יותר. נדמה לה כאילו עיני התכלת שלו נוצצות. היא חשה שאש מלהטת בצווארה ובפניה. זה בטח הלחץ־דם. למה היא נוסעת? כל־כך הרבה שנים נאבקה בעצמה, בפרפודי הלב, בזעם הנורא, בתחושת הנטישה והנישול, וכעת היא נכנעת פתאום. טיפשה שכמותה. לא, עדיף לקום, לדרת בתחנה הקרובה ולחזור הביתה. אבל מבט אחר נוסף בתמונה הבהיר לה שגם לחזור היא לא יכולה. הבחורה פרועת השיער הביטה גם היא בתמונה.

"מי זאת הכלה?" שאלה.

"איך בין די כְּלָה, הצביעה על עצמה. "זה אני כלה."

"ומי זה הגבוה לידך, בעלך? איזה איש יפה."

המילים האלה צרכו בחזה של אלקה והיא מיהרה לטמון את התמונה בארנק לפני שהצעירה תשאל עוד שאלות.

"גם אני להיות יפה, לא רואים בגלל טול על פונים שלי."

"אני אוהבת תמונות כאלה בשחור-לבן של פעם," המשיכה הבחורה, "כולם לוקחים נורא ברצינות את העניין הזה של המצלמה והם נראים רשמיים ומכובדים."

"פעם ככה להיות, לא הולכים הרבה בפוטו, רק אולי מתי יש חתונה, מתי מישוהו לנסוע בחוץ-לארץ. אני אין תמונה מילדה, מצעירה, רק זה תמונה יש."

"ולי יש, רק מהחתונה שלי, ארבעה אלבומים שלמים."

"את יש בעל? נו, זה יופי." לאלקה היה קשה להסתיר את נימת הפליאה. נישואין לא התיישבו עם הביוגרפיה שציירה לצעירה בדמיונה.

"כבר אין לי בעל, אני אלמנה," שוב הפתיעה אותה הבחורה.

"אָזוי יונג, כל-כך צעירה?!" אלקה צקצקה בלשונה. גם היא הגדירה את עצמה כאלמנה ותחושה של שותפות גורל עלתה בה. "גם אני אין בעל, עוד מזמן מלחומה מיט היטלרן," אמרה אחרי שתיקה קצרה את המילים שהרגילה את עצמה לומר בכל פעם שהנושא עלה.

"בעלי נהרג במלחמה. לא של היטלר, בלבנון," ניסתה הצעירה לצחוק, אבל המילים יצאו מפיה שבורות.

"יש ילד?"

"לא, לא הספקנו."

אלקה ראתה קמטי כאב נחצבים במצחה. "את צעירה, יכול לעשות עוד פעם חיים חדש," אמרה.

"אני לא חושבת שאני עוד פעם אתחתן. את התחתנת?"

"את צעירה כל חיים בשבילה, אָבער אני אחרי מלחמה לא צעירה."

"בת כמה היית?"

"פֶּעֶרְצִיק יאָר, אַפּשֶׁר יוֹתֵר."

"כמה זה?"

אלקה הראתה ארבע אצבעות. "ארבעים שנים."

"היו לך ילדים?"

"יש בן, באמריקה, שם יש גם נכרים וגם בן של נכד." את הירש, בנה הצעיר, לא היתה מסוגלת להזכיר.

"את עוד מתגעגעת? הוא עוד חסר לך?"

"מי, בן? אוורע, בטח מתגעגעת. אבל אני בשבילי לא טוב אמריקה, לא יכול להיות שמה."

"לא, התכוונתי אם את מתגעגעת לבעלך."

"עֶר לִיגֶט שוִין אִין דֶּרְעֶר אָזוֹי פִיל יאָרען. הרבה זמן בתוך אדמה, אני כבר לשכוח." אילצה את עצמה לצחוק והניחה את ידה על זרועה של הבחורה. אבל במשפט האחרון לא היה שמץ של אמת, לא בידיש ולא בעברית.

אלקה חשבה שהמילים והצחוק ינחמו את הבחורה, אבל זו התעטפה בשתיקה. אפשר היה לראות שהאובדן שלה עוד טרי, שהכול עוד צורב בתוכה. אלקה הכירה היטב את הסכין הזה, שיורד באבחה חדה ומפריד בין הימים העטופים בשמיכה חמה, בתקוות ובחלומות מוארים לבין הימים האחרים שהכול אפור בהם והחלומות שחורים. לפעמים הסכין הזה בא מאוחר, אל ארם שכבר ראה ולמד ונכון לו, ופעמים רבות, רבות מדי, הוא מגיע בטרם עת. הבחורה הזאת כל-כך צעירה, נערה ממש. אלקה יכלה לדמיין אותה בגינה הציבורית שלה, משחקת עם תינוק, כמו האמהות המודרניות שהיא רואה שם. שערה מסורק, אולי אסוף לאחור. במקום החולצה הסגולה והמכנסיים האדומים היא לובשת שמלת קיץ פרחונית. אפשר לראות אותה צוחקת אל הילד, מלמדת אותו מילים ומראה לו איך סופרים באצבעות. כבר ממבט ראשון ידעה אלקה שמתחת למעטה העצב מסתתרת אישה שמחה, שיכולה לשיר לילד ולקפוץ ולעשות לו קולות של

חיות. עם הבעל שלה, לפני שנהרג, בוודאי הלכה ברחוב שלובת זרוע או אפילו מחובקת, כמו הצעירים היום. זאת בחורה שלא כל-כך אכפת לה מה האנשים יאמרו עליה. היא מסוגלת פתאום סתם כך לפרוץ בצחוק מתגלגל ורם. ובמקום כל זה, בגלל הסכין שחתך בחייה, היא יושבת כאן בשקט, מנסה לברוח מהכאב ולא מצליחה.

אלקה ידעה שלכאב דרכים שונות ומשונות. לפעמים הוא מתפרץ כמו הר געש, מצליף וחורך כל מה שסביבו, ולפעמים הוא יונק את האדם ומכלה אותו מכפנים. אולי הבחורה הזאת שייכת לזן השני. אלקה למרה שהשנים החולפות אינן מכבות את הלהבה, וככל שחולף הזמן הולכים הזיכרונות והמראות ומתחררים, והיא יכולה לשוב אל ימי נעוריה כאילו התרחשו אתמול.

מלחמת העולם הראשונה נמשכה יותר ממה שתכננו קברניטיה, ובתוך שנות המחסור, אי-הווראות ויבבות השבר של משפחות שכולות, התבגרה אלקה ונעשתה נערה. היא המשיכה להתקדם אצל אולגה דובינסקי והורשתה להיכנס לחנות שבחזית, להיפגש עם קליינטיות ולקחת מירות, מעמר שרק הוותיקות ביותר זכו לו.

אביה התפרץ לחנות יומיים אחרי פורים. היא היתה עסוקה במדידת היקף החזה של לקוחה שלבשה קומביניזון בלבד. כל הנוכחות בחרר נבהלו כשיהורי גבוה ופרוע זקן הורה לשוליית התופרת לבוא בעקבותיו. הלקוחה מיהרה להתכסות בפיסת בד שמצאה על כיסא. אולגה ביקשה ממנו לחכות עד שתסיים, אך כשנתן בה את עיניו הקשות, השתתקה.

כל הדרך ישב אביה לצרה על העגלה ושתק, ידיו נייערו בתנועות חדות את המושכות ומבטו עקב אחר זנבו של הסוס המנתר באוויר הנה והנה. רק כשהגיעו אל השביל המוביל

אל הפונדק וזעקותיה הרמות של האם נשמעו, אמר, "אלקה, אני חושש לאמא שלך, הפעם זה לא כמו תמיד."
אלקה היתה בתם הבכורה של איסר ורבקה. אחריה ילדה אמה שמונה ילדים, כולם תינוקות חיוורים וחלופים שאף אחד מהם לא זכה להגיע לגיל שנה. אמה היתה מתאוששת מהר מהלידות ומהמיתות, בעיקר בזכות העבודה הקשה.
רייז'לה נולדה גדולת איברים כאביה ובהירה כאמה. רבקה לוין שכבה במיטה ולא יכלה לעשות דבר מלבד להניק אותה. הרופא שבא לבדוק אותה הרכיב את מצבטיו על גשר אפו, נתן מבט אחד ברייז'לה והציע להביא מינקת לילדה ושומן אווז לאם. עוד באותו היום נסע איסר לוולוז'ין והביא משם נערה גויה ששכלה את בנה בלידתו ולהקה של אווזים בתוך כלובי נצרים. הגויה היניקה וטיפלה ברייז'לה שהתפתחה יפה, ורבקה, אף שהערתה אל תוכה כיכרות שלמות של לחם טבול בשומן אווז, הלכה והצטמקה במיטתה.

פעמון הכנסייה בווישניבה שצלצל שעה ארוכה היה האות היחיד לסיום המלחמה. בני העיר העייפים משנים של מערכה חסרת תכלית לא עדכו מצעדים, איש לא דקד בדחובות. אבל אט־אט התמלאו דוכני השוק סחודות שלא נדאו קודם, בדי פשתן וצמד, ידקות, פידות ודברי מאפה טדיים, והיו ימים שבפונדק היה קשה למצוא חדר פנוי. אלקה לא חזרה עוד למתפרה של אולגה. כדי שלא תשכח את תלמודה סידר לה אביה באחד החדרים מתפרה קטנה משלה. הוא קנה לה מכונת תפידה ישנה, סרט מידה, מספרדיים וסלילי חוטים בשלל צבעים ולא שכח לשאול כל אודח שהגיע לפונדק אם יש לו איזו חולצה או מכנסיים שזקוקים לתיקון.

היא טיפלה באמה החולה, ניהלה את המטבח, פיקחה על סידוד החדרים ועזרה לאומנת לגדל את רייז'לה. הילדה למדה ללכת עוד לפני שמלאה לה שנה, בפיה היו שיניים חזקות כמו של ילד גדול ועודה היה צח ובריא. אבל בגלל אחיה שהלכו לעולמם בטרם עת, חרדה לה אלקה, הלבשה אותה בגדים חמים ושמרה את צעדיה. מהאיכרים קנתה תפוחים אדומים, בישלה ומעכה אותם בדבש ובקינמון ורייז'לה אכלה בתיאבון. איסר היה נוהג לשבת אתה בין אורחי הפונדק ולספר לה על עלילות מוט'קה חבר השליימזל, שהחליט להיות עגלון וגילה שהסוס זולל לו את כל הרווחים. השומעים מחו דמעות צחוק ורייז'לה הביטה באביה בעיניה השקטות ודק חייכה חיוך קטן. אלקה היתה

בטוחה שהיא מבינה הכול.

לאלקה לא היה רגע אחד של מנוחה והיא הרגישה שהימים והחודשים חולפים על פניה ביעף ומעלימים מעיניה במרוצתם את מה שמתרחש סביבה. אבל האביב הביא עמו לווישניבה את ימי השוק וכך היה הפונדק מתרוקן בבוקר מאדם, כולם היו ממהרים לקנות ולמכור, לחפש מציאות ושמועות, ושקט זר היה משתרר בבית. פתאום אפשר היה לשמוע את פטפוטיה של רייז'לה, את גניחותיה של רבקה במיטתה, אפילו קירות העץ וקורות הרצפה היו משמיעים חריקות חרישיות, כאילו נכנסה בבית רוח חיים והוא נושם עכשיו את נשימותיו הכבדות ואוסף כוח. בימי סגריר הגיפו את החלונות והתריסים, אלקה היתה יושבת באפלולית העסצימער ומקשיבה לגשם המכה על הגג. אבל בימים יפים, ברגע שאחרון האורחים יצא, היתה ממהרת לפתוח את החלונות, קרני אור היו מתפרצות פנימה, מביאות עמן את צניפת הסוס שבחצר, את געגוע האווזים ואת שיחות הנשים מבית השכנים.

ביום שכזה נולד הרגע שאלקה עתידה לזכור כל חייה. במשך השנים הוא פשט ולבש צורה, לפעמים נוספו לו משמעויות חדשות, אבל ראשוניותו בעינה עמדה: הנה חלקיקי האבק המרחפים בתוך אלומות האור האלכסוניות שהסתננו מבין מרישי התקרה, הנה שלוליות המים שטרם נספגו ברצפת העץ אחרי שכיבדה אותה, ורגלי השולחנות משתקפות בהן. היא עדיין מריחה את צלי העוף שזה עתה החל להעלות אדים במטבח ועדיין שומעת את השקט שלפני – לפני שנפתחה הדלת, בלי נקישה, ובפתח הופיע האיש שהפך את חייה על פיהם. כל-כך הרבה פעמים שאלה את עצמה מה היה קורה אילו נשמר השקט של בוקר השוק באביב של 1920, אילו לא נפתחה הדלת והיא לא היתה רואה את הבחור הגבוה ששערו הפשתני מונח ברישול על

מצחו, שענינו התכולות בורקות, שחולצתו אפורה, שמכנסיו השחורים הרחבים תחובים בתוך מגפיים גבוהים ועל כתפו, קשור ברצועת עור, ארגז עץ ובו כלי עבודה של נגרים. האם היתה היום אישה מאושרת יותר? האם היתה חיה או מתה? בדבר אחד היתה בטוחה: שחרף כל מה שקרה מאז, על התחושה של פעימת הלב החסרה היא לא היתה מוותרת.

אם מפני שישבה בפינת החדר ואם בשל האפלולית, הזר לא הבחין בה. עיניו שוטטו סביב, בחנו את הקירות, את התקרה ואת הרהיטים. כף ידו, כמו בלי משים, החליקה על אחד השולחנות, כאומדת את איכות העבודה של הנגר שהרכיב אותו. אלקה עקבה אחד תנועותיו השקטות ופתאום הצטעדה שהתעצלה לחפוף את שערה הבוקר. מבטו הצטלב במבטה, שניהם נחרדו לרגע – הוא מפני שלא ידע שהיא יושבת שם והיא מרוב מבוכה על שהישירה אליו מבט. שניהם מיהרו להשפיל את עיניהם.

"במה אני יכולה לעזור לאדוני?" שאלה אותו בבלרוסית.

"בעל-הבית נמצא?"

"לא, הוא בשוק, אבל אם הוא מעוניין בחדר, או בכוס משקה, אפשר לעזור לאדוני."

"תסלח לי העלמה, באתי להציע את שירותי כנגר. אם יש שולחן, או כיסא שבור, אפילו אדון שזקוק לשיפוץ. אם הגג דולף, או קידות שצריך לתקן, אני לרשותכם."

זה נשמע כמו דקלום או נאום מכידות שהוכן מראש. אלקה היתה מגרשת מדי יום רוכלים שבאו כדי למכור ספרים משומשים, דברי סדקית ומיני שיקויים לבריאות ואהבה, אבל בעל מקצוע שמציע ככה את שירותיו? זה חידוש.

"מתי חוזר בעל-הבית?" שאל כשראה שהיא מהססת.

"בכל רגע," אמרה, אף שלא היתה בטוחה בכך. "הוא יכול להניח את הארגז שלו ולשבת. אם ידצה בינתיים, אתן לו משהו לשתות."

"רזקוויי, תודה." הוא חייך חיוך רחב והתיישב על הספסל ליד הדלת. "כוס מים, זה מספיק בשבילי."

מאחורי הדלפק היו כדים של חלב, בקבוקי וודקה וחבית של שכר דובדבנים – משקאות שגובים עליהם תשלום, אבל בשביל המים היתה אלקה צריכה לצאת אל המשאבה שבחצר. ומפני שהעדיפה לא להשאיר את הבחור לבד, מזגה חלב לספל.

"על חשבון הבית," אמרה כשהגישה לו. ידה נרעדה מעט וכמה טיפות זלגו על השולחן.

הוא הודה לה בהרכנת ראש, הניח את ידו על חזהו ולגם את החלב לאט. אף שהיה לבוש כאיכר רוסי, היו לו גינונים של בן עיר. אלקה הסיטה ממנו את מבטה. מה אני מתרגשת מהגוי הזה? רק זה חסר לי. כשלרגע חשבה שהוא לא מסתכל, משכה בצווארון חולצתה ורקקה מהר אל חזה.

אלקה הרגישה פתאום שהישיבה בחדר אחד אתו קשה לה. היא הציעה שילך ויחזור מאוחר יותר, אבל הוא העדיף לחכות.

היא יצאה לחצר. האוויר עוד היה לח מגשמי הלילה, האדמה היתה מרופדת בירוק עז, ראשו של הסוס שהיה קשור לגדר היה טמון בעשב הרך, היא ניגשה אליו וליטפה את רעמתו. הסוס זקף לרגע את ראשו הגדול והביט בה. מה רואה הסוס כשהוא מסתכל בה? הגברים המתאכסנים בפונדק שולחים אליה מבטים, וכשהם שתויים עיניהם נהיות חמדניות, אבל זה טבעם של גברים. מה חשב עליה הבחור הזה כשראה אותה, מדוע השפיל את עיניו?

היא שלחה מבט אחורנית אל הבית. מה הוא עושה שם? יושב ובוהה? היא ניסתה להסיט את השאלות ממוחה, אבל הן התעקשו לחזור ולהטריד.

אביה הקדים לשוב מהשוק וגאל אותה מהרהוריה. שני יהודים שמנים התלוו אליו, כנראה שני סוחרים שפגש

והצליח לשכנע אותם להתאכסן בפונדק. אחד מהם סחב שק על גבו.

"אלקה, איזה חדר פנוי?" קרא אליה אביה עוד לפני שנכנס אל החצר.

"שני החדרים מצד ימין," השיבה לו והתקרבה. "יש מישהו שמחכה לך." היא לא רצתה שיופתע כשייכנס.
"מי זה?"

"נגר שמציע לעשות עבודות."

"נגר? שמציע לעשות עבודות? מי זה?" חזר ושאל.

"אני לא מכירה," מיהרה לומר.

אלקה לא התלוותה אליו כשנכנס לפונדק, היא היתה בטוחה שבעוד רגע יצא הבחור וארגז הכלים תלוי לו על כתפו. איסר לא סמך על בעלי מקצוע גויים. "כל אחד צריך לעשות את מה שהוא יודע," נהג להתלוצץ. "הרוסים יודעים הכי טוב לשתות וודקה ולבזבז את מעט הקרופיות שיש להם במשחקי מזל."

דקות ארוכות חלפו ודלת הכניסה נותרה סגורה. אלקה לא יכלה להתאפק עוד והחליטה להיכנס פנימה. היא מצאה את אביה יושב עם הבחור ושניהם מנהלים משא-ומתן ביידיש קולחת באשר לתיקון הלוחות שעל הגג. אושר הציף אותה והיא חשה שבעיה קשה נפתרה עוד לפני שהספיקה לנבוט בתוכה.

העסקה נחתמה בלחיצת יד: שיפוץ הגג תמורת שלוש אדוחות, מיטה וחמישה רובל. הוא טיפס אל הגג והיא מיהרה אל המטבח, קשרה למותניה סינר, הפשילה את שרווליה ונתנה לתוך קערה קמח, ביצים, מים וקורטוב מלח.

הוא מנסר והיא לשה, הוא דופק והיא מועכת, הוא מקציע והיא מרדרת. כשהיה עלה הבצק דק דיו, לקחה ספל, לחצה עליו, סובבה ויצרה עיגולים מושלמים. חתכה נתחים של

כשר עגל משובח והכניסה אל תוך המטחנה. בידה האחת סובבה את הידית ובאחרת דחסה את רצועות הבשר, הוסיפה בצל קצוץ, טיגנה את התערובת ובינתיים הרתיחה מים בסיר. את הבשר המטוגן הניחה על עיגולי הבצק, קיפלה, הירקה היטב והשליכה לסיר.

בצהריים פסקה הלמות הפטישים והוא ירד מהגג לממש את חלקו בעסקה. הפונדק כולו היה אפוף ריחות בישול וטיגון, על השולחן חיכתה לו צלחת גרושה קרעפּלעך עם רצועות של בצל מטוגן, מלפפונים כבושים, ממרח כבד עם בצל חי, מרק עוף צח עם לוקשן, קומפוט של פירות יבשים – ועיניה המצפות של אלקה. הריחות הטובים שפשטו בבית משכו לשולחן גם את איסר לויזן ואת צמד הסוחרים השמנים. רייז'לה טיפסה על כיסא ואפילו רבקה קמה ממיתת חוליה לטעום משהו.

בתום הארוחה, אחרי שאביה בירך על המזון, ביקש הבחור לשוב אל הגג. איסר לויזן הניח את כף ידו על זרועו. "לא בוער", אמר לו, "ספר לנו מאיפה באת ולאו אתה הולך".

ישראל סטולר הגיע מעיר המחוז לידה. לאביו, עליו השלום, היתה שם נגרייה גדולה, ממנו למד את המקצוע. עיקר מומחיותם של בני סטולר היתה גילוף אמנותי של ארונות, שידות ומיטות בשביל משפחות האצולה ברוסיה, והיו אפילו כמה קרובים של הצאר שהזמינו אצלם רהיטים. המהפכה קיפחה את פרנסתם ועד מהרה הלך אביו לעולמו. לפני שנה, מחשש שיגויס לצבא, יצא ישראל לדרכים ומאז הוא מחזר על הפתחים כרי למצוא עבודות מזדמנות.

איסר נאנח: "ימים קשים, ימים קשים." ורבקה הניחה את ידה על לחיה, הניעה את ראשה מצד אל צד וצקצקה בלשונה.

ישראל סטולר סיפר להם שכבר שוטט ברחבי ליטא

ורוסיה הלבנה, ביקר בערים, בכפרים ובעיירות ובכל מקום פגש יהודים, כולם חיים בפחד, בעוני ובבערות. לורד בלפור נתן הבטחה להקמת בית לאומי ליהודים בפלשתינה. קבוצות של צעירים וצעירות כבר עזבו את בית אבא ונסעו לשם כדי להקים מושבות. הוא דיבר בלהט, עיניו התכולות נצצו. הגיע הזמן שעם ישראל יצעד אל הימים החדשים.

אלקה לא היתה בטוחה שהיא מבינה את כל מה שהוא אומר, בית לאומי ליהודים בפלשתינה, צעירים שעוזבים את הוריהם ומקימים בתים בארץ המדברית ההיא בין פורעים ערבים? כל הסיפורים האלה נשמעו לה מוזרים, אבל עיניו הלוהטות משכו את לבה והיא רצתה לשמוע עוד.

"מה ימים חדשים," רטן אביה. "הלוא אין חדש תחת השמש, הכול הבל הבלים."

"זאת הבעיה של רוב היהודים שפגשתי," אמר ישראל סטולר. "העולם מתקדם והם מתעקשים לחיות בעבר. בכל יום המדע מגלה חידושים. לא ירחק היום ויהיו רכבות שיסיעו אנשים אל הירח, ופה יהודים עוד ימשיכו להתווכח לאור הנר מה דין ביצה שנולדה בשבת."

"את שומעת רבקה," צחק איסר, "רכבות שיסיעו אנשים לירח."

"כן, זה עוד יקרה," התעקש.

"שמע, בחור צעיר," רכן איסר לעברו, "פעמיים עברתי את כל רוסיה, הלוך וחזור, נסעתי אלפי פרסאות בעגלות וברכבות ולא התקרבותי לירח אף לא אמה אחת."

הם היו כפריים פשוטים ואילו ישראל היה בחור חכם ומרחיק ראות, מי יכול היה להאמין אז שדבריו יתגשמו. כולם צחקו, איסר הניף את ידו בביטול, קם למזוג שכר דובדבנים מהחבית והם שתו לחיים.

כל השבוע עבד ישראל סטולר בתיקון הגג והוזמן לעשות את השבת בפונדק. הגג לא היה מטלתו היחידה, שכן

תולעים פשו בארונות המטבח, כמה מהדלתות בחדרים
חרקו והשולחנות היו זקוקים לשיוף.

אחרי שנים כה רבות יש לאדם זכות לברור בין זיכרונותיו,
ולהחליט מה הוא נושא עמו ומה הוא משליך. ככל שניסתה
אלקה לזכור את הרעות שבאו אחר־כך, לא עלה בידה
למחוק את היום שבו נסעה עם ישראל סטולר לגולֶסני.

אביה רצה להקים אורווה בחצר, ובגולסני היתה מנסה
גדולה וכמה יהודים שסחרו בעץ לא־מעובד. הוא נתן
לישראל את העגלה ולה הורה להצטרף אליו. אלקה היתה
אז נערה בת שש־עשרה או שבע־עשרה, אבל הוא סמך עליה
שתדע לעמוד על המיקח. יותר משישים שנה חלפו והיא
עדיין מריחה את ריח גופו, חשה במגע המצמרר של זרועו
הנצמדת לזרועה בעיקולים, עדיין שומעת את הניגון שזמזם
לעצמו כשיצאו לדרך, ומילותיו על הנער שיצא לחפש אוצר
ומצא נערה הומות בקרבה.

אלקה היתה נוסעת לפעמים עם אביה בעגלה. הוא לא
היה מביט בנוף ולא שועה לדברים שנקרו על דרכם. ישראל,
לעומת זאת, הביט סביבו כאילו הוא מנסה לתפוס בעיניו את
כל העולם כולו. "אלקה, תראי את העץ הזה," הצביע על עץ
הדולב שניצב בצד הדרך, "נראה כמו איש כפוף." "את רואה
את הענן שם, דומה לראש של סוס." בכל דבר היה מוצא
רבר אחר. מדי פעם בפעם עצר את העגלה להראות לאלקה
פרח או צמח שלא הכירה: זה טוב לחלוט את העלים ולשים
במרק, זה מנקה את הקיבה, וזה כשיש כווייה פשוט מניחים
על העור ואחרי יומיים לא מרגישים כלום.

הוא סיפר לה על אוניות קיטור שצולחות בכמה ימים
את האוקיינוס הגדול, על קולומבוס שהיה יהודי מומר
וגילה את אמריקה, על גלילאו שמצא שהעולם הוא כדור
ועל הסינים שהמציאו את אבק השרפה והעדשה המגדילה

ובנו חומה שאודכה כמו מוילנה עד מוסקבה. כל הדרך לא חדל לדבר, ללמד ולהראות. ואלקה חשה כיצד דבריו, שבאו ממקומות רחוקים ונשגבים, עוטפים אותה כשמיכת פוך. כשחזרו לקראת הערב ובתי וישניבה התגלו במרחק, נפלה עליו שתיקה. הוא משך במושכות להאט את צעדי הסוס, שהתמהמה ממילא.

"מה קרה שהשתתקת?" שאלה.

"אני מצטער שדיברתי כל-כך הרבה. פתאום אני חושב שאולי בלבלתי לך את המוח."

"למה אתה אומר ככה?" צחקה. "נהניתי מכל רגע."

הוא הביט בה ופניו להטו, נראה שקשה לו לומר את אשר על לבו. "לא הייתי רוצה שהדרך הזאת תיגמר, הייתי רוצה להמשיך לנסוע אתך ולנסוע ולנסוע."

העגלה התגלגלה לאט כל-כך עד שכל אבן וכל מהמורה הורגשו שבעתיים. אלקה הניחה לעצמה להיטלטל, להתנדנד ולהתקרב. הסוס כבר צנף והצליף בזנבו לקראת הפונדק והחצר שהופיעו מעבר לעיקול.

"הדרך הזאת..." אמרה בלי להסתכל בו.

"מה?"

אצבעותיה רפרפו בלי משים על קצה המושכה שהשתלשלה מידו. "היא לא חייבת להיגמר," העזה לומר.

עוד לפני הפסח נסע ישראל סטולר אל אמו האלמנה בלידה. איסר לוין הצטרף אליו בחול-המועד כדי לתהות על קנקנה של המחותרת המיועדת ולסכם את התנאים. כדי שלא לבוא אל המשא-ומתן בידיים דיקות, לקח עמו סל נצדים גדול ובתוכו אגסים בשלים, שני אווזים שחוטים וצנצנות עם מרקחת של תותי יער ואוכמניות. הוא חזר משם אחרי יומיים, בידו הסל הריק וכתב התנאים חתום על-ידי שלושה עדים וכמה חרסים מהקדרה ששברו כעדות. איסר לוין אמר תמיד שאלקה תינשא לתלמיד חכם. את מה שהוא לא זכה להגשים בחייו קיווה לראות בחתן שיסעד על שולחנו ויקדיש את ימיו לתורה. כשניגש ישדאל סטולר לבקש ממנו את ידה, היתה אלקה בטוחה שיסרב לו. לא זו בלבד שלא היה תלמיד חכם, אלא היה ציוניסט והתפרנס כנגר המחזור על הפתחים. פעמים רבות תהתה, מבלי שתעז לשאול, מדוע הסכים אביה לשידוך ומיהר לנסוע ללידה לחתום על התנאים. אולי נשבה אף הוא בעיניים התכולות של הבחור, בחיוך החם ובהתלהבות האינסופית שפרצה ממנו.

אחרי שחזר מלידה אמר לה אביה, "האיש הזה ייתן לך פרנסה, אם ירצה ואם לאו. בכל השנים שבני סטולר עסקו בגילוף עבור הפריצים הם ידעו להשקיע את הרובלים שהרויחו." הוא נאנח והוסיף, "שתהיה בריאה השועֶגֶעֶר שלך, היא יושבת בבית גדול עם חצר רחבה, ומאחורי החצר יש לה שדה בור ומעבר לו חלקת יער, וברחוב סדובה,

ליד בית־הכנסת הגדול, שתי חנויות להשכרה, והבן שלה
מסתובב בדרכים כמו צועני."

אלקה הוציאה מהארון בחדר השינה של אמה את המצעים
והכסתות שנאספו למענה מיום שנולדה וישבה לרקום
עליהם את ראשי־התיבות של שמה ושל ישראל, משתרגים
בין בדי עץ לבנה.

הנהג כיבה את הרדיו. בטנה עדיין רחשה, חומציות טיפסה
אל גרונה. היא ניסתה לפתוח את החלון, לחצה על הסגר,
אבל הוא לא זז. הבחורה שישבה לצדה רכנה וכמשיכה
אחת הסיטה את החלון הסרבן, רוח קלילה ציננה את
פניה והקלה עליה. אלקה פתחה את התיק והוציאה מתוך
שקית שתי סוכריות דבש. אחת נתנה לבחורה, וזו לקחה
אותה בלי לומר תודה, קילפה את עטיפת הצלופן ומצצה
בשתיקה. לרגע היא נראתה לאלקה כמו ילדה קטנה, שגם
בילדותה היתה לבושה ברישול, בבגדים גדולים מעט
ממידתה, הצטרפה למשחקי הבנים, טיפסה על עצים לחפש
קני ציפורים ותרה בשדות אחר מחילות של ארנבות. אולי
קצת דומה לה עצמה כשהיא היתה ילדה שם בווישניבה,
כשעדיין לא ידעה כמה ארעיים ושבריריים חלומותיה על
החיים שנכונו לה.

פעם אמר לה אביה שלכל אדם בעולם יש מנת הסבל שלו.
אבל עכשיו נדמה לה שזו אותה מנה עצמה שמתגלגלת
מאדם לאדם, ורק מתאימה את עצמה למלחמות, למקומות
ולשפות השונות. אלקה הצטערה שאין לה די מילים
בעברית לנחם את הבחורה. וגם אילו היו, מה היתה אומרת
לה? שכאשר מאבדים את האיש שאוהבים אין נחמה, גם לא
אחרי עשרות שנים?

האוטובוס עצר בתחנה והיא הביטה אל הרחוב. כפינה
מאחורי עגלת יד עמד נער לבוש גופייה אפורה וצעק סברס,

סברס. בראשו המוארך, בפניו הזיפניות ובשערותיו הזקורות הוא נראה כמו הסחורה שהוא מוכר.

בשלהי הסתיו, בלילה שלפני החתונה, חלמה אלקה חלום. היא ישבה בחדר האורחים בבית זר. הקירות היו אפורים, השולחן והכיסאות רעועים. אביה ישב ליד השולחן ורייז'לה בחיקו, בגריהם מרופטים, בעיניהם זרועה אימה ופניהם לבנות כפני מתים. אל החדר נכנסה אמה והיא עטופה בתכריכים. "אף אחד לא יפרנס אותך," אמרה לה בקול שכמו עלה מתוך באר. "כל החיים את תאכלי לחם דק מהיריים שלך."

אלקה פקחה את עיניה אל תוך החשכה, גופה היה לח מזיעה. היא שכבה בעלטה הגמורה בלי נייע, איבריה משותקים. רק כשהשחר החל מסתנן לחדר מבין הסדקים שבתריס, הצליחה לקום ולהתיישב על קצה המיטה. היא חיבקה את עצמה בזרועותיה, מנסה להתגבר על הצינה שפשתה בה, ופדצה בבכי.

למחרת יצאו חמש עגלות עמוסות בני סטולד, כולם עטופים במעילי צמר עבים ובפרוות צובל, ועשו את דרכן מלידה לווישניבה בשבילי יערות בועדים בשלכת. בניגוד לישראל, שהיה בהיר ותמיד שפע עליצות, נראו האנשים האלה כהים וחמודי סבר. קשה היה להאמין שהם קרובי משפחה, ורק התכלת שהציצה מעיני האם רמזה על כך.

הם נחלצו מהעגלות לאט ובכבדות כאילו החתונה הזאת נכפתה עליהם, ולחצו את ידיהם של איסר לוין ובני ביתו בלי צל של חיוך. אלקה לא ידעה אם הקדירות מנשבת אליה משום שציפו לשידוך טוב יותר, או שמקודה במחלה המכונה "ההתנגדות הליטאית", מגפה שכבר מזמן התפשטה ויצאה מגבולות ליטא אל האדצות השכנות ושתופעות-הלוואי שלה כללו לא דק התנגדות לחסידות אלא התנגדות לכל

דבר שבעולם כמעט. בלבה גמלה החלטה, שלמרות העושר שמצפה לה – הבית הגדול בלידה, החצר הרחבה, שדה הבור וחלקת היער – תעשה אחרי החתונה כל שביכולתה כרי שיישארו בפונדק.

בצהרי יום החתונה הוציאו את השולחנות והספסלים אל החצר ופרשו עליהם מפות רקומות. כלי הפורצלן שהובאו מארון הזכוכית הונחו בזהירות על השולחן המרכזי לצר שתי חלות קלועות. איסר לויין לא רצה להשתמש בכלי האוכל הפשוטים ויצא אל בתי השכנים לשאול מהם קערות מרק, צלחות מעוטרות בפרחים וכלי כסף. עד הערכ כבר נתלו על הגדרות כל קבצני וישניבה והסביבה ונעצו עיניים בשולחנות הגדושים דגים מלוחים, כבד קצוץ ובקבוקי יין.

כשהגיעה שיינע הספרית לגזוז את שערה הארוך של הכלה, אף-על-פי שאלקה היתה חלשה מן הצום ומההתרגשות, היא התייצבה מול הספרית באגרופים קמוצים והזהירה אותה שאם תיגע בשערה אחת משערות ראשה היא תתלוש מעליה את השכיס המטונף ותחבוט בה ער צאת נשמתה. שיינע המבוהלת ביקשה שידברו על לבה. הרי לא ייתכן שבת ישראל כשרה תצא כך לחופה. אלקה צעקה שלא השיער או הקרחת יקבעו את מידת כשרותה. איסר נכנס אל חדרה והפציר בה שתסכים ולו לקיצוץ חלקי, ואפילו סמלי, אבל כשראה את הסומק העז בלחייה, ירע ששום פשרה לא תהיה כאן. הוא ביקש מהספרית להניח לה. אלקה קלעה בחופזה את שערה לצמה וליפפה אותה על עורפה, "זה מספיק טוב," קבעה והניחה את ההינומה על ראשה.

הוא אחז בידה. "בתי, שיהיה לך במזל טוב ושתראי אושר."

המילים האלה שיככו באחת את כעסה.

"אלקה, את יודעת, נישואין זה לא דבר פשוט. פתאום

יהיה לך עוד מישהו שתחלקי אתו את החיים..."

הוא היסס, והיא לא הבינה לאן הוא חותר.
"את יודעת, את תצטרכי מדי פעם להתפשר, לוותר על דברים שאת בטוחה שאת צודקת בהם. גם אם את יודעת שהוא טועה, וגברים טועים הרבה. תבליגי, תני לזה לעבור, כי תמיד, גם כשהדברים נראים נודא שחור, למחרת הכול נראה אחרת."

"אבא, יהיה בסדר, חייכה אל עיניו הדואגות.
"שלום-בית, זכרי, אלקה. שלום-בית זה דבר חשוב."
החצר המתה אנשים שנדחקו אל השולחנות, וארבעת הכליזמרים שהגיעו מאושקֶמְנִי מילאו את המקום בצלילים לא־מתואמים, כאילו הכינור מדבר יידיש והצ'לו עונה לו ברוסית, אבל לאורחים זה לא הפריע. כולם אכלו בתיאבון וחייכו אליה חיוכים רחבים.

שעה ארוכה ישבה על כיסא מכוסה מפה לבנה, ילדות שנרות בידיהן עומדות לצדה וכל נשות העיירה ניגשות אליה זו אחר זו, מרימות את ההינומה ומרטיבות את לחייה בנשיקות בריח דגים מלוחים.

אמה, אחרי שנים של מחלה, כבר היתה חלשה מאוד. היא קמה ממיטתה, רועדת בכל גופה, כדי ללוותה אל החופה. אלקה שמעה את נשימותיה הכבדות, הרגישה איך היא כמעט נתלית על זרועה. זרועה השנייה היתה נתונה ביד אמו של ישראל, יד איתנה ותקיפה. ישראל, הלבוש קיטל לבן, המתין לה מתחת לחופה לצד אביה. המוני גברים הצטופפו סביב החופה, אבל ישראל היה משכמו ומעלה גבוה מכולם, וכשחגה סביבו במעגלים הוא חייך אליה חיוכים מעודדים.

אחרי הטקס בא צלם עם מצלמה ענקית לצלם את התמונה, היחידה שצולמה באותו מעמד, והיתה תמונה כעת בתוך התיק שלה. אמו של ישראל סירבה להצטלם כי חשבה שהתמונה תיטול חלק מנשמתה, ורק כשהפצירו בה הסכימה לעמוד בתווך בפנים זעופות. כשהביטה בתמונה נזכרה איך

התקבצו האורחים בחליפותיהם הכהות ואיך ניגש ישראל ונעמד לידה.

"כמה שנים הייתם נשואים?" התפרצה הבחורה לתוך מחשבותיה, כאילו קראה אותן.

"אוו, זה הרבה זמן, שישים שנים, יותר," ענתה, כי לא הבינה ממש את השאלה.

"התכוונתי לשאול כמה זמן הייתם ביחד עד שהוא מת?"
"אה, אולי צוואנציק יאָר, עשדים שנים." אף פעם לא ידעה לענות על השאלה הזאת. האם עליה למנות את שנות הנישואין עד שפרצה המלחמה והוא נלקח ממנה, או גם את שנות המלחמה שבהן לא ידעה אם הוא חי או מת.
"כמה זמן אתם להיות ביחד, את ובעל שלך?" העבירה אלקה את השאלה אליה.

"היינו נשואים חצי שנה בקושי, גם זה לא. חמישה חודשים ועשרים ושלושה ימים."
אלקה הבינה היטב את הספידה הזו של ימי האושר הקצובים. היא צקצקה בלשונה בצער. "מיידעלע, מה קוראים אותך?"
"מאיה."

"מיה, היה אחות קטן שלי קוראים מיה." נזכרה באחת התינוקות שילדה אמה.

"באמת? תמיד חשבתי שזה שם ישראלי, של עכשיו."
"לא, גם אצלנו היה נותנים ככה שם מיה."
"הרסת לי עכשיו את כל השם הזה," עיקמה את הפרצוף.
"מה פתאום, זה יופי מיה."
"אני יודעת, אני אוהבת את השם הזה, ואיך קוראים לך?"
"אלקה."

מאיה הושיטה לה את ידה. "נעים מאוד, אלקה."
היא לחצה את ידה ושתייהן חייכו זו אל זו.

"אני צריך תחנה מרכזית, אולי את להגיד לי איפה יש לרדת?" שאלה כי הרגישה שהיא יכולה לסמוך עליה.
"אין לך מה לדאוג, זאת התחנה הסופית, גם אני נוסעת לשם, נרד ביחד."

אלקה חשה הקלה, כי ככל שהאוטובוס התקדם והתרחק מהמחוזות המוכרים לה, חששה שלא תדע מתי לרדת ולאן לפנות.

"כשהייתי בצבא נורא אהבתי את התחנה המרכזית," אמרה מאיה, "הייתי חוזרת מהבסיס בבאר־שבע ולפני שהייתי לוקחת את האוטובוס הביתה תמיד הסתובבתי בין הדוכנים, עם כל המוזיקה, הפלאפל והחצילים. הייתי מוצאת איזה בגד או קונה צעצוע בכמה גרושים לאחיינים שלי, מה שבתור חיילת תפרנית יכולתי להרשות לעצמי – היה כיף. היום, או שהתחנה השתנתה או שאני, כל הפיח מהאוטובוסים, הרעש, הצפיפות, אין לי כוח לזה. לפעמים אני נשארת לאכול משהו, אבל בדרך־כלל אני ישר לוקחת משם עוד אוטובוס."

"לאן את לנסוע?" חקרה אותה.

"אני עוד לא יודעת, לאן את ממשיכה מהתחנה המרכזית?"

"אני לנסוע כפר־סבא," ענתה, אף־על־פי שהתשובה של מאיה נשמעה לה מוזרה, אולי אפילו חוצפנית.
"גם אני לנסוע כפר־סבא," ניסתה לצחוק.

"באמת? כפר־סבא?" תמחה אלקה. אולי זימן לה הגורל את הבחורה הזאת כדי שתוליך אותה למחוז חפצה.
אבל אז, לנוכח התימהון שבעיניה, אמרה מאיה, "לא באמת התכוונתי לנסוע לכפר־סבא, סתם אמרתי."

האמון והקרבה התחלפו בכעס. כל הדמות שאלקה ראתה בעיני רוחה קרסה. היא רצתה לומר לה שתתבייש, ככה לשטות באישה זקנה, אבל נשכה את שפתיה כי ידעה

שלפחות עד התחנה המרכזית היא עוד זקוקה לה.
"לא התכוונתי לנסוע לכפר-סבא, אבל אני יכולה לנסוע
אתך לשם," הוסיפה מאיה, אולי כדי לפייס אותה.
"בשביל מה את ככה לדבר? למה את לחשוב אני להיות
זקנה אני לא לדעת כלום?!"
"לא, אני באמת מתכוונת. אם את רוצה, אני אסע אתך
לכפר-סבא." פניה הרצינו.

"בשביל מה יש לך כפר-סבא?" אלקה כמעט צעקה.
"אל תכעסי, אני באמת מתכוונת למה שאני אומרת."
מאיה ניסתה להחליק את שערותיה ונראתה קצת נסערת.
פניה העידו שהיא מבקשת לרצות אותה.
"אני לא להבין מה זה, פעם כן כפר-סבא פעם לא כפר-
סבא. אני לחשוב את יש לב טוב, ואני לא לדעת למה את
ככה לדבר."

"תבני, מאז שיגאל נהרג אני נוסעת כל הזמן באוטובוסים.
אני עולה לאוטובוס ונוסעת עד התחנה הסופית, לפעמים
אני לוקחת אותו קו כדי לחזור בחזרה ולפעמים אני לוקחת
אוטובוס אחר, הדבה פעמים אני בכלל לא יודעת לאן. קרה
לי כבר שנסעתי ככה ימים שלמים, ידדתי רק כשרציתי
לקנות משהו לאכול ואפילו ישנתי בספסל האחורי." מאיה
הסבה ממנה את מבטה, "את בטח לא מבינה בכלל על מה
אני מדברת," אמרה בשקט.

אלקה לא הצליחה להבין כל מה שהיא אמרה, אבל את
האובדן על כל גווניו היא כבר למדה, והכאב הנורא שהיה
בבחורה המסכנה הזאת היה כתוב לה על המצח. כעסה של
אלקה שכך, והיא הניחה את ידה על כף ידה של מאיה,
שאמרה, "אני בכל מקרה נוסעת ואם את רוצה שאני אמשיך
אתך לכפר-סבא, בשבילי זה לא משנה."

שלושה ימים אחרי נישואיה של אלקה, בשבת
אחר-הצהריים, הלכה רבקה לוין לעולמה. הגשם ירד ללא
הפוגה, ואלקה ניגשה להאכיל את אמה במרק של כרוב
שטוגן בשומן אווז. רבקה שכבה במיטה, ידיה מוטלות לצדי
גופה ופניה פונות אל זגוגית החלון שהמים חרצו בה נתיבים
מאונכים. היא הסבה את ראשה אל בתה לאט, אבל לא
הצליחה להזדקף. אלקה אחזה בבת-השחי שלה והגביהה
את הגוף הקטן על הכר, בחשה את המרק והגישה את הכף
אל פיה של החולה, אבל זו חשקה שיניים ונענעה בראשה
לשלילה.

"אמא, את חייבת לאכול, זה יחזק אותך," דקלמה אלקה
שוב את המשפט שכבר נשחק בין שפתיה.
"אני לא מסוגלת, אני מדגישה שהכול בוער אצלי
בפנים."

אלקה נבהלה. משהו במדאה פניה של האם, בעיניים
שדומה שאיברו את מיקודן, הביא אותה להניח את קערית
המרק על הרצפה ולהזעיק את אביה, אבל כאשר חזרו
שניהם, השתלשלה זרועה של רבקה ונשמטה מחוץ למיטה
ועיניה שהיו פקוחות אליהם כבר הביטו אל מקום אחר,
רחוק. איסר פלט זעקה קשה, טלטל את ראשו וקרע במשיכה
אחת את צווארון חולצתו.

אלקה זוכרת כיצד הורידו את אמה מן המיטה והניחו
אותה על הרצפה ורגליה אל הפתח, ופרשו עליה סדין
לבן. אחר-כך כיסו ביריעות בד שחודות את המראות בכל

חדרי הפונדק. ברגע שיצאה השבת הדליקו נרות מסביב לגופה הקטנה. אלקה עמדה במסדרון והסתכלה פנימה אל השלהבות המתנוצצות, אל הגוף המכוסה סדין. נדמה לה שלא אמה מונחת שם, אלא אחת מאחיותיה התינוקות שהלכו לעולמן בטרם עת. אחרי שעה קלה נכנסו הגבאים עם מיטת הטוהרה וסגרו אחריהם את הדלת.

עוד באותו הלילה, כדי לא להלין את המת, התאספו מחוץ לפונדק תושבי וישניבה היהודים ובידיהם לפידים. אמה הונחה עטופת תכריכים באחת העגלות ששלושה ימים קודם לכן הביאה את האורחים מלידה, והשיירה יצאה אל בית-הקברות.

הממטרים פסקו, רק פה ושם נשרו טיפות אחדות, אבל הדרך היתה קשה ובוצית. המלווים גררו את רגליהם, דוממים, צעדיהם כבדים. נשמעו רק קול צניפת הסוס המתקשה למשוך את העגלה ולחישת הטיפות הפוגעות בלפידים.

בבית-העלמין הציץ ראשו של הקברן מתוך הבור הפעור שכבר הספיק לכרות. הוא קיבל לידיו את גופה של רבקה לויץ ולרגע אחז אותה בחיקו כשם שמחזיקים ילד. אלקה זוכרת את האוויר הקר שנשמה, את ריח האדמה ואת אנחות האבל שנמלטו מפי השכנים. ברגע שהונף את-החפירה והרגב הראשון הושלך אל הבור, נפל אביה, שכל הדרך לא הוציא מילה מפיו, על ברכיו, אחז בראשו בחוזקה, כאילו רק עכשיו מתגלים לו ממדי השבר שפקד אותו. הלפידים האירו את פניו שהאפירו, ונותרו אפורות לכל שארית ימיו, עד לשעה שבה נורה אל הבור.

לפעמים רואה אלקה בגינה הציבורית שליד ביתה זוג יושב על ספסל, ראשה מונח על כתפו, ידיהם שלובות. כשהיא יושבת במרפסת וצופה אל הרחוב, היא רואה לפעמים גבר אוזח בידה של אישה, נערה ונער שחוצים מחובקים את

הכביש. בחנות הפרחים של יוסי ביום שישי ובערבי חגים, באים בעלים לקנות זדי כלניות או ורדים לנשותיהם. אלקה לא זכרה שאביה הביא אי־פעם פרחים לאמה או אפילו אמר לה מילות חיבה. באותם ימים האהבה היתה דבר עמוק, מוצנע, שלא נאמר ואף לא נלחש. רק כשהלך אחד מבני הזוג לעולמו, היו באים יבבה שנפלטה, פנים שהאפירו, שיער שהלכין פתאום, ומעידים על האהבה שהיתה.

בימים הראשונים שאחרי החתונה, רגע לפני שיהפכו לשגרה, נלמדים ברטט לב האופן שהוא מתיר את שרוכי נעליו, פותח את כפתורי חולצתו, הדרך שהוא נכנס למיטה, תנועות הגוף והמחוות. אבל את המדאות האלה, שהיו אמורים להיצרב בה, החליפו ימי האבל על אמה.

אבל היא זוכרת שישראל ישב לצדה וסיפר לה על אביו לייב סטולר, איך לימד אותו עוד כשהיה ילד את אמנות הגילוף בעץ, כיצד יש לאחוז במפסלת ובפטיש ואת סוד הערכוב של פוליטורה אדמדמה, שהיתה חביבה על הפריצים המקורבים לבית רומנוב. מגיל רך מאוד, מיום שהתחיל ללכת על רגליו, כבר היה סקרן ללמוד כל דבר. הוא צפה בבעלי המלאכה, עקב אחר כל שלב ושלב, ראה איך בולי עץ הופכים שידות וארונות מגולפים, מעשה אמנות ממש. הוא אהב את הריח החדף של הדבק והלכה, את קול הלמות הפטישים, הניסור והשיוף – כל אלה היו חלק מביתו ומשפחתו ונסכו בו תחושה של ביטחון.

עגלות עמוסות עץ היו מגיעות מהיערות ונכנסות אל חצר הנגרייה. אביו היה טופח בידיו על הבולים, מריח ונושם אותם ודק אז מתיר לעגלונים לפרוק את הסחורה. לפעמים היה מסרב לקבל אותה ומשלח את העגלונים כלעומת שבאו. אז היו נשמעים בחצר ויכוחים מרים, סוחרי העצים היו צועקים ומקללים, לפעמים בוכים ומוכנים להתפשר על

המחיר. היה יערן אחד, יהודי שנראה כמו גוי, כמעט שני מטר גובהו, שהיה בא וזועק, תולעים בעצים שלי? אולי בקישקע שלכם!

הוא סיפר לה על אביו, שהיה גם איש־ספר וממנו ירש את אהבתו לידע ולמדע. ועוד סיפר על הרב ריינס המפורסם, הוא רבה הראשי של לידה ומייסד הציונות הדתית, שהיה מתארח אצלם וכשהיו אביו והרב יושבים ליד השולחן ומשוחחים היה מתיישב בפינת החדר ושומע כיצד הם מתבלים בדרכי התורה גם את חידושי המדע והרפואה ובזוקים על הכול קורטוב של אהבת ציון. ישראל סיפר לה איך, ביום הראשון שהלך לחדר, עטף אותו אביו בטליתו וכשהגיעו לשם, חיכו קרובי המשפחה בפתח וזרקו על ראשו מטבעות של כסף וכולם קראו כמנהג הלידאים, מזל טוב.

אבל את הלימוד בחדר לא אהב. המלמד היה קפדן והשינון של אותיות ומילים משעמם. אחרי כמה ימים ידע את כל אותיות האלף־בית ועד מהרה למד לקרוא בעצמו. הוא היה בורח משם בכל הזדמנות אל הספרייה של אביו, לוקח ספר אגדות ביידיש וקורא בו מתחת למיטה שבחדרו. אביו ידע שהוא בורח מהחדר, אך העלים עין, וכשגדל קצת לימד אותו לקרוא רוסית. עולם שלם נפתח בפניו: אגדות של יִרְשׁוּב, סיפורי ילדים של טולסטוי ומשלים של קרילוב. כילר היה גבוה וחזק, וכאשר התעמרו בו ובחבריו נערים גויים, לא היסס להפעיל את אגרופיו. זאת ועוד: בלבה של העיר לירה שוכנת גבעה רמה ובראשה חורבות של מצודה עתיקה. אף־על־פי שאמו הזהירה אותו לבל יעלה לשם שכן שדים מסתתרים בין החומות, הוא ניצל כל הזדמנות להוליד לשם את חבריו. אביו נתן לו חרב שגילף, צחק ואמר לו שבעזרתה יוכל להילחם בשדים שוכני המצודה אם אלה יחליטו להתנכל לו. וכך, החרב בידו וחבריו מאחוריו, שוטט בין הקירות הגבוהים, האולמות החרבים והכוכים האפלים.

ישראל תיאר את שיברון־הלב של אביו אחרי המהפכה, כשאבדו לו לקוחותיו והמפעל המשפחתי התמוטט. אלקה הרגישה איך אכלה נקשר לאבלו, אובדן נמהל באובדן, הכול מתמזג והוא נהיה לה לבעל.

כל ימי השבעה לנו האורחים מלידה בפונדק. הם הסתובבו בחדרים בבגדיהם השחורים, גבוהים, רזים ועגומים. בכל מקום שבאו לשם, בחנויות, בין דוכני השוק ובקהל בית־הכנסת השרתה דמותם זרות ואי־נוחות.

בעוד אלקה ואביה יושבים על שרפרפים נמוכים, ניהלה אסתר סטולר, אמו של ישראל, את הפונדק ביד רמה. היא רדתה במבשלת ובאומנת הגויה שטיפלה ברייז'לה, התווכחה עם האורחים, אסרה למכור משקאות חריפים ואף גירשה סועדים שדיברו בקול רם מדי בעסצימער. ברגע שקם איסר לויז מאבלו, הוא הודה למחותנת על עזרתה, העמיס על עגלותיהם של המחותנים דברי מאפה שנותרו מימי השבעה וסייע להם באריזה. הוא לחץ את הידיים הקרות, היבשות, והבטיח לבוא לבקר בחגים. אלקה ליוותה במכטה את העגלות היוצאות אל דרך היערות, צפתה בגבותיהם הדוממים המתרחקים ובחמותה היושבת ליד העגלון, עטופה במעיל פרווה ובשמיכת צמר, והקלה פשטה בה.

אילו יכלה אלקה להכניס לתוך תמונה אחת את החיים שציירה לעצמה אז, בימים הראשונים לנישואיה, היה הפונדק בווישניבה ניצב במרכז התמונה, ולידו שני מבני עץ גדולים: האחד צבוע כתום רך ובחזיתו תלוי שלט, "אלקה סטולר, תופרת־עלית", והשני צבוע כחול עז ועל השלט החרוט כתוב "ישראל סטולר, נגר מומחה". לפני הפונדק, על כיסאות, יושבים אביה ורייז'לה, וישראל והיא עומדים לצדם שלובי זרוע, ועל העשב רובצים ארבעה ילדים, שני בנים ושתי בנות, כולם בהירי שיער ותכולי

עיניים. מחלונות הפונדק מציצות האומנת הגויה והמבשלת וגם כמה מהאורחים הקבועים, וברקע עצי האלון ושיחי האוכמניות – הכול ברור וחד ובמקומו מונח, דבר לא נפקד. במהלך שנות נישואיה תהתה אלקה אם עשתה די לשמור על התמונה הזאת, האם היתה צריכה להתעקש ולהיאבק יותר כדי שחלומה לא יתפוגג מהר כל־כך. ומקץ שנים רבות, כששבה להגות בתמונה ההיא, ידעה שגם אילו היה עולה בידה לקרב חלום למציאות, ממילא היו באים כוחות גדולים וחזקים ממנה, ומותידים בידה תמונה שחורה של בתים מפוחמים ואודים עשנים.

לא יצאו שבועיים מרגע שנסעו הסטולרים, וישראל ביקש לחזור ולהתגורר בלידה. פתאום עלו על לבו מפעל הרהיטים שיש לשקם, השדה שקמל. אחר חודשים ארוכים שבהם היה משול לציפור דרור, החליט להיות בעל־בית. פרצה מריבה, מילים קשות נאמרו, ניסרו את האוויר ותקעו בתוכו מסמרים של כעס. איסר צלל, חסר אונים, אל בין הצעקות, ניסה לפורר אשמות ועלבונות, לפייס ציפיות שנכזבו.

אלקה רצה אל החצר לבקש נחמה בריח העשב ובזיעת הסוס, אביה מיהר אחריה והתעקש להרגיע.

"אישה חייבת ללכת בעקבות בעלה," אמר. "אם לא תיסעי אתו, הוא ייסע בלעדריך, ואז מה יהיה עלייך? די, אלקה, את כבר לא שייכת לכאן יותר." וכשראה את הדמעות הכלואות בעיניה, הוסיף, "הלוא הייתי בלידה. העיר יפה וגדולה, כיכר השוק רחבה ומוקפת חנויות של כל־טוב, מכל פינה רואים את הכיפה שעל גג בית־הכנסת – ארמון ממש." וכשראה שהיא בולעת את הפקעת החונקת בגרונה, הבטיח, "אנחנו נבוא, רייז'לה ואני. את יודעת ששנים אני מתפלל שהקדוש־ברוך־הוא ייתן לי הזדמנות ללמוד תורה בשקט. עכשיו סוף־סוף זה מתאפשר. בעזרת השם אמכור את הבית

ואת החצר ונבוא, וגם נעזור לך לגדל את הילדים." אבל אלקה ידעה שאביה לא ימכור את הפונדק. בלב כבד הלכה לצרור בתוך ציפות גדולות את שמלותיה, את בגדי הלבן שלה ואת מצעי הנדוניה הרקומים. כל הדרך הארוכה ללידה, כשעל ענפי העצים ובצדי השבילים נערם שלג של ראשית החורף, לא יכלה שלא להרגיש זרות אל האיש הזה שישב לצדה, האיש שהגלה אותה מבית אביה. בתחילת הדרך עוד ניסה לדומם את רוחה בסיפורים על ימים שבהם בלונים מלאי אוויר חם יסיעו אנשים בשמים מעיר לעיר, ועל אוניות של ברזל שיצללו אל מעמקי הים, אבל הפעם נראו הדברים בעיניה תפלים ואף שקריים, וכשנתקל במבטה השותק השתתק אף הוא.

בילדותה נסעה אלקה עם הוריה לבקר בוויילנה. היא זכרה בהתפעמות את השדרות הרחבות שעצים רחבי צמרת מצלים עליהן, את החלונות המקומרים ועמודי השיש בחזיתות בתי האבן הגדולים ואת הטיילת שלאורך הנהר המנוקדת בתי-קפה ומסעדות מוארות. ברחובות שעטו מרכבות שחורות מבריקות ובתוכן גבירות הדורות עטויות נוצות וגברים חובשי כובעים גבוהים. בחלונות הראווה זהרו חלות מרוחות בחלמון ביצה, עוגות מרציפן, כותנות משי ושמלות קטיפה. בסתר לבה קיוותה אלקה שמשוהו מכל היופי הזה מצפה לה בלידה, עיר המחוז הגדולה, ואולי בכך תמצא נחמה.

בעיבורי העיר, למראה החוות הקטנות והבתים המוקפים עצי פרי, עוד קיננה בה התקווה, אבל ככל שהעמיקו אל תוך העיר נדמה לה שלא לעיר הם באו כי אם למקבץ של עיירות קטנות שנדחקו זו אל זו. הרחובות צרים, דחוסים בתי עץ ששקעו כבוץ ובשלג, החנויות אינן אלא כוכים מוארים באור עששיות והסמטאות מלאות יהודים ש"מגפת ההתנגדות" העכירה את מבטם והקשיחה את סברם. הגברים, במגבעות עגולות ובמעילים שחורים, אחזו ספרים

תחת זרועם, הנשים העטופות רדידי צמר עבים והילדים החיוורים ומגולחי הראש – כולם צעדו במהירות ובנחישות, בלי חיוך או קול, כאילו הם מאחרים לפגישה חשובה. ומעל לכל אלה, על ראשו של תל, התנשאו שרידי אבן של מצודה עתיקה והטילו על העיר את צלם העגמומי.

אלקה חשה מחנק, אפילו האוויר שנשמה נעשה כבד ואפרורי. היא לא ידעה איך הם נחלצו פתאום מתוך סבך הסמטאות אל בית העץ הארוך והחצר הרחבה שלפניו, שכמו הועתק מן הפרוורים ונשתל במקום לא לו בין שכונות היהודים.

בבית שררה אפלולית, וריח אבק ועובש עמד באוויר. אחרי שהתרגלו עיניה לחשכה, ראתה בחדר המבואה שולחן ארוך מכוסה מפה וסביבו כיסאות מרופדים. הארונות המגולפים שהסתירו את הקירות היו עמוסים ספרים. אלקה לא הבינה איך תוכל לגור בבית הזה שאין בו חיים.

אחרי שגמר ישראל לפרוק את החבילות מהעגלה, הלך לחפש את אמו. כדי שלא להישאר לבדה, הלכה אלקה אחריו. הם מצאו את אסתר סטולר שוכבת במיטתה, מכוסה בשתי כסתות. בחדר לחשה אש באח והחום היה בלתי־נסבל. היא לא קמה, רק הושיטה אליהם את ידיה העבות. "סלחו לי, ילדים, שאני ככה מקבלת את פניכם," אמרה. "הראש כואב לי כאילו פטישים דופקים שם." ישראל נשק לאמו על מצחה ואלקה הסתפקה בלחיצת יד, שהיתה קרה כידו של מת.

אחר־כך הלכה אל החדר שהוקצה להם כחדר שינה, הניחה את צרורותיה, אבל לא היתה מסוגלת לפרוק אותם. היא נעמדה והירקה את מעילה לגופה, בניסיון להתגבר על הצינה. ואז הוא נכנס לחדר, לרגע ארוך עמד מולה ומבטו מושפל, נדָּאָה שהוא מחפש מילים שיצוצו מבין חרטומי נעליו. הוא, שתמיד היה שופע סיפורים וידע לקרוא לכל דבר בשמו, לעה ושתק כאשר היה צריך לומר את המילים

הפשוטות ביותר. "את יודעת, זה היה החדר שלי ושל אחי שמעון, כאן גרלנו עד שהוא עבר ללמור בישיבה בסלונים," פלט לבסוף. אבל לא אלה היו המילים שאלקה רצתה לשמוע. הן רק הכעיסו אותה, חידדו את העקירה שעקר אותה מהחדרים שלה ומהמקומות ששם גדלה.

בעתיד תשאל אלקה את עצמה מה היה קורה אילו באותו הרגע הוא היה ממשיך לספר לה על ילדותו שעברה בחדר הזה, או מתאר באוזניה את שאר חדרי הבית, או שלא היה אומר דבר, רק יוצא מהחדר. מה היתה עושה? האם הכעס היה נערם בתוכה עד שהיתה בורחת עם שחר לווישניבה? כיצד היו נראים חייה אז? אבל נראה שלגורל ולחיים מהלכים משלהם, וישראל לא המשיך לדבר על ילדותו ולא יצא מהחדר, אלא ניגש אליה פתאום והביט בה כאילו רק עכשיו הוא רואה את הכאב שבעיניה, אסף אותה בזרועותיו, הניח את ראשה על חזהו ולחש לה, "אלקה שלי."

יותר מזה לא אמר, ולא היה צריך לומר. די היה בצמר המילים הזה כדי לשלוף את כל הקוצים שננעצו בכשרה בעת האחרונה. אין לדעת כמה זמן הוא חיבק אותה כך, אבל די היה בזה להניעה לאוורר ולנקות את הבית, להחליף מצעים ווילונות. היא החליטה לבנות בחצר לול לאווזים, להתקין אורווה לסוס וגם לסדר לעצמה מתפרה, ממש במרכז העיר, כמו של אולגה דובינסקי, עם שולחן גזירה. ובחזית היא תפתח חנות עם חלון ראווה, וביום השוק הקרוב תסתובב בין המוכרות והקונות ותציג את עצמה בפני הַיִּכָּעֵר של לידה: אלקה לויין...

לא, לא אלקה לויין. אלקה סטולר, תופרת-עלית.

האוטובוס עצר ליד בית-ספר. בתחנה עמדו בני נוער רבים, כולם לבושים חולצות כפתורים תכולות של גימנסיה. הנהג היסס לרגע לפני שפתח את הדלתות, נראה שהוא בוחן את החבורה שצבאה על האוטובוס, שואל את עצמו איך ישתלט עליה. הם התפרצו פנימה בקול צהלה, הראשונים שָׁעְטוּ אל המושבים הפנויים, והאחרונים כבר נאלצו להידחק כדי לא להישאר בתחנה. הנהג ניקב במהירות את הכרטיסיות וכל הזמן צעק, "להיכנס פנימה! להיכנס פנימה!"

פנים להטו, עיניים נצצו, כולם דיברו בקול רם, בהתרגשות. אלקה לא הבינה על מה המהומה. אולי גם הם קיבלו את הידיעה שראש הממשלה, מנחם בגין, התפטר. "מה כל רעש זה עושים?" שאלה את מאיה, שנעצה את מבטה בבית-הספר.

"נשמע לי כמו בחינת בגרות במתמטיקה," ענתה לה, "משווים תוצאות."

"מה זה בגרות?" התעקשה להבין.

"אָקֶזַם מתמטיקה." ניסתה לפשט למענה את המילים. אלקה הנהנה.

"את יודעת, זה תיכון בליך, יגאל למד בבית-הספר הזה." "גם את ללמוד פה?"

"לא, אני למרתי בקלעי, בגבעתיים. אבל אני זוכרת כל פינה כאן. הייתי באה לכאן המון, בורחת מבית-הספר בשביל לפגוש אותו." מאיה דיברה בקול רם, כדי להתגבר

על הרעש שהיה באוטובוס.

"את לזכור הרבה יגאל שלך."

"אני זוכרת את המקומות שבילינו, את הטיולים שעשינו, אפילו סתם את הפעמים שישבנו ודיברנו, שיחות שלמות עולות לי, כל משפט שהוא אמר, כל דבר שעניתי לו. לפעמים אני חושבת שאני רוצה לענות לו משהו אחר, לתקן דברים שאמרתי."

"זה ככה קשה."

"וזה לא נעשה קל יותר. בנסיעות באוטובוס, כשאני יושבת לבד, אני לפעמים מנהלת אתו שיחות ארוכות על כל מיני דברים. על מה שהיה בינינו, על מה שכדאי היה אולי לשנות. אני לא חושבת שכשהוא היה חי היו לנו שיחות כאלה."

"ומה הוא להגיד לך?"

"בעיקר זאת אני שמדברת ואם הוא עונה, או מגיב, זה בעיקר את הדברים שכבר אמר לי פעם."

"נו, כל בעל, די זעלבע סחורה," הניעה את ידה בביטול. "חי, מת, יותר טוב לדבר לקיר."
מאיה פלטה שבר צחוק.

עשרים שנה אלקה חיה עם ישראל באותו הבית, באותה העיר. כמו יגאל ומאיה, גם הם טיילו, ודאי שטיילו. היה נהר בלילה, ובקיץ היו הולכים לשם עם הבנים. היו סירות ונערים שהתחרו בשחייה, אלקה זוכרת את מצהלות השמחה. ישראל והיא היו פוסעים לאורך הגדה, משגיחים על הילדים, לפעמים היו שטים בסירה, ותמיד היא היתה מביאה ארוחה קלה בסל קלוע. הם היו פורשים שמיכה על העשב ואוכלים רגל קרושה על מצע של פרוסות ביצים קשות, לחמניות טבולות בשומן אווז עם בצל מטוגן וצימעס עם הרבה סוכר וצימוקים כמו שישראל והילדים אהבו. עשרים שנה, אינספור אירועים ומצבים ומקומות.

גם הם דיברו, ודאי שדיברו. בכל ערב, אחרי שבני הבית היו ישנים, הם היו יושבים ליד התנור במטבח, טובלים עוגיות קינמון בכוס תה ואלקה היתה מספרת לו על לקוחות שמנסות להתחמק מתשלום, על המריבות של הבנים, על מעשי המשובה של הירש ועל הסכסוכים הארוכים עם חמותה. אבל איך תוכל לזכור, כמו מאיה, כל מה שדיברו? הם רבו, מובן שרבו. היא זוכרת שפעמים רבות הוא היה מבעיר בה את חמתה והיא היתה צועקת עד שדומה היה שקירות הבית רועדים. אבל על מה רבו? באמת אי־אפשר לזכור הכול. רבים מהדברים התפוגגו מזמן. ואילו הבחודה הזאת קברה את עצמה בתוך אוטובוס, והיא עוברת על פני המקומות ששם היתה עם יגאל שלה והכול חי לנגד עיניה. היא חופרת את יגאל מתוך האדמה, מציבה אותו בכל המקומות ונזכרת. לה אף פעם לא היתה הזדמנות מפנקת כזאת לברוח ולשמד את הפרטים הקטנים, היא היתה חייבת להילחם, לעבוד, לסבול ולחיות, וכל־כך הרבה נשכח כבר...

הרבה, אבל לא הכול. את התה שלו הוא היה אוהב לשתות כשהוא לוהט, מהול בטיפת חלב, בוחש עם הכפית לאט־לאט ותמיד מכה בה על שפת הכוס כדי שהטיפות לא תישורנה על השולחן. וכשהדליק סיגריה, בשאיפה הראשונה תמיד היה עוצם את עיניו. והיה לו מין צחוק כזה שמתרסק, ובלילה כשהיה ישן, לפעמים נאנח בקול חלוש של ילד, כאילו בחלום הוא מצטער על משהו.

ישראל סטולר לא הצליח להקים לתחייה את מפעל הדהיטים המשפחתי. הביקוש לרהיטים מגולפים משוחים בפוליטורה אדמדמה לא התעורר גם לאחר שעשן המלחמה התפוגג, והם התפרנסו בדוחק מתיקון גגות ושיפוץ רהיטים ישנים. אלקה לא פתחה מתפרה גדולה וחנוות במרכז העיר כפי שתכננה.

היא הסתפקה במתפרה ביתית והעסיקה שתי נערות שלמדו אצלה את המלאכה וסייעו לה בתיקון בגדים משומשים ובהטלאתם. שלא כמו אצל אולגה דובינסקי, אלקה לא הרשתה לתופרות שלה לבטל את זמנן בגעגוע־אוזות תפל. היא הקפידה על כל גזרה ותפר שיצאו ישרים ונקיים ודאגה ששום כפתור לא יאבד.

שנה אחרי שעקרו ללירה הגיעו לעיר מושל ומשטרה פולנית. בבית־הדואר ובמשרדי העירייה הופיעו פקידים נטולי שפם שהרכיבו משקפיים עגולים, לא ידעו להריח טבק, המסו את קוביות הסוכר בתוך התה ושתו אותו עם זרת זקורה. שמות הרחובות שוננו, ולכסף שאלקה קיבלה מלקוחותיה קראו זלוטי ולא רובל.

השנים חלפו והעיר התרחבה, במקום האחוזות הכפריות שקישטו את פרוורי העיר, הוקמו שם עכשיו מפעלים גדולים של גומי, צבעים, בירה וטבק, נפתחו אכסניות ובתי־מלון, מסעדות ובתי־תה ואפילו בית־קולנוע שהקדין כהתחלה סרטים אילמים ואחר־כך גם סרטים שדיברו, בכו ושרו ביידיש. בעיר התרבו הגגות, המשקופים והדלתות שיש להתקין, וישראל סטולד העסיק בנגרייה כמה פועלים ואפילו הכניס לשם מסור גדול שפעל בעזרת מנוע בנוזן, השמיע הדבה רעש, פלט ריח רע והפך בהרף־עין גזעי עצים גדולים ללוחות גזורים וישרים.

מרי פעם, במוצאי שבת, היו ישראל ואלקה מארחים בביתם את סוניה קובדובסקי, איצ'ה כהנא, יהודה דינוביץ', צילה שולמן ועוד צעירים שאת שמותיהם שכחה. אלקה היתה מניחה על השולחן סמובר גדול, צלחות עם דג מלוח, בצל, אגוזים קלויים ופדוסות של קוגל מארוחת השבת. היא הכירה את הבאים ושמחה לשמוע סיפורים מהעולם הגדול, אבל בדרך־כלל היתה האווירה באספות הללו משונה בעיניה.

החרד היה מתמלא עשן סיגריות ואדי תה ובניצוחו של ישראל היו המסובים מקימים ומפדקים ועדות ציוניות, גואלים אדמות בפלשתינה, מתווכחים על חלוקת הקרקעות, היכן יקימו את המושבים, באילו ענפים יעסקו החלוצים ומה תהיה השפה שילמדו הילדים בבית־הספר.

לא פעם חשבה אלקה שאם במקום לדבר הרבה היו קמים ועושים, אולי היתה סוניה קובדובסקי יושבת היום אצלה במטבח, הן היו משחקות קלפים, וסוניה היתה מספרת לה על הנכדים שמדברים עברית במושב. ואי־צ'ה כהנא, שהיתה לו אז בלורית שחורה, אולי היה בא לבקר גם הוא וראשו עטור בלורית מכסיפה. אלקה היתה מוזגת לו כוסית של ליקר דובדבנים מתוק, כמו שהוא תמיד אהב, והם היו יושבים במרפסת, בין עציצי הבגוניה, ומשווים מרשמים של תרופות. אבל הם בחרו לבנות את המדינה היהודית בהבל פה.

סוניה נהרגה ב־22 ביוני 1941, היום שבו הפגזו הנאצים את לידה מהאוויר. פגז מוטט את ביתה.

אי־צ'ה נרצח חמישה ימים לאחר מכן כאשר נכנסו אנשי האס־אס לעיר והובילו תשעים ושניים עורכי־דין, רופאים ומורים מבני הקהילה אל מחסן התחמושת הנטוש של הצבא הרוסי וירו בהם למוות.

* * *

השנים חלפו, אבל המתים עדיין כאן. בערב, אחרי החרשות ברדיו, אלקה מתיישבת בכורסה שבסלון, מול הטלוויזיה הכבויה, ואוחזת בשתי ידיה כוס תה. בחורף היא מניחה על רגליה שמיכת צמר משובצת. אט־אט מתגנבים המתים אל הסלון ומתיישבים על הספה. לפעמים הם מספרים לה סיפורים שאינם נוגעים לה כלל.

יוכבד כץ, שלבעלה היתה מאפייה בכיכר השוק, באה ומספרת לה כל מיני רכילויות על משה גלמן המורה לחשבון, שהיה לו רומן בסתר עם איטה, אשתו של דוידובסקי הסנדלר, והכול התגלה רק אחרי שזוג היונים התעופף לו יום אחד לאמריקה. ועל שייקה וילנר, שהיה יושב בבית המדרש של הקצבים כל היום, בערב הולך לפונדק לשנות וודקה מבקבוק ובלילה מכה את אשתו, דבוש'קה המסכנה, שהיתה עומדת בשוק ומוכרת בצל משק. יוכבד מדברת ומכבירה בקול לאה, עד שעיניה של אלקה נעצמות, אבל שום דבר מכל מה שסיפרה לא עורר בה הר כלשהו. היא תהתה אם הדברים אכן התרחשו או שדווקא שם, בעולם האמת, המתים בודים מלבם רכילויות ושאר הבלים.

אבל לפעמים הסיפורים מזכירים לה נשכחות, והיא רואה את הדברים כאילו קרו אתמול. לפני חודשיים באה אליה פרירה רבינוביץ', לבושה שמלת סאטן אדומה עם מחשוף עמוק, שמלה ששוליה מעוטרים רקמה צהובה, וסיפרה לה על הרעיון שהעלתה באוזני ישראל, להקים בשותפות חנות ספרים. לאסתר סטולר היו שתי חנויות ברחוב סרובה, ופרידה הציעה לשבור את הקיר ביניהן ולהקים חנות אחת גדולה, שתייבא ספרי מופת מהוצאות הספרים של ורשה ואודסה. לפרידה, סופרת בעיני עצמה, היו לדבריה קשרים בהוצאות האלה, והיא הבטיחה שתנהל הן את החנות והן את היבוא, וכי הרווחים יתחלקו שווה בשווה.

איזה ריב נורא שהיה לה אז עם ישראל. זה היה בצהרי היום, היא ישבה במתפרה עם הנערות העוזרות שלה, שעבדו בדממה תחת עינה הפקוחה, כשפתאום הופיע ישראל וביקש לדבר אתה ביחידות. היא הניחה לשמלה שביריה והלכה אחריו למטבח. ישראל אף פעם לא היה נכנס הביתה בצהריים, ומכאן הסיקה שמשו חשוב קרה. הם ישבו לשולחן ואלקה מזגה תה.

הוא סיפר לה בהתלהבות על היוזמה של פרידה רבינוביץ'. הם יפתחו חנות מודרנית עם חלון ראווה גדול, שם יציגו את הקלאסיקונים הגדולים מאירופה ומגזינים של טבע ומדע. הוא יתקין דלפק מכירה מעץ מהגוני ומדפים לאורך הקירות, על-פי רעיון של פרידה ימוינו הספרים לפי נושאים: רומנים, היסטוריה, דת, פילוסופיה ומדע. אלקה ראתה את עיניו הנוצצות והרגישה איך דמה רותח. בעיני רוחה דאתה לא חלון ראווה גדול, לא מדפים ולא ספרים, אלא רק את הזונה הזאת שרוצה לגנוב לה את הבעל. לא, היא לא תיתן לזה לקרות.

"אתה אידיוט גמור!" התפרצה. "איזו חנות ספרים פתאום על הראש שלך?! הקורבן הזה רוצה לקחת לנו את כל החסכוניות. מה היא מביאה לשותפות הזאת חוץ מאת התחת השמן שלה?"

"יש לה קשרים, היא מכירה סופרים ומבינה בספרות..." ניסה להסביר.

"קשרים יהיו לה בעולם הבא!" צעקה, "אם היא תעז להכניס לך בראש את השטויות שלה, אני אנקד לה את העיניים עם מספריים!"

"זה לא שטויות, חנות ספרים זה דבר שהולך היום, נוכל להתרחב."

"אני לא מוכנה לשמוע על זה," לא הרפתה. "אני עובדת כמו חמור מהבוקר עד הלילה, שוברת את הגב, אוספת זלוטי לזלוטי לחסוך כסף לילדים שלך, שיהיה להם ללימודים, ואתה תיקח את זה בשביל לתת לנבלה המסריחה הזאת?"

"את לא מבינה..."

"אני לא מבינה. פתאום אני לא מבינה שום דבר." היא הכתה בשולחן, הכוסות רעדו. אלקה הוצפה זעם איך-אונים. דמעות איימו לפרוץ מעיניה.

"אתה חושב שאני מטומטמת, אתה חושב שנולדתי

אתמול? אם אתה תפתח את החנות הזאת, אתה לא תראה יותר לא אותי ולא את הילדים, אבל גם לא את הקורבן שלך, כי אחרי שאני אטפל בה כל מה שהיא תרצה זה להטביע את עצמה בנהר."

עוד באותו הערב יצאה אלקה לביתה של פרידה, שישבה באותה השעה בסלון עם השמלה האדומה שלה וקראה קטע מספר לשני גברים קשישים שישבו מולה. אלקה לא חשבה פעמיים, הדפה את המשרתת שעמדה בפתח, התפרצה פנימה, לקחה אגרטל עם שושנים שעמר על השירה, השליכה את הפרחים על השמלה של פרידה ושפכה את המים על ראשה. "אם אני עוד פעם אשמע שאת רוצה לגנוב את הבעל שלי, את תמצאי את עצמך קבורה עמוק באדמה!" צעקה ונופפה באצבעה כלפי פניה הרטובות, הנדהמות.

"חנות ספרים היא רוצה", פנתה אל שני הגברים שישבו בפיות פעורים. "אני אראה לה מה זה חנות ספרים, בית-זונות אני אתן לה."

חנות הספרים לא נפתחה, כמובן, והנה הקורבן הזאת יושבת עכשיו אצלה בבית ומספרת לה את הפרשייה כולה כאילו דבר לא קרה ביניהן. אלקה הרגישה איך דמה תכף שוב רותח, ואם פרידה רבינוביץ' לא היתה ממהרת להסתלק ולשוב אל העולם שממנו באה, היא היתה כבר מסדרת לה מיתה שנייה.

גם כשבא אליה נתן לידר וסיפר על השרפה הגדולה שהיתה בקולנוע "נירוונה" ואיך האש התפשטה משם אל מחסן הרהיטים של גדליה פיינשטיין, לא התקשתה אלקה להיזכר ביום הנורא ההוא לפרטי-פרטיו: הלהבות שהיתמרו אל השמים, סירחון האפר שהתפשט ברחובות וחדר אל הבתים. הקורבן היחיד של אותה שרפה היה אלצ'יק, הבן של בנימין לנדה, הבעלים של ה"גרנד-הוטל", שנאחז באחורי עגלת הכבאים ששעטה ברחוב, כפי שנהגו לעשות פרחי

לידה. המסכן החליק אל מתחת לגלגלים ונהרג. כששמעה אלקה כמה שבועות אחר-כך שהירש שלה נתלה על עגלת הכבאים, כעס נורא גאה בתוכה. התמונה של בנימין הרץ ברחובות, מחבק בידיו את ראשו השמוט של אלצ'יק הקטן התחלפה לה בתמונתה שלה והירש בזרועותיה. היא הפשילה את מכנסיו של הילד, שלפה את חגורת העור ממכנסיו של ישראל והצליפה בו עד שאביה לפת את כתפיה, הסתכל לתוך עיניה ולחש, "די, אלקה, זה מספיק."

ערב אחר, אחרי שאלקה כבר התכוונה ללכת לישון הופיעו פתאום אביה ורייז'לה. כל-כך הרבה שנים חלפו מאז שנרצחו והם לא באו אף פעם. אולי ידעו שהמפגש יחריד אותה. דייז'לה נראתה כמו בימיה האחרונים בגטו, שעדה הבהיר קלוע לצמה ארוכה ופניה עייפות וחיוורות. היא מעולם לא הדבתה לדבר וגם עכשיו ישבה ושתקה. אביה נאנח בלי הרף כאילו משהו מכביר ולוחץ על חזהו. הוא שאל אותה, "מה שלומך אלקה, איך את מסתדרת?"

היא היתה כל-כך מבוהלת שלא היתה מסוגלת לענות, רק ישבה והביטה בו, בפניו האפורות והכואבות ונחנקה מרוב געגועים אליו. כמה חסדים לה החוכמה שלו והיכולת שהיתה לו תמיד להשקיט את הסער שבתוכה. איסר נאנח עוד קצת והם הלכו. אלקה חשבה שאולי צפוף לו שם בקבר האחים שהוא קבור שם, שלוחצים עליו. חצי לילה ישבה משותקת ולא יכלה לקום אל המיטה.

לפעמים היא מתמלאת ציפייה עזה, מהולה בחרדת מוות, שהנה הירש שלה עומד להופיע. הוא ייכנס לסלון, שערותיו הזהובות משוכות לאחור, עיניו התכולות נוצצות ופניו השוככות מחייכות את אחד החיוכים ממתיקי-הסוד שלו. רעד עובר בה, הגרון נשנק והלב הולם בפראות, היא יורעת שהיא לא תוכל לחיות אחרי מפגש כזה. היא בוודאי תשתגע.

אבל הירש מעולם לא בא. ובלילות, אחרי שהיא נוטלת את טיפות הוולריאן, היא נשכבת במיטה, כפות ידיה לוחצות בחוזקה על שמורות עיניה, עוצדות בכוח את הדמעות שלא תבואנה, והגוף בוכה לה מבפנים, בחלקים הכי עמוקים ורחוקים.

* * *

ליאון נולד בחורף של שנת 1923. ביום הלידה נערם השלג מחוץ לבית והגיע עד לאדני החלונות. המיילדת והרופא נאלצו לבלות עמם את כל הלילה והבוקר שלמחרת, ורק בצהריים הצליחו לפלס את דרכם החוצה. איסר לוין היה אמור להיות הסנדק בברית אבל לא הצליח להגיע, ורק בפסח, כשבא עם רייז'לה לעשות את החג בלידה, זכה לראות את הרך הנולד.

ליאון היה תינוק רגוע. לפעמים היתה אלקה נבהלת כשמצאה אותו שוכב ער בעריסתו, עיניו הכהות פקוחות לרווחה ומבט מהורהר טבוע בהן, כאילו מתרוצצות בראשו הקטן מחשבות של איש זקן. אלקה שאלה את עצמה אם הוא לא אמור לבכות כשהוא מתעורר, או כשהוא רעב. דאגה מילאה את לבה שמא הוא חולה או חלילה לא-נורמלי. לרווחתה הוא גדל להיות ילד בריא, אם כי כהה ועגמומי-מבט כמו מרבית בני סטולר.

הירש נולד שנתיים אחריו, בתחילת האביב. הפעם היו דרכי היערות פתוחות ואיסר מיהר ובא אל לידה, אפוף ניחוחות של שרף אורנים. אחרי שטבל במקווה לבש קיטל לבן, התעטף בטלית ואז הניחו בחיקו את התינוק הקירח. הסנדק היה מוכן להישבע שרגע לפני שהמוהל התיר את החיתול הספיק הילד לשלוח אליו חיוך רב משמעות. היתה זו אהבה ממבט ראשון. וכך התעכב איסר לוין

בלידה אחרי הברית, האיץ באלקה עם כל צווחה של התינוק שלא תשכח להיניק אותו. הוא החליף לו חיתולים, רחץ אותו ונרנר אותו שעות ארוכות על זרועותיו. כשגדל קצת, היה מטייל אתו בחצר, מצביע על השמים, על העצים ועל הבית ומלמד אותו מילים חדשות. ישראל ואלקה צחקו ואמרו שהילד עוד לא מבין דבר, אבל איסר התעקש שהוא לומד הכול.

כך קרה שהסב חזר לווישניבה רק כדי לקיים את ההבטחה שנתן לבתו שנים אחדות קודם לכן: הוא מכר את הפונדק ואת החצר, וחזר יחד עם רייז'לה, שהיתה ילדה בהירה, גבוהה ושתקנית, ושתי עגלות עמוסות ברהיטים, מצעים וכלי מטבח. הוא קבע את מושבו בבית הגדול של משפחת סטולר, ליד נכדו הקטן. את הימים הראשונים עשה בבית-המדרש של הקצבים ודומה היה שהוא זוכה סוף-סוף לממש את חלומו הגדול – להקדיש את חייו ללימוד תורה וגמרא. אבל הירש היה תינוק תובעני ולא היה אפשר להניח אותו לרגע בעריסה מבלי שיקים מהומה עד לב השמים. גם השדה וחלקת היער שמאחורי הבית, למרות כוונותיה הטובות של אלקה, עמדו בשיממונם כל השנים. איסר חשב שזאת ממש חרפה, הרי בשדה כזה, עם אדמה כה דשנה, אפשר לגדל ירקות נפלאים, וכל מה שצריך זה לשכור בשוק דוכן או חנות קטנה ולהוציא מזה פרנסה. וזה שישראל קונה את בולי העץ שלו מטייבל יעקובוביץ', סוחר היעדות, כשבבעלותו חלקת יער כל-כך יפה – את זה בכלל אי-אפשר להבין. אז איך יכול יהודי לשכת לו בשקט בבית-המדרש עם כל ההזנחה הזאת מסביב? אמנם איסר כבר לא היה איש צעיר, אבל הוא לא נרתע מעבודת כפיים. הוא שכר שלושה איכרים מהכפרים הסמוכים ובמו ידיו סיקל, ניכש, חרש, עדר ושתל ובסוף הקיץ, בימי השוק, העמיד דוכן, פיזר עליו מצע של קש ומכר תפוחי אדמה, סלק, כרוב ובצלצלים ירוקים.

בימי החורף הקרים לא בנו תושבי לידה ולא שיפצו את בתיהם, וישראל היה מתפנה לקריאה של ספרים וכתבי־עת שהיה מקבל בדואר. שם ראה וקרא על חממות לגידול מלפפונים ועגבניות. אבל כשסיפר לאיסר ולא לקה על הרעיון לגדל ירקות בחורף, הם חשבו שהוא מתברח.

ימים רבים עמל על הכנת מסגרות גבוהות מעץ, הציב אותן על האדמה והניח עליהן חלונות זכוכית שנעו על מסילות. אלקה זוכרת כיצד עזרה לו בסוף הסתיו, ברגע האחרון ממש, לפני שתבוא הקרה, להעביר את שתילי העגבניות והמלפפונים מהשדה אל ארונות הזכוכית. בלילות החורף, כששלג נערם בכול, הם הציבו בתוך החממות עשיות בוערות, עבדו זה לצד זה בשתיקה, כחוששים להעיר את השתילים הרכים משנתם, הוא מניח עשית והיא מעלה בה אש. כשהיו שבים הביתה היו עומדים ליד החלון ומביטים החוצה. עשרות להבות קטנות זהרו מתחת לזגוגיות והאירו את השלג הכחול.

וכך, בפורים, עוד לפני בוא האביב, עמד איסר לזין כולו מנופח מגאוה מאחורי הרוכן שלו בשוק, ומכר לעשירי לידה עגבניות מתוקות ומלפפונים טריים בעשרה זלוטי הקילו.

כשגרלו, לא היה דבר בעולם שליאון והירש לא רבו עליו, ולא עבר יום שאלקה לא נאלצה להפריד בכוח בין הניצים. אפילו על שולחן האוכל נאלצה לשרטט פס בעזרת גיד החייטים שלה, כדי לסמן להם שטחי מחיה ברורים, ואבוי אם חרגו צלחת, מזלג, או מרפק ופלשו מדעת או שלא מדעת לתחום לא להם. מהומת אלוהים היתה פודצת, והשניים היו מתגוללים על הרצפה, בועטים וחובטים באגרופיהם. אלקה היתה מושכת בתנוכי אוזניים, מכה על ישבנים, סוטרת על לחיים, אבל שביתת הנשק הכפויה לא

נמשכה יותר משעתיים.

אלקה יודעת שלצעירים של היום יש שיטות חינוך חדשות, הם לא מכים את הילדים אלא משוחחים אתם ומסבירים להם את חומרת המעשה. מדי פעם רואה אלקה בגינה הציבורית הודים משחקים עם ילדיהם ומשתובבים אתם כשוויים עם שווים. אלקה לא זוכרת שהיא סיפרה לילדיה סיפורים או שיחקה אתם. למרות הנגרייה המשפחתית והשדה שהכניס דווחים, הפרנסה היתה קשה. היא עבדה במתפרה מבוקד עד ליל, התמקחה עם סוחרים בדים ורוכלי סדקית, רדפה אחרי לקוחות שהתמהמהו בתשלום, ניקתה, בישלה, סידרה ובכל פעם שהילדים רבו זה עם זה או שהמרו את פיה, הפליאה בהם את מכותיה. האם משום כך היתה אם גרועה? היא לא יודעת.

הידש היה נער שובב, הוא נהג לשחות בנהר, לקחת אל היער נערות שלא עמדו בפני עיניו התכולות וחיוכיו, קפץ על עגלות והסתבך בתגרות עם נערים יהודים וגויים, ולמרות הכול היה תלמיד מצטיין בגימנסיה, תמיד מוכן להושיט יד ולעזור לה במתפרה, בנגרייה של אביו ובשדה. לפעמים, כשהיתה נחה עליו הרוח, היה מחבק אותה או נושא אותה בזרועותיו ואומר: "אוי מאמע, אני כל־כך אוהב אותך." היא היתה צוחקת וזועקת, "הנח לי, אֶ שְׂטִיק בְּאַנְדִּיט." וליאון היה מקור לגאווה מיוחדת, שכן היה אחד מעשרת הנערים היהודים בכל המחוז שזכו להתקבל לגימנסיה הממשלתית למסחר. היום היא שומעת על נעדים שמעשנים סמים ורואה נערות שמסתובבות בדחובות כמו קורבעס.

עם כל סיכוב או עצירה של האוטובוס, היטלטלו הנערים והנערות שעמדו במעבר קדימה ואחורה, גוף התחכך בגוף, צווחות התרגשות וחרווה נשמעו מכל עבר. אלקה הביטה בהם, צעירים, יפים ומשוחחרים, ודאגתם היחידה האם הצליחו במבחן שלהם במתמטיקה. בכל תחנה ירדו כמה, נפדרו בקריאות שלום או שקבעו להיפגש. שמחת הנעורים ניתזה מן העיניים הנוצצות ומן הפנים הסמוקות. אלקה הציצה וראתה את מאיה עוקבת אחריהם בעיניה, אולי היא מחפשת מישור דומה ליגאל.

אלקה לא היתה צריכה שמאיה תספר לה. היא ידעה שבכיתה הספר העממי בילתה מאיה את רוב זמנה לבדה. היא היתה שונה מכל הילדים ולא כל-כך השתלבה. ראשה היה תמיד מלא מחשבות וחלומות על מה שיהיה כשתגדל, איך ייראו חייה ומה תעשה. אבל כשהגיעה לגימנסיה הכול השתנה. היא גבהה ופניה היפות זהרו. הבנים התחילו לחזר אחריה והבנות ביקשו את קרבתה. יגאל זכה בה לא רק מפני שהיה גבוה ותכול עיניים, אלא מפני שהיה שונה מהאחרים. הוא ידע לסלול מסילות אל לבה בדברי חוכמה ולהציב את עצמו בתפקיד הנכון בחלומותיה.

אחד התלמידים שהיו בקדמת האוטובוס, בחור נאה ששערותיו שחורות ופניו שחומות, אמר משהו וחבריו צחקו. הוא הניח את ידו על כתפי הנערה שעמדה לידו, וזו צחקקה והסירה את זרועו. הוא ניסה שוב, והיא התחמקה. "אני אספר את זה לאיילת", קנטרה אותו, "היא על המקום

גומרת אתך.

"לא עשיתי כלום, ניסה להצטרף.

"ממש כלום, איימה עליו באצבע. "תשמור על הידיים שלך."

הוא הרים את זרועותיו בכניעה לקול צחוקם של חבריו.

כשפרצה מלחמת העולם השנייה, היו ליאון והירש שלה תלמידי גימנסיה גם הם, אבל חייהם כגימנזיסטים היו שונים בתכלית. לנערים אז לא היתה הזדמנות לצחוק ולשמוח.

בתחילת הסתיו של 1939 הפציצו המטוסים של היטלר את לידה. הם ישבו דחוקים במרתף הבית, בין שקי הקמח, הסוכר ותפוחי האדמה שאיסר לוין דאג לאחסן ברגע שנפוצו השמועות על המלחמה הקרבה. מדי פעם נשמעו הדי פיצוצים, טיח נשר מהתקרה, נדמה היה שהאדמה רועדת. אלקה היתה בטוחה שהבית מעליהם הפך לעיי חורבות, היא ניסתה לרוקן את מוחה ממחשבות והתנחמה בכך שכל האנשים היקרים לה ואלה היקרים להם נמצאים כאן לידה.

שמעון, אחיו של ישראל שהגיע עם אשתו ובתו מסלונים, ישב ליד איסר לוין ושניהם אמרו תהלים. רייז'לה, שבאותם ימים כבר היתה אישה גבוהה ורחבה כאביה והיתה מאורסת לכובען מסלובודקה, ירבה וליטפה את זרועותיה, ואילו אסתר סטולר ספקה כפיים בלי הרף ונדנדה את גופה הגדול מצד לצד כמקוננת על העולם. "הגרמנים ייכנסו וישחטו אותנו כמו כלבים," חזרה ואמרה בקול שבור. ישראל ניסה להרגיע אותה, ללא הועיל. ליאון שתק, כאילו שקע בהרהורים, ובעיניו של הירש התנוצץ מבט משועשע שהכעיס אותה. נראָה כאילו הוא מצפה לאיזו הרפתקה גדולה שתבוא.

עם שוך ההפגזה יצאו מהמרתף. הבית עמד על תלו, שלם ובלי פגע, אבל האוויר היה עשן ומצחין מפיו. השמים להטו

בצבעים עכורים של כתום ואפור. אלקה עמדה בחצר. לפני הבית רצו אנשים מבוהלים נושאים עמם שקים ובגרים, נמלטים מהשרפה. להבות גדולות התרוממו גם מעל לאזור המפעלים. אלקה הרגישה כאילו העולם התהפך על ראשה. עכשיו דבר לא ישוב עוד להיות כשהיה.

בימים הבאים המשיכו הפצצות ליפול מהשמים. בקרבת העיר התנהלו קרבות קשים וברחוב שלפני הבית נראו חיילים פולנים במנוסתם, בקבוצות וביחידים, ממהרים, מבוהלים. בכל מקום התרוצצו שמועות על הזוועות שיחוללו הגרמנים ביום שיכבשו את לידה.

אלקה הציעה שיעזבו הכול ויברחו מזרחה, לרוסיה הסובייטית, או לוילנה. איסר לוין טען שסטאלין גרוע מהיטלר, ואם יברחו לשם זה יהיה סופם; האדומים יירו בהם עוד לפני שיספיקו לחצות את הגבול. "במלחמה הקודמת," סיפר, "אחרי שהגרמנים כבשו את וילנה והיו בדרכם אלינו, הרוסים הבטיחו לנו שהם ירצחו אותנו. כשהגרמנים הגיעו לווישניבה, העיירה נהיתה שרה־קרב ממש, החיילים לחמו ברחובות, מבית לבית. כולם ברחו, היהודים וגם הגויים, אבל אנחנו, שהפונדק שלנו היה מחוץ לעיירה, נשארנו במקום ואף אחד לא נגע בנו." איסר הזכיר לאלקה את הימים שהיתה חוטפת את הקסדות מראשיהם של חיילי הקיזור כדי שלא יצאו מהפונדק בלי לשלם. "בתור ילדה הסתדרת אתם לא רע בכלל," צחק, "תסתרי אתם גם עכשיו." ישראל הסכים עם חותנו שסכנת נפשות לחצות גבולות בשעה שמתנהלת מלחמה, ואלקה לא הציעה עוד הצעות ממין זה. כמה התייסרה אחר־כך על שלא השכילה לעמוד על שלה באותו היום.

ב־17 בספטמבר, כשהיו כולם בטוחים שהצבא הגרמני עומר בשער, נכנסו דווקא הסובייטים לעיר. על האימום במתפרה

היתה מונחת שמלה אדומה, שנדרשו לה תיקוני מידות אחרונים. אלקה חשבה שבימים טרופים אלה הלקוחה לא תבוא לדרוש את הסחורה, ולכן נטלה זוג מספריים והכינה במהירות מגב השמלה דגל שתלתה על דלת הכניסה לבית. מהחזית ומהשרוולים גזרה רצועות קטנות שקשרה למקלות עץ דקים.

ישראל סירב לצאת ולקבל את פני הצבא הכובש. "אני לא מתכוון להתרפס בפני הרוצחים הבולשביקים האלה," אמר והשליך את הדגלון על הרצפה.

אלקה ידעה שלא תוכל לשנות את דעתו, אבל את הבנים הכריחה לבוא אתה. בולשביקים, פולנים, או גרמנים, כולם רוצחים, והיא לא תיתן לאף אחד פתחון פה, אף אחד לא יאשים אותה בבגידה.

בחוץ נשבה רוח שפיזרה טיפות גשם לכל עבר. כשהגיעו לרחוב סובלסקי גבר הגשם וניתך בכוח על ראשם. למרות מזג האוויר, המדרכות המו אנשים שחשבו בדיוק כמוה. עד בוא הפרשים הלבושים מעילים ארוכים, נרטבו כולם עד לשד עצמותיהם. בכל־זאת פילחו שאגות "הוֹרָא" את האוויר ואלפי זרועות נופפו בדגלים אדומים. החיילים והסוסים נראו מותשים, אחריהם באו באנדדלמוסיה רבתי הרגלים, שנדאו עלובים עוד יותר. הם נופפו לשלום, לחצו ידיים וחייכו חיוכים רפים. אלקה לא הבינה איך הצליח הצבא המסכן הזה לפלוש לפולין. חשש מילא את לבה שהמילה האחרונה במלחמה הזאת עדיין לא נאמרה.

בשובה הביתה גילתה שישראל תלש מעל הדלת את הדגל שתלתה. היא ידעה שהחשבון שלו עם הבולשביקים הוא אישי וישן, אבל לא יכלה להרשות לעצמה להבליג ולסכן בשל כך את המשפחה כולה. היא מצאה אותו יושב ליר השולחן ושותק.

"איפה הדגל?" שאלה.

"שום דגל אדום לא יתנופף בבית הזה!" הכה הפעם הוא על השולחן באגרופו.

"את האידיאולוגיות שלך תשמור לחברים שלך מהוועדות הציוניות," הרימה את קולה, "לא על חשבון הבנים שלי. איפה הדגל? אני רוצה אותו עכשיו!"

ישראל קם ממקומו. "את יכולה לתלות מה שאת רוצה, אבל אני לא אחיה בבית שתולים בו דגלים של רוצחים." הוא לקח את מעילו ויצא בלי להוסיף מילה. היא התכוונה לרוץ אחריו ולצעוק שמצדה הוא יכול גם לא לחזור, אבל באותו רגע נכנסו ליאון והירש, מבט שואל על פניהם, והיא ניגשה בזעף להחליף את בגדיה הרטובים ולהכין להם ארוחת צהריים.

ישראל לא חזר הביתה באותו לילה. אמו מרטה את שערותיה ובכתה שהבולשביקים בוודאי הרגו אותו ברחוב, התחננה שהנכדים ילכו לחפש אחריו. אלקה לא הרשתה להם לצאת בשום פנים ואופן, לא כשחיילים סבואי ניצחון ווודקה מסתובבים ברחובות ויורים לכל עבר.

אלקה לא עצמה עין כל הלילה. הדאגה לגורלו של ישראל הלמה בראשה. היו פעמים שהוא איחר לחזור מאיזו אספה שהתמשכה אל תוך הלילה, אבל אף פעם לא נעלם. אל העיר נכנס כובש חדש, מי יודע מה מסוגלים האנשים האלה לעולל. היא צדקה בעניין הדגל, בזה היתה בטוחה, אבל לא ידעה אם היתה צריכה להתעקש כל־כך. מאז פרוץ המלחמה הכול נעשה מבלבל ומאיים. היא הרגישה כמו אווזה שצריכה להגן על אפרוחיה, וישראל עצמו נראה לה פעמים כה רבות כמו ילד. בזמנים כאלה הכול מוטל על כתפיה, ואם היא לא תסדר ותארגן את הדברים במהירות ובנחישות, איש לא יעשה זאת. ואיך ישראל משאיר אותה לבדה בלילה כזה, עם כל הדאגות? איזה חוסר אחריות, איך תוכל לסלוח לו אי־פעם?

הוא חוזר רק בשעות הבוקר המאוחרות. כששמעה אותו פותח את הדלת, עלה כל הכעס שהצטבר בתוכה כלילה והציף את גרונה, מתאסף לפקעת של מילים קשות. אבל למראה פניו החיוורות, החתך המוקף דם קרוש שחרץ את סנטרו וצווארון חולצתו הקרוע, התחלף הכעס בבהלה גדולה. היא לא אמרה דבר, מיהרה אל המטבח, שפכה ספירט לתוך מגבת, הורתה לו לשבת על כיסא וניקתה את הפצע שבסנטרו.

אמש הגיעו החיילים הבולשביקים לנגרייה והחליטו להלאים אותה, כך סיפר. כמה מהם היו שיכורים וגרמו נזק למכונות. אחרי שהעז להתנגד, הכו אותו והודיעו שמהיום והלאה הוא יהיה פועל כמו כל פועל אחר. אחר־כך מינו אחד משלהם למנהל, ונתנו לו ארכה של יום אחד להחזיר את כל המכונות לפעולה תקינה. עכשיו מתנוסס דגל אדום גדול מעל פתח הנגרייה.

מאז היתה אלקה מתעטפת במעיל בכל בוקר, עוד לפני הזריחה, וממהרת לעמוד בתורים הארוכים לפני החנויות שעברו כולן לבעלות ממשלתית. היא היתה עומדת שעות ארוכות, מדלגת מרגל לרגל, נושפת בהבל פיה על כפות ידיה ומשפשפת אותן זו בזו, וכל זאת כדי לגלות שהחמאה אזלה, וש במקומה היא יכולה לקבל, אם תעביר בזהירות מתחת לשולחן כמה צנוניות וגזרים, חתיכה אחת של סבון. ובמקום ביצים אפשר לקבל באותה העסקה גם מעט קמח שיפון. אלקה לא ויתרה על שום מוצר שהוצע לה, היא ידעה שמחר גם הסבון והקמח עלולים לאזול.

ובעוד החנויות מתרוקנות, הלכו הרחובות והתמלאו. פליטים שנמלטו מאימת פולין הכבושה הופיעו, רבים מהם לבושים כמה שכבות של בגדים. הם עמדו בקרנות הרחובות והמירו מעילים, חולצות ומכנסיים במצרכי מזון. אלקה היתה עוברת על פניהם במהירות והמצרכים שקנתה תחובים

עמוק בַּבְּטָנָה הכפולה שתפרה במעילה. היא עצמה את עיניה למבטים המתחננים, דחתה בלב הולם ידיים מושטות. הימים ימי מלחמה, ואין לה המותרות לראוג לאחרים. היא חייבת לאמץ את כל כוחותיה כדי לקיים את בני ביתה. מי יודע מה יֵלֵךְ יום. מחר עלולים גם הם חלילה למצוא את עצמם פליטים חסרי כול.

ישראל אמנם נושל מהנגרייה שלו אך המשיך בפועל לנהל אותה תחת השגחתו של הממונה מטעם המפלגה. בעקבות ההפגזות היו בתים רבים שנזקקו לשיקום ולתיקון והמלאכה היתה רבה. ישראל היה חוזר הביתה רק בשעות לילה מאוחרות ואלקה חששה שהוא עוסק לא רק בהתקנת גגות ובשיפוץ משקופים.

גלוי וידוע היה שהמשטר החרש אוסר על התארגנויות פוליטיות, והאגודות הציוניות נאלצו כולן לרדת למחתרת. מיליוני יהודים חיו בפולין תחת הכיבוש הנאצי, הפליטים שהצליחו להגיע ללירה הביאו אתם סיפורי זוועה על התעללויות ורציחות המוניות. המפתח לחיים היה גנבת הגבול. לשם כך היה צריך לשחד פקידים ושומרים, ואלקה חרדה שישראל לא נמנע מלעסוק בזה. למרבה האימה, כל אחד – הקצב השכונתי, הפקיד בסוכנות הדואר, ואפילו השמש בבית־הכנסת – יכול היה להיות מוסר ומלשין. היא ניסתה לדבר על לבו של ישראל שיחדל מפעילות בלתי־חוקית. הוא נעץ בה מבט נוקב ושאל אותה, "אלקה, מה את רוצה להגיד, שלהציל חיים של יהודים זה לא־חוקי?"

"אף אחד מהיהודים האלה שאתה מציל לא יבוא לתת לנו לחם אם משהו חס וחלילה יקרה פה."

"אני לא יכול לחשוב רק על עצמי, כשיש אלפי יהודים שמגיעים לכאן בלי כלום. רבים לא יודעים מה קרה למשפחה שהשאירו בבית, אם הם בחיים בכלל. ואם אני יכול לעזור להם במשהו, לאפשר להם להגיע למקום טוב

יותר, אני לא יכול להרשות לעצמי לשבת בשקט.
"כל הזמן אני שומעת ממך, אני ואני ואני, "כעסה. "מה עם
הבנים שלך, עם אמא שלך שכל היום היא על הראש שלי?
בסוף הכול נופל עלי, ואתה הולך לראוג לעצמך."
"אני רואג לעצמי? אני עושה את זה בשביל אחרים! את
לא מבינה?!"

"ישרואל, פניה סמקו, היא דיברה במהירות. "אני כבר
מכירה אותך הרבה שנים. זה לא בשביל אחרים, זה בשביל
עצמך, בשביל הגאווה שלך, שיהיה לך טוב ותוכל להגיד אני
עשיתי ואני עזרתי."
וכמו תמיד כשנסתתמו טענותיו, השתתק והלך משם
והפקיר אותה לכעסה הגובר.

היא ישבה במטבח ובררה עדשים בקערה כשהירש התפרץ
בלי נשימה, אווזו בבטנו ומנסה לומר משהו. מיד ידעה
שדבר נורא קרה.
"מה יש?" היא קמה אליו.

"עצרו את אבא, נפלטו המילים מפיו. "באו לנגרייה
אנשים של האן-קִי־ד עם רוכים ולקחו אותו."
"לאן הם לקחו אותו?"
"אני לא יודע."

הדופק הלם בתוך רקותיה כמו פטיש ענק. היא השליכה
על השולחן את העדשים שהיו קמוצים באגרופה, קרעה
מעליה את הסינר, חטפה את המעיל, אחזה בידו של הנער
ודצה אותו אל מטה האן-קִי־ד ששכן בבניין שהיה לפני
המלחמה הגימנסיה הפולנית. היא רצה ברחובות, אווזת
ביד בנה בלי לדעת למה ובמה הוא יוכל להועיל. הבניינים,
האנשים, הכול חלף על פניה כחסד ממשות. מישוהו קרא
בשמה, אולי מישוהו שהיא מכירה, אבל היא לא יכלה אפילו
להסב אליו את פניה. בכניסה לבניין המוקף גדר תיל עמדו

שני שומרים חמושים, לבושים מעילי צמר ארוכים בעלי כותפות אדומות.

"האבא של הילד הזה, אתם לקחתם אותו," פנתה אליהם ברוסית רצוצה.

החיילים לא ענו, רק הביטו בה במבט מחייך.
"אבא שלו, אתם עכשיו לקחתם אותו, אני רוצה לראות אותו."

"גברת, אין לך מה לחפש פה," אמר לה אחד השומרים.
"תנו לי לדבר עם הקומיסר," ניסתה להידחק. הירש אחז בה בחוזקה.

"תנו להיכנס!" צרחה, קצף נקווה בזוויות פיה.
השומר הרים אליה את רובהו והירש משך אותה משם בכוח. "די אמא, בואי נלך מפה."

במשך שבועות אחר־כך ניסתה אלקה להיוודע מה עלה בגורלו של בעלה. היא פנתה לכל אדם שהיא מכירה ושהיו יכולים להיות לו מהלכים אצל הבולשביקים, אבל מלבד הידיעה שהוא הועבר אל בית־הכלא העירוני, לא העלתה חקירתה דבר. כל הדרכים אל השלטון החדש היו חסומות.

רק אחרי חנוכה קיבלה אלקה מעטפה חומה ועליה חותמת הפטיש והמגל. המכתב היה מודפס באותיות קיריליות ואלקה ביקשה מליאון שיקרא לה את הכתוב. על החתום היה הקומנדרנט של לידה, המודיע שהאסיד ישראל בנימין סטולר נשפט במשפט הוגן בפני שלישיית קצינים ממונים מטעם המשרד לענייני פנים ונמצא חייב בכל סעיפי האישום של פעילות מחתרתית אנטי־סוציאליסטית. גזר הדין, גלות בסיביר עם עבודת פרך, יבוצע ב־23 בפברואר 1940.

אלקה הביטה בשפתיו של ליאון כשקרא את המכתב. המילים הרוסיות נשמעו לה זרות, לא בדורות. בעיני רוחה ראתה את ישראל כבול בשלשלאות, צועד בשיירת אסירים בין שתי שורות של עצים ביער קפוא, הרוח מעיפה פתותי

שלג לכל עבר והכול מואפל, בקושי רואים ממרחק של זרוע. היא חשה איך הקור הסיבירי, ששמעה עליו עוד מסיפורי החיילים בפונדק בווישניבה, מקפיא את עצמותיה. היא דרשה מליאון לקרוא שוב את המכתב לאט בלי לדלג על אף שורה, ולהדגיש כל מילה. אולי לא הבין, אולי החמיץ משהו. וכל מילה שנשמעה בשנית הוטלה עליה כמו אבן כבדה. מאחוריה הלך והסתלסל בכיה של אסתר סטולר, כמאשר את האסון שניחת על ראשה. היא חיפשה בעיניה את הירש.

אלקה לא ידעה באיזו שעה יוצאת הרכבת לסיביר. בכל אותו יום שישי של ה־23 בפברואר חיכתה עם ליאון ועם הירש בתחנת הרכבת, בידיה שתי חבילות גדולות, האחת של בגדים והשנייה של מצרכי מזון, וקיוותה שתוכל למסור אותן לישראל שלה. שלג אפוד נערם על הרציפים, גויה זקנה חסרת שיניים מכרה ערמונים מקדרה שניצבה על ערמת גחלים. לידה עמדה חברתה וניסתה למכור צעיפי צמר שהיו תלויים על זרועותיה. רוכל הלך הלוך ושוב ולצווארו קשור ברצועת עור מגש עץ ובו גלויות של המצודה ובית־הכנסת הגדול בלידה. אלקה הידקה את המעיל לגופה, קשדה מטפחת צמר לראשה, אבל לא יכלה להתגבר על הרעד שתקף את כתפיה.

חמש פעמים באו ויצאו רכבות. חמש פעמים התמלאה התחנה המולה, עשן שחור התאבך בין הגלגלים והקרונות. סבלים חגורי חבלים כמו צצו מתחת לאדמה, נטפלו לנוסעים, ניסו למשוך מידיהם את המזוודות והחבילות. הנוסעים היו בעיקר חיילים ופליטים, הראשונים עטופים מעילים כבדים, חבושים כובעי פרווה ולרגליהם מגפיים גבוהים, והאחרונים נושאים את מעט הרכוש שהצליחו להציל צרור בסדינים ובמזוודות שנקשרו בחבלים. את הפליטים אפפו חרדה מן המקום שבאו ממנו ובלבול מן המקום שהגיעו אליו. לידאים

שנסעו מזרחה נפרדו ממשפחותיהם, אנשים התחבקו והתנשקו, קראו קדיאות, הקונדוקטור שרק במשרוקית. אחר-הצהריים הגיעה רכבת אדוכה שפלטה קבוצות-קבוצות של חיילים. איש לא בא לקבל את פניהם וגם הסבלים חששו לגשת. למדאה פניהם הצהובות ועיניהם המלוכסנות אלקה נבהלה. הם נראו כמו חבורה של פראים חסרי רחמים ואלוהים.

אחרי שכבר נכנסה השבת וצללים כהים החלו לטייל על הרציפים, התאספו בתחנה עשרות שוטרים וחיילים חמושים. הם פקדו על הסבלים והרוכלים להסתלק ולכל קרובי המשפחה של האסירים, שבמהלך היום הלכו והתרבו, הודו לעמוד בצד. הרציפים הווארו באור פנסים צהוב, זיעה עקצצה בגבה, היא ידעה שהיא עומדת לראות אותו.

כמאה אסירים הגיעו מוקפים בשומרים המלווים. אלקה זיהתה את ישראל ברגע שנכנס לתחנה. פניו היו אפורות והוא נראה רזה כל-כך. הוא נעמד, כפוף מעט, ומבטו סורק את התחנה. נראה שהוא עבר ימים קשים, אולי עונה. היא ניסתה לגשת אליו, אבל השוטרים והחיילים חסמו את דרכה. ידיה לפתו בחוזקה את החבילות שאחזה, הכול הסתובב וריצד סביבה, האורות, האנשים, החיילים, האסירים, הרכבת. לא, היא לא יכולה לתת לו ללכת ככה. היא והבנים קדאו אליו, אבל בביליל הקריאות הנואשות שעלה מהקהל הוא לא יכול היה לשמוע אותם.

לבסוף נתקלו עיניו בעיניה. לרגע התחדדה דמותו המוארת באור הצהוב. עיניו אמרו הדבה כאב וצער, אבל הביעו גם עידוד, כאילו הוא אומר לה, "יהיה בסדר אלקה, אני יודע שאת חזקה". הוא נופף לה בידו, היא הניפה את החבילות, קדאה לו שיבוא לקחתן. הוא הביט בבנים, צעק לעברם משהו ומבטו חזר ונח עליה. הוא רצה לומר לה עוד משהו והיא לא הצליחה לקרוא בעיניו מהו הדבר.

החיילים הדפו אותו אל הקרון וסגרו אחריו את הדלת.
הקונדוקטור שרק שריקה חדה.

מה היה קורה אילו התירו לה החיילים לגשת אליו, האם היה מחבק אותה? האם היה אומר לה "עוד ניפגש"? מה היתה היא אומרת לו, האם היתה נושקת לו, אולי היה עולה בדעתה להסיר את המטפחת מעל ראשה, כדי שלא תידאה זקנה בעיניו? הרי אז עוד היו שערותיה סמיכות וכהות ובפניה לא היה שום קמט. אולי היתה פרידה כזאת משנה את מה שקרה אחר-כך, אולי לא היתה נענשת בעונש הזה שהיא נושאת בתוכה כל-כך הדבה שנים.

הקטר צפר והרכבת החלה עוזבת את הרציף בכבדות. ביום שליאון נולד, המיילדת הלכה לקרוא לישראל שייכנס אל החדר. הוא רכן אל התינוק שנח בזרועותיה, נגע בלחייו הרכות באצבע נגרים מחוספסת ופתאום התמלאו עיניו התכולות דמעות.

בפודים, כשהילדים היו קטנים, הוא גילף עבורם רובי צעצוע מעץ והשניים ירו בהם אל סבתם. היא נזכרה איך אמו התלוננה בפניו שהבנדיטים הקטנים ניסו להרוג אותה, וכמה צחקו אז שניהם.

בארוחות הצהריים של ימי שבת בקיץ, הם היו מוציאים שולחן וכיסאות אל החצר וכל המשפחה היתה מתאספת, וישראל תמיד היה חייב לספר על מכונה חדשה או המצאה שקרא עליה בעיתון, וכולם היו מהנהנים וממשיכים לאכול. הפנסים הצהובים כבו בזה אחר זה, הגלגלים שקשקו במרחק, נושאים את כל המראות האלה אל שלג, כפור ומוות.

האוטובוס הזדחל כמו צב זקן ברחובות משונים עמוסים מכוניות והולכי רגל. תלמידי הגימנסיה כבר ירדו. מדי פעם נשמעו צפירות טורדניות וצעקות של אנשים שקראו זה אל זה משני עברי הרחוב. נדאָה כאילו רוח גסה קילפה את הטיח מעל הבתים ואת מה שנותר הכהה הפיח. המרפסות היו מטות לנפול, החנויות בקומות הקרקע שימשו מוסכים, בתי־דפוס ובתי־מסחר לתבלינים שהתערבבו זה בזה באי־סדר. ערמות של קופסאות קרטון, דליים וצינורות מתכת היו מונחות על המדרכות הצרות. אנשים התהלכו על הכביש והקשו על התנועה. באוטובוס עמד אוויר חם ולח, אלקה הזיעה בבתי־השחי והחזייה לחצה לה, היא ביקשה ממאיה שתנסה לפתוח עוד קצת את החלון.

"זה לא יעזור," אמרה לה. "זה הסירחון של העיר הזאת, כמה שאני אפתח את החלון, זה רק יהיה יותר גרוע."

"כמה תחנה יש עד מתי צריך לרדת?"

"אני לא יודעת, יש עוד די הרבה, ואת הדרך הזאת בדרום העיר אני הכי שונאת."

אלקה פתחה את התיק והוציאה מטפחת לנגב את המצח והעורף. כשהחזירה את המטפחת נגעו אצבעותיה בתמונת החתונה. לרגע השתהתה עליה, נצמדת למרקם החלק, הקריר. לשם מה לקחה אותה? הרי התמונה הזאת שייכת למקום כל־כך כועס בתוכה. גם אם החליטה לצאת לנסיעה המטורפת הזאת, היא היתה צריכה להשאיר את התמונה שם, בקופסת הנעליים, מתחת לכל הניירות. היא משכה את

אצבעותיה מהתיק והידקה את הסגר.

"את עוד חולמת עליו?" שאלה אותה מאיה.

"על מי זה חולמת?"

"על הבעל שלך."

"יש לילה, לבוא בחלום ילדים, לבוא אבא, אמא, אחות,

כולם לבוא."

"והוא לא בא?"

"בשביל מה לבוא, מה יש לחפש? אני כבר אֶלְטֶע שְׁמאַטֶע,

אולי הוא ללכת בחלום בחורה צעירה, יותר טוב."

"די, אלקה, את מגזימה," חייכה. "אני יודעת שאת כן

חולמת עליו."

"יש מתי אני חולמת גם הוא לבוא," גילתה את לבה.

"ואיך הוא נראה לך בחלום?"

"נו, איך היה, ככה נראה. היה גבוה, שְׁטַנִּי, עיניים כחול."

"כמו בתמונה."

"כן, ככה."

"יגאל אף פעם לא בא אלי בחלום. אני כל-כך רוצה

שהוא יבוא, שיגיד לי משהו, שאני אראה אותו ככה חי, אבל

כלום, אף פעם. לפעמים, לפני שאני נרדמת, אני חושבת

עליו חזק ואני נזכרת בדברים, בכל מה שהיה, הכול בשביל

שהוא יבוא. בחלומות שלי אני בים, מסתובבת בסופרמרקט,

אפילו רואה את עצמי שוכבת במיטה, בכל המקומות האלה

שאהבנו להיות ביחד, אבל תמיד אני לבד."

"את בחורה יפה, כמו פרח, את צריך פְּרִיזוּדה, לשים

בגדים יפה, לבוא לך בעל חדש, את לא להיות לבד."

"אני אפילו לא מסוגלת לחשוב על דבר כזה. והנה, גם את

לא התחתנת, ואל תגידי לי עכשיו שהיית בת ארבעים. גם

בנות שישים מתחתנות."

"מתי אני להיות ארבעים זה היה זמן אחר, לא כמו היום.

אחרי מלחמה גדול, אנשים כבר לא היה כוח בשביל לחשוב

לעשות עוד פעם חתונה. היה הרבה צרות, לא כסף, פרנסה קשה."

"כל מה שאת אומרת לי זה סתם. לא רצית להתחתן, את בדיוק כמוני לא יכולה לתת את הלב שלך לעוד מישהו." אלקה הרהרה בזה. פעם ניסתה לתת את הלב שלה לעוד מישהו, לבצלאל ויינר, אבל הניסיון הזה הותיר בה טעם מר מאוד. אולי הלב שלה כבר היה זקן מכדי ללמוד לדקור טנגו, ואולי זה אף פעם לא כדאי.

"מיה, אני להגיד לך דבר אחד," אמרה. "אני כבר אישה זקנה, חיים שלי זה כבר שוין, עוד מעט ואני ללכת בארמה. אין איש מה יש הכדאי לתת בשבילו הלב. אחד-כך שנים הולך, יושב על לב כמו אבן זה, לב נהיה חולה, לא טוב." "הלוואי שהייתי יכולה להגיד ללב שלי מה לעשות. שהיה בו מפסק כזה, כמו שמדליקים ומכבים את החשמל. מתי שהייתי רוצה הייתי מכבה מה שיש שם ולא מרגישה כלום, ואם הייתי רוצה להיזכר ולהרגיש הייתי מפעילה. אבל אלקה, את יודעת שלא לי ולא לך יש מפסק, אנחנו לא יכולות להחליט בשביל הלב מה להרגיש ומתי." מאיה נאנחה אנחה כבדה ועצמה לרגע את עיניה. "שנגיע כבר לתחנה המרכזית, נורא חם פה."

אלקה הסתכלה על מאיה כשעצמה את עיניה, היה לה מצח גבוה חלק ואף ישר והריסים שלה כהים וסמיכים. היא עוד צעידה, אסור לה להישאר לבד. היא נוסעת באוטובוסים, דואה אנשים ונופים, בודחת מהבדירות, אבל היא לא תוכל לבדוח ממנה לעד, כי העדירות, המנוולת הזקנה, תניח עליה את ציפורניה ותאחז בבשרה. אלקה יודעת, הלוא היא טועמת יום-יום מנחת זרועה.

היא מתעוררת מסיטיה לבד, אוכלת את ארוחותיה לבד והולכת לישון לבד במיטה גדולה וקרה. היא קונה במכולת חצי כיכר לחם שחור ואת מה שנשאר ממנה, שתמיד

מתייבש בארון, היא מחלקת לציפורים. הגבינה תשעה־אחוז מחמיצה, והפירות, גם כשהיא קונה מעט ועל המשקל, בסוף מעלים עובש. בגינה הציבורית ליד הבית, בשעה שהאמהות והמטפלות נמצאות שם עם הילדים, יש עם מי לדבר. אבל אחר־כך הן ממהרות להכין צהריים ולהשכיב את הילדים לישון, הגן מתרוקן והיא שוב נשארת לבדה, יושבת על הספסל, ואז קמה והולכת לאט אל הבית הריק. ובחגים, בחגים הכי קשה לה. היא יושבת במרפסת ורואה איך לבתי השכנים באים קרובים וילדים עם פרחים ומתנות, ומבעד לקיר היא שומעת אותם שרים שירי חג, ואחר־כך היא שומעת אותם מדברים וצוחקים. היא מדליקה את כל האורות בבית, אפילו בשירותים ובמקלחת, שיהיה כמה שיותר אור, ויושבת לבד עם כל נרות הנשמה שהיא מדליקה בערבי חגים לעילוי נשמתם של אמה, אביה, רייז'לה ורוח'קה. את הנר של הירש היא מניחה מופרש מהשאר, על המדף במזנון, והלהבות הקטנות מתכופפות זו אל זו, מלחששות ורועדות. ולפני שהיא הולכת לישון, אחרי שהיא מכבה את האורות, היא רואה איך צללי הלהבות מתעצמים ומצטמצמים על הטפטים הצהובים.

לפעמים אלקה מחכה בלי תקווה שמישהו יבוא ויקיש על הדלת. לא משנה מי, אפילו אדם זר, רק כדי שאפשר יהיה לשפוך את הלב, לספר לו מה קרה בלידה בזמן המלחמה, להתנחם קצת על כל האסונות שהתרחשו שם. אולי ייקח ממנה הזר, ולו לשעה קלה, את כל מה שענייה עדיין לא חדרלו מלראות.

לידה היתה עיר מחוז חשובה בדרך לסטאלינגרד ולמוסקבה, והגרמנים לא יכלו לוותר עליה. בקיץ 1941 חידשו המטוסים של היטלר את ההפצצות על העיר. ההפגזות לא פסקו לרגע, קירות המרתף רעדו, וליאון החליט שסכנת נפשות תהיה

להישאר שם, שחייבים לברוח ולהסתתר ביער. אסתר סטולר מיאנה להצטרף. "איך אני יכולה לרוץ ליער עם הרגליים הנפוחות שלי," התלוננה. "אני אשאר ואמות לי פה." הירש הציע לקחת אותה על הגב, כמו שסוחבים שק של תפוחי אדמה. "השתגעת? אתה תקבל קילע!" נבהלה. גם רייז'לה פחדה לברוח אל היער. אחרי שהבולשביקים באו, הכובען שלה נעלם והיא נהיתה שתקנית ומסוגרת עוד יותר. איסר לוין הוריע שהוא נשאר עם בתו ועם המחותנת כרי לעזור להן בשעת הצורך ורחק באלקה ובכנים לברוח. כולם צעקו זה על זה בעוד ההפגזות נעשות נחושות ועקשניות יותר.

בלהט המהומה נעלם הירש. המחשבה שהוא מתרוצץ ברחובות כמעט שהוציאה את אלקה מדעתה. אחרי שעה ארוכה הוא חזר, ורק איסר שאחז בידה מנע את הסטירה שרצתה לתת לו. "בופע, מצאתי בשבילך עגלה," קרא אל סבתו, "את באה אתנו."

אלקה ארזה בלילה בחיפזון חבילות של שמיכות, בקבוקים של מים ומצרכי מזון. את הכסף והתכשיטים שלה החביאה בתוך הבטנה הכפולה, והמשפחה כולה יצאה אל היער. העגלה שהירש מצא היתה ארגז עץ ששני אופנים גדולים מחוברים אליו. כנראה שימשה את החנוונים או את הסבלים בשוק. אסתר סטולר נדחקה לתוכה בקושי, ואחרי שנעטפה בשמיכה אכן נראתה כמו שק של תפוחי אדמה.

ההפגזות לא פסקו, בכל רגע הוארה פינה אחרת של השמים בבוהק אדום. והם לא היו לבד, סביבם רחשו השבילים אנשים מבוהלים שחיפשו מקלט מהעיר המוכה. חמישה ימים הסתתרו ביער, המטוסים חגים מעל ראשם והדי ההתפוצצויות מחרידים אותם שוב ושוב. מדי פעם הביאו משבי רוח ריחות של עשן ופיח מהעיר הבווערת.

אלקה לא ישנה מעולם תחת כיפת השמים. ביער היה חשוך וקר, היא לא ידעה אם היללות והנהמות שהיא

שומעת בוקעות מגרונותיהם של בעלי-חיים או של בני-אדם פצועים. היא הביטה בבני משפחתה המקובצים סביבה, כולם מלוכלכים, חיוורים ומפוחדים, וקיללה בלבה את הדוסים ואת הגרמנים שעשו אותם חיות חסרות בית. מדי פעם חשבה על ישראל, מה הוא היה עושה אילו היה אתם עכשיו. בוודאי היה דואג שלא יישארו ככה תחת כיפת השמים. הוא היה כורת ענפים ובונה להם מחסה, אחר-כך היה מתרוצץ בין האנשים ביער, מרגיע, נותן עצות, מארגן חלוקת מזון וסיוע לחולים. אבל ישראל רחוק, בסיביר, וכמו בכל פעם שחשבה עליו הסתנן לתוכה פחד מצמית שמא לא שרד שם בחורף הנורא, שמא כרע תחת עבודת הפרך או נהרג בידי הסוהרים האכזרים.

חמותה התלוננה על כאבים בחזה ובבטן, היא נשמה בכבדות והשתעלה שיעולים מקוטעים. היא מבוגרת מדי בשביל זה, חשבה אלקה. בלילה השלישי עלה חום גופה. הם עטפו אותה בכל השמיכות שהביאו, העלו אש, אבל לא יכלו להסתכן ולחזור לעיר המופגזת.

עם עלות השחר של היום החמישי השתרר לפתע שקט מוזר. פתאום חזר ציוץ הציפורים ורחש הרוח המרעידה את העלים נשמע שוב. הקרב על לידה הסתיים. הם לא ידעו מי ניצח. אלקה, כמובן, לא הניחה לעצמה להתפתות לשקט המתעתע הזה, היא ידעה שהוא טומן בחובו אסון.

בדרך אל העיר נראו המוני חייליו של הצבא האדום נסים על נפשם. על הכביש ניצבו משאיות נטושות וכלי רכב שרופים ובצדי הדרך היו מוטלות גופות ההרוגים. מדי פעם אפשר היה לשמוע קול מתחנן ברוסית למים או לעזרה. אלקה נחרדה מהקריאות, אלא שלא היה בידה להועיל. ומצד שני, היא חזרה ולחשה לעצמה, אלה הרוצחים ששלחו את ישראל שלה לסיביר.

ליאון דחף את העגלה שסבתו החולה ישבה בתוכה ואלקה

ביקשה מהירש שיאחז בזרועה, רעד עבר ברגליה והיא היתה מוכרחה מישהו להישען עליו.

החורבן היה נורא. ידו של הירש התהרקה על זרועה והסגירה את הסערה המתחוללת גם בנפשו. רייז'לה שהלכה לצדם ניסתה לכבוש את היבבות הקלושות שנפלטו מתוכה. בית־הכנסת המפורסם עם הכיפה הגדולה שעיטרה את קו הרקיע של העיר נעלם כלא היה. רבעים שלמים בערו עריין. חזיתות הבתים ברחובות הראשיים התמוטטו אל המדרכות וחשפו את קרביהם: מיטות שכסות ושמיכות עדיין מונחות עליהן, ארונות פעורים ובתוכם בגדים וכלי בית, תמונות של בני משפחה תלויות על הקירות, שולחנות וארוחות שיושבי הבית לא הספיקו לאכול מרקיבות עליהם, מדפים עמוסי ספרים, צעצועים של ילדים. בכמה מהדירות נראו אנשים אובדי עצות שמנסים להסתיר את רכושם בסדינים.

גבר פרוע זקן רץ לעברם. "אני לא מוצא את הבית שלי!" צעק. אלקה זיהתה אותו, זה היה ליפא פישל שהיה לו דוכן של רגים בשוק. איסר תפס אותו בזרועו. "אני אקח אותך הביתה," אמר לו. ליפא השתחרר מאחיזתו והמשיך לרוץ ולצעוק, "אני לא מוצא את הבית שלי! אני לא מוצא את הבית שלי!"

אלקה לא הכירה את העיר. מבנים, כיכרות ועצים שתמיד היו לה סימני דרך נעלמו, והיא לא היתה בטוחה שהם הולכים בכיוון הנכון. היא לא רצתה לחזור אל ביתם, לכה ניבא לה שהיא לא תהיה מסוגלת להתמודד עם המראות.

בית העץ הגדול של משפחת סטולר, ששם חיה עם ישראל מאז היותה כבת שבע־עשרה, ששם ילדה וגידלה את בניה, נמחה מעל פני האדמה. במקום שבו היה הבית נותרו ערמה גבוהה של קורות עץ מפוחמות ואודים עשנים.

למראה האסון החלה אסתר סטולר להיאנח אנחות קשות שהתגברו לזעקות שבר. איסר לויז הליט את פניו בכפות ידיו

וניגש אל ערמת האפר בגב שחוח. אלקה לא יכלה להוציא
הגה מפיה. היא התיישבה על יצול של עגלה שעמדה בחצר
והביטה מוכת יגון בערמה השחורה הזאת, שבתוכה נקבר
ונשרף כל עולמה. היא חשה גל של כאב על מה שהיה כאן,
גל של צער על האובדן, גל של דאגה ליום המחר – הגלים
התערבבו זה בזה ונקוו בתוך חזה לים סמיך ושחור שמקשה
על הנשימה. היא רצתה לבכות ולזעוק שכל העולם ישמע
שככה לא עושים, שלא שורפים חיים שלמים של אנשים. אך
שום קול לא בקע ממנה, הכול נחסם על-ידי הים האפל.

אלקה לא זוכרת מאין היה לה הכוח לקום ולהצטרף אל
אביה ובניה הנוברים בשתיקה בערמה בחיפוש אחר שרידי
חייהם. היא הלכה אל התל השחור בלי לדעת מה היא מקווה
למצוא שם. זרועותיהם ורגליהם נכוו מהקורות שחלקן עדיין
להטו בחום השרפה, אבל בני הבית לא הרפו. הם שלפו מבין
הלוחות המפוחמים כמה סירים מעוקמים, מחבת ללא ידית.
הם מצאו, שלמה, את תעודת הסיום של ליאון מבית-הספר
שהיתה תלויה מעל לאח בחדר האורחים, ואת פמוטי הכסף
שאלקה היתה מדליקה בהם נרות שבת. איסר חיפש את
החנוכייה שקיבל כמתנת חתונה מאביה של רבקה, לשווא.

הירש הסיט דלת ומאחוריה התגלתה ארונית חרוכה.
הידית המגולפת שעל המגרה היתה חסרה, אבל אלקה
זיהתה מיד את הארונית שניצבה ליד מיטתה. היא פתחה
את המגרה. קופסת העץ הקטנה שבתוכה נשארה בלי פגע.
היא ניגבה את ידיה השחורות בשולי שמלתה. בזהירות
הרימה את המכסה. בפנים היתה מקופלת הכתובה שלה, וגם
התמונה שצולמה בחתונתה. היא הביטה בה בתימהון-מה,
כאילו צולמה התמונה בעולם אחר.

כל שעות הבוקר הם נברו בתוך ערמת החורבן, כל פריט
שמצאו – כפית, סכין לחיתוך לחם, כפתור, אבזם של חגורה
– היה כמו אוצר שגואל אותם ולו במעט מהחוסר-כול.

ברחוב חלפו משאיות, ג'יפים ואופנועים, מסיעים את הכובש החדש אל העיר.

אופנוע גדול שלדופנו מחוברת תיבה בצורת סירה עצר בשער. מתוך הסירה נחלץ חייל לבוש מדים שחורים, לראשו כובע מצחייה ועליו סמל של גולגולת ובחגורת מכנסיו המבהיקה נעוץ אקדח. הוא ניגש לאסתר סטולר שישבה עדיין בתוך עגלת העץ, שלף את אקדחו והצביע עליה, קורא לעברם בגרמנית. אסתר השמיעה זעקת בהלה. הם מיהרו לרדת מהתל החרוך והתקבצו ליד הסבתא. הוא שאל משהו, ממשיך להצביע באקדחו לעבר אסתר. לא היה ברור מה הוא רוצה, האם הוא חושד שהיא מסתירה משהו, או שפשוט לא מצא חן בעיניו המראה של אישה שמנה דחוקה בתוך ארגז. איסר לויין ניגש אליו. "זאת המחותנת שלי," אמר לו בידיש, "היא חולה, לא מסוגלת ללכת, בגלל זה אנחנו לוקחים אותה בעגלה הזאת."

לא היה אפשר לדעת אם החייל מבין את הנאמר, עיניו הקשות לא אמרו אם הוא כועס או לא. בלי להוסיף מילה, אחז בקנה האקדח, הדים את ידו, הכה בקת הברזל בפניו של איסר ובעט בדופן העגלה. אסתר סטולר התגלגלה ארצה ואיסר נשאר לעמוד, קילוח של דם זורם ממצחו ולאורך פניו. החייל החזיר את האקדח אל חגורתו, יישר את חולצתו, חזר אל האופנוע, נכנס אל הסירה, פקד משהו על הנהג ונסע משם.

"אלקה," אחז איסר בכפותיה, "ראית את העיניים של האיש הזה? ריבוננו של עולם, לא היו שם חיים."

עוד באותו הערב נעצרו תשעים ושניים עורכי־דין, מורים ורופאים מבני העיר, ובהם ידיד המשפחה איצ'ה כהן. הם הובלו אל מחסן התחמושת הנטוש של הצבא הרוסי, מוקפים שומרים. אלקה כבר שמעה את סיפורי הזוועה של הפליטים שהגיעו מפולין וידעה על השנאה הגדולה המניעה את

הגרמנים. היא ראתה את המבט המבוהל על פני המובלים, הסתכלה בהם הולכים, נדחפים, כושלים, שמעה את צעקות השומרים המאיצים בהם בדרך אל מותם. מבטה התרוצץ מאחד לחברו בניסיון להבין מדוע דווקא הם נענשים, מה החטא הנורא שחטאו שמכעיס כל-כך את הכובש החדש, מהו המכנה המשותף שגורד אותם לעמוד מול כיתת יורים? אולי הם חכמים, או מלומדים מדי, גבוהים, נמוכים, דזים או שמנים מדי, קירחים מדי או שעידים מדי, צבע החולצות שלהם – אפור, אולי כחול, אולי עם אפודה, כלי אפודה, מנז'ט במכנסיים, נעליים שחודות, חומות?

קור נורא ירד עליה. לא, אין היא יודעת איך להגן על משפחתה, על עצמה. האם המקצוע שלה הוא יתרון או חיסרון? האם כדאי להודיע או להצניע שליוון למד בגימנסיה הממשלתית? האם חזות פניו הבהירה של הידש יכולה להועיל או עלולה להזיק? מהם כללי החיים ומה הם כללי המוות?

הכול קרה כל-כך מהר, אלקה הדגישה שהיכולת להחליט, לקבוע, לשנות, הכול נלקח ממנה. היא רצתה לצעוק, לדרוש, להתחנן, לשחד – כל מה שצריך. אבל לא היה למי לפנות. היא חשה שהיא מובלת אל מצבים ששוללים ממנה, פיסה אחר פיסה, את הזכות הבסיסית שתמיד היתה לה: להיאבק על גורלה.

העיר לידה היתה הרוסה כל-כך עד שחייליו של היטלר לא יכלו לכנס את יהודיה ברובע אחד. הם הקיפו בגדרות את רחובות קושרובר, פוסטובר ופיאסקס ויצרו כך שלושה גטאות. אלקה ומשפחתה עברו להתגורר בגטו של רחוב פוסטובר וחלקו דירה של שני חדרים קטנים ומטבחון עם מיכאל ינוביץ' האופה, אשתו, ארבעת ילדיהם ואביו הזקן.

אלקה הביטה אל הרחוב. קבוצה של פועלים ערבים היתה עסוקה בשיפוץ של חנות. מכולה גדולה עמדה על הכביש והם הרימו בידיהם חלקי לבנים, כנראה של קיר ששברו, והשליכו אותם אל המכולה. עננים של אבק התאבכו סביבם. ראשיהם וזרועותיהם נצצו מזיעה אך הם לא עצרו לרגע, כאילו מישו נוגש בהם. אלקה הביטה סביב, מחפשת את מנהל העבודה, אבל הוא לא נראה בשום מקום.

מאיה הוציאה סיגריה מהקופסה הירוקה שלה. האישה המבוגרת שישבה מאחוריהן רכנה לעברה, "אסור לעשן באוטובוס", אמרה ברגע שמאיה שמה את הסיגריה בפיה.

"אני יודעת", נאנחה מאיה. "החוק החדש הזה משגע פילים, בייחוד אם הם מעשנים. אולי הוא לא תופס בזמן שהאוטובוס עוצר בתחנות?"

"לא, זה לא קשור, אסור לעשן וזהו", הזדרזה האישה להכריז.

מאיה החזירה בחוסר חשק מופגן את הסיגריה אל הקופסה ולבשה פני ילדה נעלבת.

"יגאל עבד פעם בבניין", אמרה. "אחרי הצבא, קפץ לו איזה ג'וק בראש שזה ציונות וכמו שאבא שלו כשהגיע לארץ ועבד בבניין, גם הוא יתרום את חלקו."

"זה קשה, קשה."

"כן, הוא היה מגיע הרוג הביתה, לא היה אפשר לדבר אתו."

"אני לדעת מה זה בניין, גם אני לעבוד ככה."

"אני לא מאמינה, אלקה, את עבדת בבניין?" היא פערה זוג עיניים חומות.

"מתי יש מלחומה אני לקחת אבנים גדולים בידים שלי. אם אני לא לעשות זה, לגמור חיים שלי."

"אמא של יגאל היא ניצולת שואה. ליגאל היא אף פעם לא אמרה כלום, אבל יום אחד אני ישבתי אתה, אולי איזה חמש שעות, והיא סיפרה לי את כל מה שעבר עליה. אני רק יכולה לתאר לעצמי מה שאת עברת, וכבר אני מרגישה צביטה בבטן."

"את נוף בחורה צעירה," אמרה למאיה, "את לא לדעת מה זה אנשים מה רוצים לעשות קאפוט יהודים. אני לדעת מה זה," הכתה בידה על חזה. "אני להיות בהיטלר, זה נביללה להגיד, תן מה יש בבית, כסף, גולד, אנחנו לא להרוג היהודים, אנחנו לעשות בשביל יהיה בסדר. אפער יהודים לתת מה יש ואחר-כך חיילים לקחת בכור און שוין לגמור כולם."

"לפעמים כשאני חושבת על זה, אני לא יודעת איך אנשים כמוך, שהיו בשואה, בגטאות ובמחנות יכולים להמשיך לחיות. מה שבטוח זה שאני לא הייתי שורדת, וגם אם כן, הייתי מתאבדת, פשוט לא הייתי יכולה אחר-כך לחיות עם כל זה."

"מתי אני להיות כמו את צעירה, אם משהו לבוא להגיד לי אני משפחה שלי ללכת בהיטלר, אנשים בעיר שלי איפה אני לגור ככה ללכת באדמה, ואני לא בית, לא בעל, לא פרנוסה, ככה לחיות כמו כלב ולחיות בפחד כל יום מה רוצים לגמור החיים שלי — אני לדבר אותו דבר כמו את. נו, אף אחד לא לדעת מה יש מחר. בסוף אנשים להיות זקנים ויש חיים גם אם לא לרצות את זה חיים."

מאיה שתקה. היא העלתה אש במצית שבירה והעבירה את אצבעה הלוך ושוב בשלהבת המתפתלת. אלקה הביטה

בה. הלב שלה יותר מדי טוב בשביל העולם הזה, לכן השכול שלה כל-כך קשה. יום אחד, כשתיגמר לה הנסיעה הזאת והיא תהיה מוכנה לפגוש את העולם, היא תגלה את הרוע שיש בו. היא תמצא שאנשים שיש בידם הכוח יעשו הכול כדי לרמות ולחסל את החלשים מהם.

הם נסעו ואלקה עוד הספיקה לראות את אחד הערבים עוצר לרגע, מרים את גופייתו, מנגב בה את פניו וממשיך להעמיס את האבנים הכבדות.

המושל החרש של לידה, המפקד הנבאג, קבע את מגוריו בוויולה המפוארת של משפחת פופקו שעברה להתגורר בגטו. הוויולה היתה מוקפת גינה גדולה ומטופחת, היתה בה אפילו בריכה והיא ניצבה על גבעה שהשקיפה על העיר כולה עד לחוות הקטנות שעוד נותרו בפרוורים.

הנבאג אהב סדר וניקיון והמראות שנשקפו מחלונות ביתו החדש – בניינים חרבים, תלי לבנים ושרידים שרופים – לא היו לרוחו. הוא ציווה לגייס את כל היהודים לעבודות ניקיון, פינוי ושיקום. איסר לוין והבנים הועסקו בפינוי ההריסות של בית-הכנסת הגדול, שהנבאג לא רצה להשאיר לו זכר ושריד, ואילו אלקה ורייז'לה עמלו מבוקר עד ערב בשיקום תחנת הרכבת.

שכרן היומי היה צלחת של מרק תפוחי אדמה. לפעמים קיבלו גם תוספת של כרוב מבושל. אלקה הרגישה שהיא מתמוטטת, ואלמלא רייז'לה שעשתה את עבודתה בלי להתלונן ועזרה לה להרים אדני עץ כבדים ופסי מתכת, היא לא יודעת מה היה עולה בגורלה. השוטר הליטאי שהופקר עליהן בווראי היה מכה אותה, אולי אפילו יורה בה. המחשבה על החיילים הרוסים שהביאו את ישראל לכאן, הדפו אותו אל הקרון בלי שהיתה להם אפשרות להיפרד, ועל הרכבת הנוסעת, ריפתה את ידיה. היא גררה חלקי ספסלים ושברי

מנורות והביטה בפסים המתרחקים לאין קץ, מבקשת לראות את ישראל צועד עליהם, שב מרחוק להקל ולקחת את המשא מידיה.

הנבאג הכריז שעבודה היא המפתח לחיים. מיד קמו המהנדס אלטמן והסוחר אלפרשטיין ויזמו הקמת מפעלי תעשייה בתוך הגטו ובסמוך לו. הירש קיבל עבודה במפעל העורות וליאון הועסק במפעל הרהיטים בייצור ארונות. אלקה התקבלה לעבודה בקונפקציה והתקדמה מהר מאוד לתפקיד מנהלת המתפרה לבגדי נשים.

ברגע שהיתה המשגיחה במפעל יוצאת, היתה אלקה דוחפת לתוך כיסיה כפתודים, רוכסנים, לולאות, אבזמים, סלילי חוטים, לפעמים ערמה של מחטים ואפילו זוג מספריים. השלל של הירש היה בעל ערך רב יותר, אדנקים וחגורות עשויים עוד משובח.

בלילות היתה אלקה מתגנבת בלב הולם אל גדר הגטו, ששם היו עומדים איכדים גויים וממתינים לסחורה. מתוך החשכה היו מושטות אליה ידיים אלמוניות, מקבלות את הפריטים ובתמורה מושיטות לה חצי כיכר לחם שיפון או תפוח אדמה. פעם זיכה אותה זוג ידיים נדיבות בחתיכת חמאה ובנתח של נקניק מיובש. היא חטפה את המצרכים ודצה הביתה, ובחיקה האוצר היקר.

בכל הזדמנות היתה הולכת אל משרדי היודנראט בדחוב קושדוכר להתחנן אצל הוועד שיסדרו עבודה גם לרייז'לה ולאביה. פעם אחת הצליחה להגיע לקוטוק, מראשי היודנראט, אבל הוא השיב את פניה ריקם.

האדם מתרגל מהר לחיים טובים, אבל לא ייאמן באיזו מהירות הוא מתדגל לחיים רעים ואפילו בלתי-אפשריים: בגטו בוצעו מעצרים, היו גם הוצאות להורג, אבל המפעלים

ייצרו סחורה משוכחת שנשלחה לגרמניה, ולמרות הקשיים, אפילו שם הופיעו ניצנים זעירים של תקווה. האנשים האמינו שאם יעבדו בחריצות ויספקו לגרמנים מוצרים חיוניים באיכות גבוהה, הנבאג יעמוד כדיבורו וישמור על חיי היהודים "שלו".

על אף האיסורים המפורשים, נפתח באחד המדתפים ברחוב פיאסקס בית־תה. הירש היה בן שש־עשרה, אבל בשל קומתו הגבוהה נראה מבוגר מגילו והבנות בגטו היו מסמיקות כשהיה חולף על פניהן. הוא הכיר במפעל העורות נעדה מפליטי וילנה והיה יוצא לבלות אתה בבית־תה. פעם אחת שכנע גם את אלקה שתצטרף אליהם.

המקום היה צפוף, אפוף עשן סיגריות. מי שהיתה לו פרוטה קיבל כוס של תה בהיר. אנשים התווכחו בקולי־קולות על ענייני המלחמה ועל גורל העם היהודי. מישהו הכריז שהיהודים היו עם טפיל במשך דורי־דורות, עד שבאו הגרמנים ולימדו אותם עבודה יצרנית מהי. אחד קם להכות אותו, ושלישי אחז בהם וניסה להדגיע. כאן דומה היה שהמלחמה רחוקה.

מיר'לה, הנערה של הירש, היתה יפהפייה בעלת פנים סגלגלות, שיער שחור ארוך ועיני שקד ירוקות. היא נמלטה עם הוריה מהאקציות בגטו וילנה, ובזכות קשרי משפחה עם ראש היודנראט סידרו להם מסמכים מזויפים ותעודות של תושבי העיר, וגם עבודה במפעל העורות. הירש הוריע שברגע שהמלחמה תסתיים הם יתחתנו וייסעו לפלשתינה להקים משפחה בקיבוץ.

החורף של שנת 1942 היה קשה במיוחד. המחסור בתרופות הביא למותם של אנשים ממחלות פשוטות כמו הצטננות ושפעת. עם שובה מהמפעל היתה אלקה יושבת ליד החלון עטופה בכל בגדיה ומביטה אל השלג היורד ומצטבר

לערמות לבנות. אולי עכשיו, אי-שם בסיביר, אחרי שגמר את העבודה בחטיבה או בניסור עצים, יושב גם ישראל כך ליד החלון ומביט בשלג. מה הוא חושב בלב, האם הוא מעלה על דעתו את הסבל שהם עוברים, האם הוא משער מה היא נאלצת לעשות בכל יום כדי לשרוד בתוך הטירוף הזה?

הצפיפות בדירה הקטנה היתה בלתי-נסבלת. פעמים רבות היו פורצות מריבות בין אלקה לבין אשתו של ינוביץ'. הן האשימו זו את זו בגנבה של מצרכי מזון ולעתים עלו הצעקות עד לב השמים. איסר, כמו תמיד, מיהר להשכין שלום, אחז באלקה ולחש על אוזנה, "אני יודע שהאישה הזאת חצי משוגעת, אבל אסור לך להיגרר אחריה, אנחנו חייבים לסבול ולחיות אתה, אין לנו ברירה אחרת."

אלקה היתה יוצאת לעבודה לפני עלות השחר. ביום הראשון של חודש מדס היה הלילה בהיר ואף-על-פי שהתעטפה במעיל, הקור צלף בבשרה. כל הדרך אל המפעל הבליחו מתוך החשכה אורות של כלי רכב ואופנועים שנסעו ברחובות. חשש כבד התגנב אליה שמשוהו עומד להתרחש. במפעל דלק כבר האור באולם הגזירה והפועלות חיכו להוראותיה לפרישת הבד. עוד לפני שהספיקה לפשוט את המעיל, התפרצו פנימה חייליו של היטלר, לבושים מדים שחורים, ופקדו עליהן לצאת החוצה. מכל עבר נשמעו יבבות, הן היו בטוחות שלוקחים אותן אל מותן. בחוץ החלה שמש אפורה להאיר באור קלוש את הרחבה שבחזית המפעל. החיילים גידשו אותן אל הרחוב בצעקות. נביחות כלבים נשמעו וכן קריאות של רמקולים המורות לכולם לצאת מבתיהם ולהתאסף בכיכר שליד בית-חרושת "אָרְדֶּל". מי שיישאר בבית ייענש בתומדה. אנשים שנתלשו ממיטותיהם הושלכו לרחוב, תיורים,

פרועי שיער. רגליה של אלקה רצו בלי לדעת לאן וראשה מלא במחשבות על בני משפחתה: איפה הם עכשיו? הכיכר המתה קולות תפילה, בכי אמהות וצווחות ילדים. פתאום שמעה את הירש קורא "מאמע". אלקה הסתובבה וחיבקה אותו בחוזקה.

"איפה כולם?" שאלה.

"בואי, אמא," אמר ומשך אותה אחריו כשהוא מפלס להם דרך. הם מצאו את ליאון, איסר ורייז'לה עומדים זה לצד זה ופניהם נפולות.

"איפה סבתא שלכם?" שאלה את ליאון.

"לא יכולנו לקחת אותה. היא נשארה בבית," אמר בחוסר אונים.

אלקה נשאה את עיניה אל גגות בית־החרושת ובניין הגימנסיה הממשלתית שתחמו את הכיכר ולבה החל לפרפר. על כל גג עמדו חיילים עם תתי־מקלע. עוד מעט יפעילו הרוצחים את כלי נשקם ויטבחו בהם. היא קראה לבני משפחתה וביקשה לחבק אותם, לפחות ימותו יחד. הירש נעלם, הלך לחפש את מיר'לה שלו. דווקא עכשיו, בשעת סכנה נוראה כזאת. הוא חזר אחרי דקות ארוכות ומיר'לה חבוקה בזרועותיו. עיני השקד הירוקות שלה זהרו באימה על פניה החיוורות.

ארבע שעות עמדו בכיכר, מרעידים ומנסים לשמור על חום גופם. השוטרים עברו בתוך הקהל וביקשו כסף ותכשיטים. מדי פעם נשמע צרור של יריות, אלה שניסו להימלט נורו למוות.

שמועה פשטה: אברמ'לה וירז'ק, מי שהיה ראש לגנבי לידה וישב במעצר אצל הגסטפו, עשה עסקה עם הנבאג. הוא יסגיר לידיו את יהודי וילנה, שזה מקרוב באו וקיבלו מראשי היודנראט תעודות מזויפות של תושבי לידה, וזאת תמורת שחרורו.

לקראת הצהריים הופיעו החיילים של היטלר והסתדרו בשני טורים וביניהם מעבר צר. רמקולים רעמו מגג הגימנסיה והורו לכל היהודים להתקדם. האנשים סירבו לגשת, זעקות עלו מכל עבר, השוטרים החלו להכות. אלקה דרשה מכולם לשמור זה על זה. הם נדחפו בלחץ ההמון לעבר הפרוזדור הצר שיצרו החיילים, אברמ'לה וירובק ניצב על חבית בקצהו והורה באצבעו על הווילנאים.

הירש אחז במיר'לה. "אני לא אתן להם לקחת אותך!" קרא.

מיר'לה ייבבה, "מאמע, טאטע." אלקה פחדה שיקרה לבנה אסון בגלל הנערה. "תן לה ללכת!" צעקה אליו, אבל הוא העמיד פני לא שומע. הם התקדמו אל תוך הפרוזדור.

אלקה צרחה אל הירש, "עזוב את הבחורה הזאת! עזוב אותה למען השם!"

הם הגיעו אל וירובק. הוא ראה את הירש אוחז במיר'לה, לרגע היסס, ואז הצביע עליה. הירש לא הרפה. חייל הרף את שניהם אל קבוצת הווילנאים שעמדה בצד. אלקה צרחה צרחה איומה, לרגע קט רפו ידיו של הירש. ליאון ואיסר זינקו לעברו, הפרידו בכוח בין השניים וגררו את הירש המשתולל בחזרה לפרוזדור. החייל הרים את רובהו, ווירובק אמר לו, "הם לידאים, מאה אחוז לידאים."

השלושה נהדפו, אחוזים זה בזה, אל מאחורי החבית, אל מחוץ לכיכר – אל החיים.

דקות ארוכות עדיין היה הירש נתון בזרועותיהם של ליאון ואיסר. סבו ליטף את עורפו וחזר ומלמל, "אין מה לעשות, זה רצון האל, זה רצון האל."

אלקה ביקשה שיניחו לו. היא הביטה לתוך עיניו שנצצו מדמעות. ליאון ואיסר היססו, הם לא היו מוכנים להרפות. "עזבו אותו!" דרשה. הוא נותר עומד במקומו, ומבטו אבוד.

היא הרימה את כפות ידיה ואחזה בלחייו. הוא היה כל־כך גבוה, כל־כך דומה לישראל. היא הניחה את ראשו על כתפה והוא התחיל להתייפח. תמיד, גם במצבים הקשים ביותר, הידש היה החזק שבהם. היא ידעה שבכל צרה שייקלעו אליה, תוכל לסמוך עליו שבתושייתו ימצא את הסדק לחלץ אותם. היה לו מין מגן קסום שלא הניח לצרות לחדוד בעדו, ועכשיו, בין יפחותיו, היא שמעה לחרדתה את המגן מתפורר. "שֶׁא, מִיִּין קִינֵד, מִיִּין יִנְגַע'לה שֶׁא," לחשה אל אוזנו, כמו שלחשה לו כשהיה תינוק.

בצעד כבד שבו אל דחובות הגטו. על מפתני הבתים והמדרכות התגלו לעיניהם הקמות גופות מושלכות של זקנים וילדים. אישה אחת, שערה הלבן פרוע, ישבה נשענת בגבה על קיד ביתה, עיניה ופיה המתים פעודים. אלקה הכירה אותה, זאת היתה גברת ליפשיץ שהיתה מזמינה אצלה שמלות לפני המלחמה. לפתע צצה בתודעתה מחשבה איומה — החיילים רצחו את כל מי שלא בא לכיכר!

אלקה התחילה לדוץ. איסר קרא אליה משהו, אבל היא לא הקשיבה, רק רצה וידיה אוחזות בדאשה. בבית עמדו ינוביץ' האופה ואשתו ומירדו בבכי, אביו הזקן היה מוטל על הרצפה ללא רוח חיים. אלקה מיהדה אל אסתד. היא שכבה במיטתה ועיניה עצומות, כשקועה בשינה שלווה. על פניה לא נראו שום סימני אלימות. אלקה דכנה אליה, נגעה בפנים ומיד נרתעה. הפנים היו קרות. היא הרימה את השמיכה, המזרן היה ספוג דם. אלקה הניחה את ידה על פיה, מנסה לבלום את הזעקה שביקשה להימלט מתוכה. ידיים הונחו על גבה, הירש וליאון עמדו מאחוריה. הם עזרו לה לקום והיא חיבקה את שניהם.

עוד באותו היום נלקחו מיר'לה והוריה יחד עם הווילנאים כולם אל בית־הסוהר, הועמדו אל הקיר בחצר הפנימית ונורו. הירש שתק. הוא ישב שעה אדוכה על מיטתו וראשו

בין ידיו, כמבקש להינתק מהעולם. אחר־כך קם ולא הזכיר עוד את מיר'לה, אבל פניו לא היו כתמול־שלשום, הם דמו פתאום לפנייהם הבוגרות, קשות היום, של שאר הנערים בגטו, והחיוניות שפיוזה בעיניו הסתלקה.

בערב הובלו גופותיהם המעונות של ראשי היודנראט ליכטמן וקוטוק על עגלה דתומה לאחד הפקידים שלהם. דבה הראשי של לידה הלך אחרי העגלה וקרא "אל מלא רחמים". אלקה חשבה שכבר ראתה הכול, אבל לא יכלה לשאת את המראה המזעזע.

חשכה גרולה ירדה עליה. עכשיו שנטבחו כך המנהיגים, בעלי המהלכים אצל הגרמנים, אל מי אפשר יהיה לפנות בבקשת עזרה או לשם חידוש דישיון עבודה? מי ישתדל כשבילם אצל הנבאג כדי להקל עליהם קצת?

באותו לילה חלמה אלקה חלום שחוזר אליה מאז שוב ושוב. בחלום היא עומדת חגורה בסינר לצד שביל עפר ביער עבות. בידיה היא אווזות סיד ובו מרק בורשט עם ביצים קשות. משב רוח על פניה, ריח של אדמה ועלים. בקצה השביל נראים סוס ועגלה, אבל היא אינה מזהה את הרֶפֶב, ודק כשהעגלה קדבה היא דואה את ישראל. היא מניחה את הסיר על האדמה, וידיה נצמדות אל חזה. ישדאל מושך במושכות ועוצד, הסוס משמיע צהלה. הוא יפה וצעיר ממש כמו ביום שנכנס לדאשונה לפונדק שלהם, עיניו בוהקות ובלוריתו צונחת על מצחו, אדגז הכלים שלו מונח על המושב לצדו. אלקה מדימה את הסיר. "הכנתי לך מדק בורשט כמו שאתה אוהב," היא אומרת, ואילו הוא נותן בה מבט כועס. "הפקדתי בידיים שלך אוצר יקר ואת לא שמרת עליו," הוא אומר. "עשיתי כל מה שיכולתי," היא קוראת אליו, רוצה לדמוע ואינה יכולה. "זה לא מספיק," הוא אומר בזעף, מפנה את מבטו, מצקצק בשפתיו אל הסוס ומדהיר אותו משם. אלקה עומדת לבדה

על השביל המאובק ובידיה הסיר.

חשכה. מועקה מקשה על נשימותיה, גרונה חנוק. היא חייבת לקום ולשתות. מתוך האפלה עלו נחרותיהם ונשימותיהם של הישנים סביבה. בחדר הסמוך נשמעו גניחות, אולי של מיכאל ינוביץ' או של אחד הילדים שסיוטים מבעתים גם את שנתו. היא לא רצתה לקום לפני שיתרגלו עיניה לחשכה כדי שלא תיתקל במשהו, ואז ראתה דמות אדם יושבת על כיסא ליד דלת המטבחון. לרגע נבהלה, אבל על-פי מבנה הגוף וצל הזקן הכירה את אביה. היא התעטפה בשמיכה וקמה אליו.

"אבא, למה אתה יושב ככה בחושך?" לחשה.

הוא נטל את ידיה ונשק להן. אלקה נרעשה. הוא לא עשה כך מעולם. בזהירות לקחה כיסא והתיישרה מולו. "אלקה, כל-כך פחדתי היום," לחש בקול רועד. "פחדתי שהירש ילך לנו. את לא יודעת כמה אני אוהב את הילד הזה."

"אני יודעת, אבא."

"אני לא יכול לשכוח איך כשהיה קטן הייתי לוקח אותו לשוק והוא היה עומד לידי ומתמקח עם הקונים, כמו סוחר ממולח. איך הם היו צוחקים ונותנים לו תפוח. איזה חיוך היה לו..."

לאלקה היה קשה לשמוע שהוא מדבר על הירש בלשון עבר, גם נימת הקול שלו נשמעה משונה, זרה. "יהיה בסדר, אנחנו נסתדר," לחשה, מפני שלא ירעה מה לומר.

"אני כבר לא בטוח. תמיד התגברנו. בכל פעם שבא שלטון חדש, גרמנים, פולנים, רוסים, למדנו פחות או יותר להסתדר אתם. אבל הפעם זה משהו בלתי-מובן. כאילו כולם, לא רק הגרמנים, גם הליטאים והרוסים הלבנים, נהיו משהו אחר, משהו שאנחנו לא מסוגלים להכין במוח שלנו.

"פעם ישראל סיפר לי שהוא קרא באחת החוברות שלו שאולי יש אנשים בעולמות אחרים והם נראים אחרת מאתנו, אולי יש להם שלוש עיניים ועור כחול, או אדום. תמיד צחקתי כשהוא היה מספר לי את המעשיות שלו, אבל כשאני מסתכל על האנשים האלה אני לא מוצא בהם שום דבר דומה לעולם שלנו, כאילו הם באמת מעולם אחר."

"אבל לאנשים האלה אין שלוש עיניים ולא עור כחול." "וזה מה שהכי מוזר, מפני שאילו היו להם שלוש עיניים, ההתנהגות שלהם אולי היתה יותר מובנת." איסר שתק רגע ארוך והוסיף, "את יודעת, בזמן האחרון אני חושב הרבה על אמא שלך, אני שמח שהיא לא פה אתנו לעבור את הגיהנום הזה."

"הגיהנום הזה ייגמר, הוא חייב להיגמר," אמרה בשפה רפה, בלי אמונה.

הוא נענע את ראשו מצד אל צד, "כשהוציאנו ממצרים קרע לנו הקדוש־ברוך־הוא את הים והעביר אותנו בתוכו בחרבה, באו המצרים וכיסה עליהם את הים. עכשיו הוא מכסה את הים עלינו." הוא רכן אליה, כמסתודר, "אלקה, אנחנו טובעים!.. אנחנו טובעים!"

אחרי הטבח בוויילנאים ורצח ראשי היודנדאט, נפלה מרה שחורה על יהודי לידה. מישהו סיפר על רכבות המובילות יהודים אל מחנות בפולין, ששם מענים ומרעיבים אותם למוות. אנשיו של הנבאג הפיצו כרוזים ובהם הודיעו שכל מי שיעבוד בחריצות ובאמונה לטובת הרייך לא יאונה לו כל רע. מבוקר עד ליל נשמעו קולות של ניסור, ריתוך והלמות פטישים מהבניינים השונים. מי שזכה ברישיון עבד קשה, אבל לא כולם היו בטוחים שהעבודה אכן תיתן חיים – היו שמועות על צעירים שהצליחו לברוח אל היערות והצטרפו אל הפרטיזנים של בֵּילֶסקי.

רייז'לה קיבלה עבודה בבית־המלאכה לנעליים. אלקה המשיכה לנסות להשיג ללא הצלחה רישיון עבודה לאביה. היא התחננה בפניו שלא ישוטט ברחובות, אבל איסר לא היה מסוגל לשבת באפס מעשה, טען שהישיבה בבית מדכדכת אותו.

ערב אחד חזר הביתה בפנים נפוחות, זקנו מרוט למחצה. הירש ורייז'לה עזרו לו להתיישב. הוא גמע את המים שהוגשו לו בלגימות גסות. דקות ארוכות עברו עד שהצליח לדבר. כמה חיילים צעירים נטפלו אליו כשחלף ליד בניין הגימנסיה. הם מרטו את זקנו, דחפו את השערות לתוך בגדיו ודרשו ממנו לרקוד קוצ'וק. בשסירב השליכו אותו ארצה ובעטו בפניו. אלמלא עבר שם קצין גרמני שחילץ אותו ואפילו עזר לו לקום על רגליו, כבר לא היה בין החיים. בכל־זאת יש ביניהם גם בני־אדם.

מאותו היום כמו קפצה על איסר זקנה, והוא היה יושב שעות ארוכות עטוף בטליתו וכוהה בקיר.

הפרטיזנים משכו את לבם של הצעירים: בעֲבִי היער שמדרום ללידה הקימו שלושת האחים ביילסקי צבא יהודי, שמונה מאות איש. לחשו שהם מעלים באש כפרים שמשתפים פעולה עם הנאצים, עורכים פשיטות להצטיידות, מחלצים משפחות מהגטאות ואף מכים בגרמנים. לפני שמיר'לה אבדה לו, סיפר הירש את עלילותיהם בקול להוט והכריז שיצטרף אליהם ברגע שתצוץ ההזדמנות הנאותה.

אלקה חששה שהוא יממש את תוכניתו, אבל אביה הרגיע אותה. להירש אין מה לחפש ביערות. הוא יודע למצוא את דרכו בנפתולי הגטו, הוא כובש את לבם של הבריות, ובדרך-לא-דרך תמיד משיג היתרים ומזון. וכל עוד יש לו את מיר'לה הוא לא יעזוב אותה בשביל לסכן את חייו. "אני מכיר את הנכד שלי, כלב נובח לא נושך."

אבל עכשיו הוא חדל לדבר על הפרטיזנים ואלקה היתה בטוחה שמשהו מתבשל במוחו.

ערב אחד חזרה אלקה הביתה ואשתו של ינוביץ' מסרה לה פתק כתוב בכתב ידו של הירש. "הבן שלך ביקש שאתן את זה רק לך," אמרה.

"כואבות לי העיניים מהתפירה כל היום," אמרה וצביטה

הכאיבה בחזה, "תקראי לי בבקשה מה כתוב."

אשת האופה יישרה את קצות הפתק וקראה ברוב חשיבות, מדגישה כל מילה. "אמא שלי, יקרה. לא יכולתי להמשיך ולשבת בחוסר מעש בשעה שחיינו תלויים לנו מנגד ובכל יום הגרמנים ממשיכים למחוץ אותנו ואת אחינו כאילו היינו

פרעושים. אני יוצא אל היער להצטרף ללוחמים על כבודנו. אמא, אל תדאגי לי, אני אדע לשמור על עצמי, וגם אם לא אשוב, דעי שמותי לא היה לשווא. מסרי את אהבתי לסבא, לליאון ולרייז'לה. מבנך האוהב הירש."

כשסיימה לקרוא הפכה את הדף. "אני רואה שלנו הוא לא כתב שום דבר," העמירה פני נעלבת ותלתה באלקה את עיניה.

אלקה חטפה ממנה את הרף וחשה שהאוויר נעשה כבד ודחוס, החרר הסתובב סביבה. אביה ניגש אליה ומבט שואל על פניו.

"הירש!" צעקה ברגע שיכלה לנשום. "איך לא ראית שהוא הסתלק? אתה יושב עם הטלית שלך, יושב ויושב וכל העולם מתמוטט!"

הוא לקח ממנה את הפתק וקרא אותו בפנים אפורות.

"איך נתת לו ללכת?" בכתה, "איך לא עצרת אותו?!" שלושה ימים חלפו עד שהירש חזר. שלושה ימים למרות הסכנה, לא הלכה אלקה למתפרה והסתובבה כמטורפת, מורטת את שערותיה ומכה על חזה. היא היתה בטוחה שלא תראה אותו עוד. ואז הוא הופיע בדלת, כחוש ועיניו כבויות. היא רצה לעברו וחיבקה אותו שעה ארוכה בלי לזוז. "אל תלך ממני," לחשה, "אתה הנשמה שלי, בלעריך אין לי חיים."

אחרי שהצליח לחמוק מהגטו, שוטט הירש בשבילי היערות כרי למצוא את הביילסקים. בכל הימים האלה לא בא רבר אל פיו. היו פעמים שחשב להיכנס אל אחד הכפרים ולבקש אוכל, אבל ידע שהאיכרים יסגירו אותו וויתר. הוא העמיק ביער ולא מצא זכר לפרטיזנים היהודים. כבר חשב שכל הסיפורים לא היו אלא אגדה, עד שמצא חבורה של פרטיזנים קומוניסטים. כשביקש להצטרף לשורותיהם חיפשו בבגדיו כסף ונשק, ומשלא מצאו וגילו

שהוא יהודי, הורה מפקדם, "אין לנו צורך להאכיל פה של יהודי מלוכלך, חזור אל הגטו שלך!"

יום שישי אחד השיג ינוביץ' יין מתוק לקידוש וחלה, ושתי המשפחות התאספו בערב לקבל את השבת. איסר שר "שלום עליכם מלאכי השרת" כאילו זה עתה חזר מבית־הכנסת וינוביץ' שר את "אשת חיל מי ימצא" ותלה עיניים מחייכות באשתו. אלקה שאלה את עצמה איך האיש הזה מעלה בדעתו שהעקומה שלו היא אשת חיל. אולי היא כישפה אותו, או שהוא סתם אידיוט. הירש עמד זעוף.

איסר קידש על היין, הכוס עברה בין הגברים, וכשהגיעה לידיו של הירש, השליך אותה בחמת זעם אל השולחן. יין הותז לכל עבר.

"איזה בנו בחרת ואיזה אותנו קידשת?!" צעק ופניו סמוקות, "מה אתם, עיוורים? חירשים? אתם לא רואים מה קורה סביבכם? אלוהים נטש אתכם ואתם כאילו כלום!"
הוא בעט בכיסא ויצא בריצה. סבו הליט את פניו בידיו ואלקה בלעה את דמעותיה. מה קורה לו?

בתחילת מאי כינס הנבאג בלשכתו את חברי היודנראט החדשים. הוא סיפר להם שהתקבלה הוראה מברלין לערוך אקציה בלידה, וכי הדרך היחידה לעצור את המהלך היא לאסוף את הזהב והתכשיטים שעדיין נמצאים בידי היהודים ולא נמסרו כנדרש. אלקה לא היתה מוכנה להוציא ולו טבעת אחת מהאוצר שהחזיקה כל הזמן בשקית בד צמודה לגופה. "אני לא מאמינה לכלב הזה," אמרה לליאון שניסה לשכנע אותה. "הוא ייקח את הזהב ואחרי זה ישחט אותנו בלי שום רחמים."

"אמא, אם לא ניתן משהו, לא יהיו לנו חיים," התחנן.
"אידיוט!" צעקה עליו, "מי אתה חושב ייתן לך חיים,

המנוולים האלה?!" היא הכתה על השקית המונחת על חזה,
"פה, ורק פה, יש חיים. בזה נקנה לחם ומסתור."
היא הביטה בהירש. הוא נשך את שפתיו ושתק.

פקידי היודנראט הצליחו לאסוף טבעות, שרשראות,
שעוני־יד וכמה מעילי פרווה ומסרו את המנחה להנבאג,
אבל הוא לא הסתפק בה. ניתנה ארכה של שלושה ימים
נוספים לאיסוף שארית הרכוש. ליאון הלך לאספת
היודנראט שניסתה למצוא מוצא מהגזרה, וחזר משם בפנים
נפולות. הוחלט להודיע להנבאג שאין עוד זהב בגטו.

אווירה קשה שררה במפעל, ליד שולחנות הגזירה, מכונות
התפירה וקרשי הגיהוץ. כולם המתינו בדריכות לרעה
המתרגשת.

בליל השבעה במאי הורגשה תכונה מחוץ לבית. מדי
פעם נשמעו צעדי ריצה, מנועי מכוניות, נביחת כלבים עזה,
קריאות ופקודות מבהילות. הם ניסו להביט מבעד לחלונות,
אבל בחשכת הלילה לא היה אפשר לראות דבר.

עם שחר התמלאו אימה למראה הרחוב שחיילים וכלבים
נובחים הסתובבו בו. אשתו של ינוביץ' התחילה מייכבת
והילדים הצטרפו לבכיה. נשמעו מהלומות על הדלת
וקריאות, "מהר יהודים! מהר! לצאת!" אלקה התחלחלה,
תודעתה התמלאה בתחושה שזה הסוף.

הפריצה אל תוך הבית היתה מהירה. החיילים שנכנסו
פנימה החלו להכות ולהדוף אותם החוצה, כשהם הופכים
כיסאות, מרימים מזרנים, פותחים ארונות ומשליכים את
תכולתם אל הרצפה. אלקה לא הצליחה להבין לאן גוררים
אותה, כתפה כאבה ממהלומה שקיבלה, היא לא היתה
מסוגלת לחשוב על כלום. בתוך דקות התמלא הרחוב, רבים
הוצאו מבתיהם לבושים בגדים תחתונים. צרחות החיילים
התערבו בזעקות המוכים. השוטרים הכריחו אותם להסתדר
בארבעה טורים ישרים.

אלקה חיפשה את משפחתה, אבל מצאה רק את ליאון עומד בטור לידה, "איפה הירש?" צעקה אליו. "הוא עם סבא ורייז'לה כמה שורות מאחור," ענה. משמאלה עמד מיכאל ינוביץ'. הוא החזיק את בנו הקטן על ידיו. פקודה נוספת נשמעה והם החלו לצעוד, משני צדי הרחוב עמדו החיילים והשומרים, כולם אוחזים רובים ואלות. דומה היה שצבא שלם קם עליהם. הם צעדו בשקט, מדי פעם ניסה מישהו לחמוק מבין השורות אל הסמטאות, והשוטרים ירו בו במקום.

כשהגיעו אל רחוב קושרובר, ראתה אלקה את הנבאג יושב על סוס וחבורה גדולה של קצינים לבושי מדים שחורים ניצבת לידו. מצדו האחר של הרחוב ראתה את התעשיינים אלטמן ואלפרשטיין מתרוצצים נסערים בין היהודים לבין הקצינים. ככל שהתקדמו הטורים, התברר שמתבצעת סלקציה. אלה שנופפו בידיהם ברישיונות העבודה הכתומים נלקחו שמאלה, והשאר נצטוו להמשיך לצעוד הלאה אל כיכר העיר.

אלקה הסבה את ראשה וצעקה, "הירש, תוציאו את הרישיונות!" השוטר הליטאי שעמד על המדרכה ניגש וסטר לה על פניה. "שקט, בהמה!" נהם, ונשימתו רווית האלכוהול קרובה. היא נשכה את שפתיה, מקווה שהירש הצליח לשמוע אותה, בטוחה שידאג לסבו.

הטורים התקדמו לאט. הרחוב, הבתים, האנשים הצועדים, החיילים, הכול נראה לה פתאום לא־אמיתי, כאילו הדבר הנורא הזה לא מתרחש סביבה אלא במקום אחר. הם הגיעו אל נקודת הסלקציה. שלושה קצינים ישבו מאחורי שולחנות שהוצבו באמצע הכביש ובדקו כל רישיון. אלקה נופפה בתעודה שבירה, ליאון עשה כמותה והם נלקחו שמאלה. החיילים פקדו על ינוביץ' האוחז בילד ועל שאר בני משפחתו להמשיך ישר. הוא הביט באלקה, כמו נפרד ממנה

לשלום. אחרי שבדקו את הרישיונות הורו להם החיילים לחזור אל הגטו. היא כבר התחילה ללכת משם, כשלפתע שמעה קולות מהומה מאחוריה.

מנקודת הסלקציה נשמעו צעקות, קולות ירייה. לבה חדל לפעום. הירש שלה, הוא עוד שם! ליאון ניסה לאחוז בה, אבל היא השתחררה מאחיזתו ורצה. שוטד עצר אותה במכת אלה בבטנה. היא התקפלה ונפלה על ברכיה, אבל מיד קמה, ישותה מזדעקת, הירש שם והיא חייבת לחלץ אותו. היא ראתה את אלפרשטיין מנופף בזרועותיו אל עבר הקצינים.

"אדון אלפרשטיין, מה קורה שם?" צעקה.

הוא הסב את ראשו אליה והמשיך לנופף בידיו, אלקה לא הבינה מה הוא אומר, אבל הצליחה להתקרב אליו.

"מה קורה?" צעקה שוב, "הירש שלי, יש לו רישיון עבודה." היא חשה כאילו אלפי נמלים עוקצות את גופה.

"זהו, נגמרה המכסה," שמעה אותו אומר. "לא נותנים יותר לאף אחד לעבוד."

"אבל להירש שלי יש רישיון, הוא עובר חיוני במפעל העורות," צרחה. "אתה חייב להוציא אותו מהם!"

"אני אדאג מה אני יכול לעשות," אמר ופנה אל הקצינים, הוא נראה אובר עצות.

ליאון הגיע אליה ואחז בכתפיה. "ליאון," שוב צרחה, "הם לא נותנים להם לעבור, אלוהים ישמור, הם לא נותנים להם לעבור, אח שלך שם! אח שלך שם!" אלקה לא היתה מסוגלת לשלוט באיבריה, בעצמה לא הבינה מה היא צועקת, רצתה לומר לליאון שידבר עם אלפרשטיין, או עם אלטמן, שאולי ייגש בעצמו לקצינים, אבל כל המילים נמחקו ורק צרחה אחת בקעה מפיה שוב ושוב, "אח שלך שם! אח שלך שם!"

ליאון משך אותה אל הסמטה והחזיק בה, מונע ממנה להגיע אל נקודת הסלקציה, ששם שכבו על הכביש כמה

אנשים ירויים. השוטרים הכו באלותיהם ללא הבחנה. אלפרשטיין ואלטמן רצו אל הנבאג, ספקו כפיהם והתחננו. הנבאג פקד משהו על השוטרים והשניים חדרו אל בין חומת השוטרים המכים, הושיטו יריים ומשכו משם מנהלי עבודה, ראשי סדנאות, מהנדסים מומחים. בכל פעם שאלקה ראתה מישהו נחלץ מתוך ההמון קיוותה שאולי זה הירש שלה. אלפרשטיין ואלטמן לא הרפו עד לרגע האחרון, ניסו להציל ככל יכולתם.

ההמון נדחק אל הכיכר, הרחוב התרוקן. דממה כבדה ירדה על המקום, ליאון לא הניח לה לזוז. מתוך הסמטה שממול הגיח ילד קטן שטוף בכי. שוטר ניגש אליו, הרים אותו בזרועותיו והלך אל הכיכר.

אלקה ירעה שזה נגמר. היא רצתה להשתחרר מאחיזתו של ליאון ולרוץ לשם, למצוא את הירש, את אביה ואת רייז'לה, ללכת למות אתם. שלוש משאיות פתוחות עברו ברחוב, עמוסות ערמות של אתי-חפירה וחביות שהיה כתוב עליהן "סיר" ו"כלור". רגליה של אלקה לא נשאו אותה והיא התיישבה על המדרכה.

פתאום עלה מהכיכר קול געש נורא שהלך והתעצם. הקול הזה נחרת בתוכה, היא ירעה שלעולם לא תשכח אותו, את קול האימה של אלפי אנשים הצועקים יחד על חייהם. היא ניסתה להפריד ולשמוע מבין אלפי הקולות את זעקתם של הירש, של אביה, של רייז'לה, אבל השוועה היתה אחת, והיא עלתה השמימה כרעם. אלקה היתה בטוחה שהנה ייבקע הרקיע ויד אלוהים תצא משם. אך השמים היו שמי אביב תכולים, נקיים מעב.

פעם יושבה אלקה בקופת־חולים ברמת־גן והמתינה בתור לרופא. מולה יושבה אישה כבת גילה. היה לה שיער אפור גזוז בתספורת קצרה והיא היתה לבושה יפה בחצאית כחולה ומקטורן תואם. פתאום קמה האישה ממקומה, עצמה את עיניה בחוזקה, טלטלה את גופה מצד לצד וקראה בקול גדול, "שימע'לה, שימע'לה, בוא אלי..." אישה צעירה שישבה ליד אלקה לחשה על אוזנה, "מסכנה, משוגעת."

כשאדם שוקע אל תוך תהומות של חושך, לנפש דרכים משלה לאחוז בו, למשוך אותו בשורשי שערותיו ולהוציא אותו משם. ומה שנראה לאחרים כשיגעון אינו אלא אותה אחיזה נואשת.

ביום שבו אירע הטבח בלידה, הסתננו ליאון ואלקה בקלות בחזרה אל הגטו. השומרים היו עסוקים בהגנה על הבתים מפני הכפריים שביקשו לבזוז את רכושם של הנרצחים. הרחובות שתמיד היו שוקקים התרוקנו ודממה קשה עמדה בהם.

אלקה סירבה להיכנס אל הבית. לפתע התעוררה בה תקווה שהירש עומד לשוב, אולי הצליח לברוח, אולי כשהוכלו אל מחוץ לעיר מצא פרצה בין החיילים ונמלט, אולי בשעה שחפרו את הבורות הצליח להתגנב, אולי לא פגעו בו הכדורים והוא חפר לו מחילה החוצה מתוך הבור. שעות ארוכות עמדה, עיניה בולשות אחרי כל אדם שהופיע מעבר לגדר התיל, גם כשהיום ירד וחשכה אפפה אותה לא ויתרה,

קרעה את עיניה לרווחה עם כל תזוזה קלה.
בשעות הערב המאוחרות חלפו ברחוב המשאיות שקודם
לכן נסעו עמוסות את־חפידה וחביות. הן שבו טעונות
ערמות גדולות של בגדים.

כשנכנסה סוף־סוף מצאה שליאון סידר את הבית ככל
יכולתו, הוא החזיר את המזרנים למקומם, הרים את הרהיטים
ההפוכים וסגר את דלתות הארונות. למרות זאת עמדה בחלל
תחושה של פלישה ושל פורענות.

אלקה הלכה אל המזרן של הירש ונשכבה עליו, הצמידה
את ראשה לכרית ונשמה עמוק, שואפת אל קרבה את ריח
גופו ואת ריח שערותיו המוכרים כל־כך. והנפש היודעת
שיש דברים בעולם שאי־אפשר לאבדם, שהם חלק מהלב,
מהנשימה, אותה נפש אחזה בקצות שערותיה של אלקה
השוקעת ולחשה: הירש נמלט, הוא הצליח להערים
על השומרים, מצא פרצה וברח אל השרות ומשם אל
היערות.

6,500 יהודים נרצחו בגטו לידה ביום הטבח של השמונה
במאי 1942. הנבאג הורה לחסל את הגטאות ברחובות
קושארובר ופיאסקס ולרכז את היהודים הנותרים בגטו
של רחוב פוסטובר. אל הבית שהיה שייך למשפחת ינוביץ'
נכנסו שני אחים בני משפחת ברגמן. שניהם איבדו בטבח את
הוריהם ואת נשותיהם, אחד מהם שכל את בתו בת השנתיים.
נוכחותם בבית לא הורגשה. הם היו קמים מוקדם בבוקר,
יוצאים לעבוד במפעלים וחוזרים בערב, מכונסים באכלם
ושותקים. אלקה לא ידעה מאין היא עצמה מוצאת כוח
ללכת בכל יום אל המתפרה. גופה היה מאובן וכל תנועה
שעשתה, ולו הפשוטה ביותר, הסבה לה כאב חד.

כשבועיים לאחר הטבח ניגשה אליה אחת התופרות
ואמרה שלגטו הגיע משהו שמחפש את משפחת סטולר.

הוא לא אמר מה שמו, על בגדיו אין טלאי צהוב, ובכל־זאת אומרים שהוא יהודי.

בערב נכנס אליהם הגבר ההוא, כהה־מבט, נעול מגפיים גבוהים ולבוש מעיל קצר. הוא התיישב ליד השולחן, הביט בה בשאלה ואמר שהוא שמעון סטולר, האח של ישראל. אלקה הביטה באיש הגבוה ועז הפנים והתקשתה להכיר בו את התלמיד־חכם שלימד בישיבה בסלונים.

ליאון מצא במזווה של משפחת ינוביץ' בקבוק קוניאק, ושמעון רוקן את הכוס אל גרונו בלגימה אחת בלי לברך וביקש עוד אחת. הוא סיפר במילים קצרות שאשתו ובתו נרצחו בימים הראשונים לפלישת הגרמנים לסלונים, שהוא עצמו כבר עמד מול כיתת יורים אבל הכדורים רק שרטו את זרועו, יום שלם שכב בלי ניע ובלילה ברח אל היער. הוא נרד ביערות, ניזון מצמחים, אגוזים ופטריות. יום אחד מצאו אותו הפרטיזנים של ביילסקי ומאז הוא אתם. כמה פעמים ניסה להגיע ללידה ולא הצליח, עכשיו בא לקחת אותם אתו. כששאל על אמו, סיפרה לו אלקה שהיא נרצחה במיטתה וביקשה להראות לו את המקום, אבל הוא סירב בתנועת יד. שום שריר לא זע בפניו. הוא שאל מה עלה בגורלם של שאר בני המשפחה. בלחישה חנוקה הטיחה בפניו אלקה, "למה לא באת קודם?" אבל הוא לא ענה, ואחרי שתיקה ארוכה ביקש מהם לארוז רק מה שהם יכולים לשאת. הוא הצליח לשחד את אחד השומרים. הלילה יצאו מהגטו.

האחים ברגמן ביקשו גם הם להצטרף לפרטיזנים כדי לנקום את רצח בני משפחתם. קצת אחרי חצות התגנבו כולם וברחו. לאורו הקלוש של בדל ירח חצו את השדות ומשם אל היער. כל הלילה צעדו בשבילים לא־מוכרים. היו ימים שאלקה לא היתה מעלה על דעתה להיכנס בלילה אל היער, עכשיו, אחרי כל מה שראתה, כמו קהה פחדה. שמעון הלך בראש, צעד זקוף ובטוח כאילו היה היער ביתו מאז ומעולם.

שום חשש לא היה בו, לא מהגרמנים ולא מהכפריים. כשעצרו לנוח פתח את מעילו והראה להם את אקדחו ורימון שהיה תלוי על חגורתו. "אם מישהו ירצה להתנכל לנו, הוא יקבל קודם את אלה," אמר.

אלקה תהתה על השינוי שחל באיש הזה, האם גם היא השתנתה, נהיתה אישה אחרת בגלל המלחמה? לפני שהשמש הספיקה לזרוח ורק אפרורית צבעה את השמים שמאחורי העצים, הגיעה החבורה אל כפר קטן שנשק ליער, מין דבוקה קטנה של בתי עץ עם גגות קש, כמה אסמים, לולים ורפת אחת. שמעון הלך אל אחד הבתים ונקש בדלת. השאר נותרו בין העצים ועקבו אחר המתרחש. רקות ארוכות חלפו ומהבית יצאה ישישה קטנה עטופה רדיד שחור. שמעון פתח את מעילו, כנראה הראה לה את האקדח והרימון. הוא נכנס אחריה אל הבית וכשיצא אחרי זמן־מה, היתה תחת זרועו כיכר לחם עגולה, וכשהתקרב הושיט להם גם גוש גדול של חמאה.

הוא פנה לאלקה ואמר, "אנחנו ממשיכים אל הלוחמים של ביילסקי, את תישארי פה, בבית של האישה הזאת. היא נראית לי אישה טובה, ובכל מקרה היא יודעת שאם היא תעז להסגיר אותך, אני אדאג שיעלו את הכפר שלה באש. יש אתך כסף, קצת תכשיטים?"

אלקה הנהנה.

"תיתני לה משהו מדי פעם. היא בכל־זאת מסתכנת בשבילך ומגיע לה משהו."

"תשמור בבקשה על ליאון שלי," ביקשה. "אל תיתן לו שיעשה שטויות שם אצל הפרטיזנים. הבחור אף פעם לא החזיק אקדח בידיים. תשגיח עליו בשבע עיניים, עכשיו הוא כמו בן בשבילך."

אלקה ניגשה לליאון ואחזה בכפות ידיו. "אף פעם לא

היית גיבור גדול, " אמרה לו. "אל תתחיל עם זה עכשיו. אני לא צריכה שתנקום בשבילי נקמות, אל תקפוץ בראש ואל תעשה דברים שאתה לא יכול, והכי חשוב זה שתשמור על עצמך."

"יהיה בסדר, אמא." הוא ביקש למשוך את ידיו ממנה, אבל היא לא הרפתה.

"אל תלך ממני ככה, ליאון, אתה היחיד שנשארת לי בעולם, אין לי אף אחד. אתה תישבע לי עכשיו פה לפני כולם שאתה חוזר לקחת אותי."

"די, אמא, אני מבטיח."

"לא, זה לא מספיק," התעקשה. "אני רוצה שתישבע!"
"אני נשבע," אמר כלאחר יד.

אלקה אחזה בראשו ונשקה לו פעמיים על מצחו.

ארבעת הגברים התרחקו אל סבך העצים. היא רצתה שליאון יביט רגע לאחור, אבל הוא לא הסב את ראשו והם נעלמו בתוך החשכה. צינת הלילה שעוד נותרה באוויר, רגע לפני שהבוקר עולה, פלשה לתוך גופה.

היא נשארה לעמוד שם עור זמן־מה, מחבקת את עצמה ובוהה בעצים שהתבהרו עם השמש העולה, עד שהבחינה במרקם המחוספס של גזעיהם. אז הלכה אל הבית. הדלת היתה פתוחה. על השולחן היתה מונחת חביתה משתי ביצים כתומות, נתח של גבינה ריחנית ופרוסה עבה של לחם שיפון. ליד השולחן ישבה כפרייה זקנה, לבושה בגרי אבלות, פניה מקומטות ועיניה עיני תכלת מחייכות בטוב שאלקה היתה בטוחה שכבר עבר מהעולם.

אבל אלקה לא היתה מסוגלת לאכול, היא טעמה מעט מהחביתה ופירור מהלחם והרגישה איך קרביה מתהפכים. הזקנה הזיזה את השולחן, גלגלה את השטיח, דחפה שתי אצבעות לחור במרישי הרצפה וגילתה רלת קטנה שהובילה אל חֶשְׁכָה גמורה. היא מסרה לירי אלקה כרית ושתי שמיכות

וביקשה ממנה לרדת לשם. כל עוד היתה הדלת פתוחה אפשר היה לראות את המרתף הקטן. בצד אחד עמדו חבית עץ ושק מלא תפוחי אדמה ולידם מונח מזרן ישן שנוצות מכבצות מכין קרעיו. באוויר עמדה צחנת טחב חריפה. הזקנה סגרה את הדלת וחושך סמיך השתרר בחלל הקטן. ככל שאימצה אלקה את עיניה, לא הצליחה לראות דבר. כאילו קברו אותה חיים במקום היחיד שיכול היה לתת לה חיים.

יותר משנתיים חיה אלקה כמרתף החשוך. במשך היום ישבה על המזרן. היא ניסתה להתכסות בשמיכות אבל הקור היה חודר עצמות וכל גופה כאב. אחרי שנים, כשהתחילה לסבול מראומטיזם, לא היה לה ספק שהמחלה נולדה במרתף ההוא.

כדי לא להשתגע היתה מציירת לה בתוך האפלה את היום שאחרי המלחמה. ליאון ימצא את אחיו ביערות ושניהם יבואו לכשד לה שהחיילים של היטלר נחלו מפלה קשה. יחד ישובו ללידה, שם יפגשו את ישראל.

ישראל הוא איש חזק. פעם היא הלכה להביא לו ארוחת צהריים במקום שהוא ופועליו היו עסוקים שם בבניית גג של בית, והיא ראתה איך הוא מעמיס על כתפו קורות ארוכות ומטפס אתן בזריזות על הסולם. לאלקה לא היה שום ספק; ישראל שרד. כשיפגשו אותו בלידה הוא יספר להם על תלאותיו בסיביר, כיצד התגבר על השומרים שניסו להתנכל לו ואפילו עזר לאחדים שהיו במצוקה. הם ישובו להיות משפחה, כמו לפני המלחמה.

ישראל אולי ירצה לשקם את הנגרייה המשפחתית, אבל היא לא תניח לו לעשות זאת. הם יממשו את החלום הישן וייסעו לפלשתינה, ושם, בקיבוץ, יקים ישראל מפעל גדול לרהיטים, הם יחתנו את ליאון ואחר־כך את הירש, ייולדו להם נכדים ונכדות והם יקראו להם על שמות הנספים, כדי

לתת כבוד לאלה שלא זכו.

ופתאום הם יקבלו מכתב מאמריקה, אביה ורייז'לה הצליחו גם הם להימלט מהטבח. רייז'לה תכתוב שהם השיגו אשרה לאמריקה, שם פגשה את הכובען שלה, הם נישאו ויש להם שתי בנות קטנות. לבתה הבכורה היא קראה רבקה'לה על-שם אמן. אלקה תביט בתמונה והילדה תהיה כל-כך דומה לאמה המנוחה. כמובן, אלקה תבקש מליאון שיכתוב מכתב תשובה יפה ויזמין את דודתו וסבו לבקר אותם בקיבוץ ולראות את המפעל הגדול של ישראל.

כלילה היתה ביאטה, הגוייה הזקנה, פותחת את הרלת ואלקה היתה עולה אל הבית. ביאטה היתה אלמנה חשוכת ילדים ושמחה על החברה שהזדמנה לה. שתיהן היו יושבות ליד התנור לאור עששית ואלקה היתה מספרת לה בקול שקט על כל מה שקרה בגטו. על ההשפלות, ההתעללויות וההוצאות להורג. שוב ושוב תיארה בפרוטרוט את האקציה שהיתה בשמונה במאי, ואיך איבדה בסלקציה את בנה הירש, את אחותה רייז'לה ואת אביה. ביאטה היתה מצטלבת ובוכה. היא היתה מבקשת מאלקה שתתאר לה את הירש ואת רייז'לה, כל פרט שהיא זוכרת בפניהם ובגופם, והיתה מחבקת את אלקה ומתפללת למריה הקדושה שתמצא את הסליחה בלב בניו של האלוהים על מעשי הזוועה. לפעמים, בלילות חשוכים, היתה אלקה מתגנבת החוצה אל היער, מחלצת את איבריה, שואפת את האוויר הצלול והקר ומתמלאת תקווה וציפייה שהנה, מתוך הסבך, יופיעו ליאון והירש שלה, ממש כשם שהיא מציירת לעצמה במרתף החשך.

בחגי הנוצרים היה מגיע קולִּיָּה, אחיה של ביאטה. היתה לו חווה ליד ברנוביץ' ששם גידל סלק ותפוחי אדמה ולפעמים הוא הביא אתו שק או שניים שביקש להוריד למרתף. ביאטה היתה אומרת לו שהיא צריכה לברור את הירקות לפני שהיא

מאחסנת אותם והיתה משדלת אותו לצאת למסבאה בכפר הסמוך כדי לתת לה לעשות את העבודה בשקט.
”מה, את לא סומכת עלי, אני אביא לך סחורה לא טובה?!”
לכי לעזאזל!” היה קוליה צועק בקול עבה, מקלל ויורק על הרצפה.

כשהיה חוזר מהמסבאה, היה יושב לשולחן ואלקה היתה שומעת אותו רוקע במגפיו, שד ומגרף כמו השיכורים שהיו מבלים בפונדק שלה. לפעמים היה מתנפל על ביאטה ללא סיבה ומכה אותה, ”זונה, את זונה זקנה, זה מה שאת!” היה מטיח בה את אגרופיו. ביאטה היתה בוכה ומתחננת שיחדל. באותם רגעים אלקה היתה לופתת את המזון באצבעותיה כדי לא לצאת ולהציל את המסכנה מידיו של המנוול. היא ידעה שברגע שיראה אותה, לא יהסס להסגירה לגרמנים או אפילו לרצוח אותה.

פעם שמעה אותו מספר לביאטה על הרצח של היהודים בבדנוביץ’. ”תודה לאל שנפטרנו מהעלוקות האלה. היית צריכה לראות איך החיילים הרקידו את הדב שלהם. לא ידענו שהוא יודע לרקוד כל-כך יפה.” ביאטה פרצה בבכי והוא קרא, ”מה את בוכה, בהמה, הם הרגו את יזוס ועכשיו הם משלמים.”

חיי החפרפרת עשו שמות בגופה של אלקה. פניה הלבינו, ציפורניה נסדקו, שערותיה שהיו שחורות וסמיכות האפירו וחלקן נשר. היא סבלה כאבי שיניים עזים, לשונה התכסתה פצעים זעירים, מציקים. בתוך העלטה הגמורה היתה שומעת קולות של אנשים מדברים בידיש וברוסית, קולות יפחה חרישיים היו בוקעים מתוך הכתלים השחורים, וכן פקודות וקריאות בגרמנית. היא אף פעם לא ידעה אם הקולות אמיתיים. לפעמים היתה מזרעקת בתוכה זעקה איומה שמבקשת להימלט החוצה, היא היתה מניחה יד על פיה ומרסקת אותה לפרץ של יבבות.

הזמן עמד מלכת, כל שעה שחלפה נדמתה לה כנצח, ובכל־זאת העלים שנעלמו מעצי היער והשלג שבא אחר־כך ונאסף על הענפים הערומים העידו שעולם כמנהגו נוהג. מדי פעם בפעם היתה אלקה מוציאה משקית הבר הצמודה לגופה טבעת או שרשרת ומוסרת לביאטה. תמיד היה מתחולל ביניהן מאבק קצר. ביאטה היתה מסרבת לקבל את התכשיט ונמלטת ממנה כאילו הציעה לה להתחלק בשלל של שוד. לבסוף היתה מתרצה, לוקחת את התכשיט, טומנת אותו בכיס שבין קפלי שמלתה ויוצאת העירה. בערב היתה חוזרת עם סלים עמוסים נתחי בשר מעושן, כיצים, קמח שיפון, חמאה וכדורי גבינה עטופים בבר.

חלפה עוד שנה, קיץ בא, אבל בתוך המרתף נשמרו הטחב והקיריות. אלקה חלתה והשתעלה בלי הרף. ביאטה דאגה לה וטיפלה בה במסירות. היא הביאה לה כוסות של תה ומרק צח ומרחה על חזה מרקחות שהכינה ממיני שורשים ופטריות שהיתה מוצאת ביער. ימים שלמים שכבה אלקה וקדחה על המזרן הרטוב מזיעה. שדים אדומים וכחולים ריקדו מול עיניה, הם נתנו בידיה את־חפירה וציוו עליה לכרות בור עמוק, אחר־כך היא נלקחה עם הירש, רייז'לה ואביה. הורו להם להתפשט, לקחו מהם את בגדיהם והריצו אותם אל הבור, ירו בה למוות, היא נפלה אל הבור יחד עם כולם, השדים באו ושפכו עליהם חביות של כלור וסיד. כשאלקה היתה מתעוררת לפרקים, היתה בטוחה שימיה ספורים, אבל כאשר נכתב שמוטל על אדם להמשיך ולסבול, אין דבר שיוכל לשנות את הגזרה. לפני בוא הסתיו, אלקה החלימה.

בחורף הבא היתה אלקה חלשה מכדי לישון במרתף בלילות. הקור היה בלתי־נסבל, ואף שהיתה עטופה בשתי שמיכות, היא רעדה בלי הרף. עם חשכה, אחרי שעלתה

אל הבית, היתה עומדת ליד האח שעה ארוכה ומפשירה את איבריה שהכחילו. ושוב בא האביב. בתחילת הקיץ, באמצע היום, שמעה אלקה פתאום את השולחן זו ואת השטיח מתגלגל מעליה. הדלת נפתחה וקרני אור מסמאות חדרו פנימה. אלקה היתה בטוחה שמישהו הלשין ומסר את מקום מחבואה. היא כבר היתה מוכנה לצאת בידים מורמות ושהחיילים יגאלו אותה מסבלה, ואז שמעה את ביאטה קוראת לה בהתרגשות, "אלקה, בכפר כולם אומרים שהמלחמה נגמרה, את יכולה לצאת, את שומעת, אלקה? המלחמה נגמרה!"

אלקה יצאה אל הבית המוצף אור יום. היא נעמדה בפתחו והניחה לקרני השמש לצרוב את פניה. דקות ארוכות עברו עד שהצליחה לפקוח את עיניה, וכשפקחה אותן ראתה רק אור לבן בוהק. אט-אט החלו להתהוות צבעים והתגלה לה תכול הרקיע, כר דשא ירוק נפרש לפניו וגגות קש מתנוצצים, לרגע אחד שכחה הכול והעולם נראה לה יפה כל-כך.

היא לא רצתה לחזור ללידה. לפני שנתיים נשבע לה ליאון בנוכחות שלושה עדים שהוא יבוא לכאן וייקח אותה. היא לא תלך לשום מקום עד אז. ביאטה השיגה בד פרחוני של וילונות ואלקה תפרה לעצמה שמלה קיצית.

בכפר שנאו אותה. כשהיתה חולפת על פני החצרות היו הגברים מעבירים אצבע לרוחב גרונם ומביטים בה במבט אפל.

פעם קראה אליה אחת הנשים, "איך זה שאת עוד חיה? הרי שחטו את כולכם כמו ששוחטים עזים טיפשות."

אלקה הרגישה שהרם מציף את פניה, היא לא חשבה מה היא עושה, רצה אל הגויה, תפסה אותה בשערתיה והפילה אותה על האדמה כשהיא צורחת, "אני אשחט אותך כמו עז."

אין לדעת מה היה קודה אילולא הופיע בעלה של האיכרה ותלש את אלקה מעל אשתו ההמומה. הכפריים לא איימו עליה עוד, אבל המשיכו להביט בה בעיניים רעות.

הכומר, בדרשת יום ראשון שלו, אמר מעל הבמה, "יש בינינו כבשים שחורות שהסתירו כבתיים את יהודה איש קריות, אלה לא יזכו לרשת מלכות שמים."

כל הקהל הסתכל על ביאטה והיא החליטה להדיר את רגליה מהכנסייה. את תפילותיה תערוך בביתה, בינה לבין האלוהים.

יום אחד נכנסה אלקה ומצאה גבר נמוך וצנום יושב ליד השולחן, בוצע מהלחם ולועס בפה חסר שיניים. ביאטה עמדה לידו, חיוורת.

"מי הגברת?" שאל והסיר את הכומתה שחבש. אלקה הכירה מיד את הקול העבה.

"זאת אלקה," מיהרה ביאטה לומר. "וזה קוליה, אחי." הוא קם ממקומו ומיהר להושיט לאלקה את ידו. היא נדהמה לראות שהוא נמוך ממנה. תמיד ציירה לה אותו כענק רחב גרם. אילו ידעה שהוא קטן כל-כך ועלוב, היתה פורצת מהמרתף ושוברת לו את כל העצמות מזמן. היא לא לחצה את היד המושטת.

"הו, קלאסה של גברת, לא לוחצת כל יד," אמר בפנים סמוקות וחיך חיוך עקום.

"את היד שלך אני לא לוחצת," אמרה בלי היסוס. ביאטה ניסתה לסמן לה שתשתוק, אבל אלקה לא יכלה להתאפק. "יש אנשים שלא מגיע להם הכבוד הזה," הוסיפה.

"ומי את שיש לך חשבון עם הכבוד שלי?"

"אני חברה של ביאטה."

הוא הביט בביאטה וצמצם את גביניו. "ממתי יש לך כאלה חברות?"

ביאטה שתקה.

"אה, אני רוצה לדעת, מה קורה פה?" הרים את קולו וקמץ את אגרופיו.

אלקה נטלה מחבת שעמדה על השולחן והניפה אותה. "אם עוד פעם אחת אתה תרים את היד המסריחה שלך על האישה הטובה הזאת, אני מבטיחה לך שלא יישארו לך ידיים לעשות את זה."

הוא ניסה להתקרב אליה, אבל היא הכתה במחבת על זרועו. הוא פלט זעקה של כאב ונפל, לופת את ידו ומייבב, "משוגעת, שברת לי את היד."

"ואם לא תסתלק מפה אני אשבור לך גם את הרגליים!" הוא קם, עדיין אווזו בזרועו. "לך מפה, פושע, צעקה. ואם אני אשמע שחזרת, זה יהיה הסוף שלך!"

הוא יצא מהבית מקלל. "שמחלה של כלבים תאכל אתכן, זונות."

חמישה שבועות עברו מיום שהסתיימה המלחמה עד שהופיע ליאון. גבוה, שחום, שיערו הכהה פרוץ ולסתו נעולה, כאומרת לאלקה בשמו, "ראיתי ועשיתי דברים שהשתיקה יפה להם". הוא לא ידע לספר מה עלה בגורלם של האחים ברגמן. דודו שמעון יצא לאחת הפעולות ולא שב. הוא עצמו השתתף בקרבות, אבל כמו שהבטיח, נזהר ושמר על עצמו. בדרך לכאן עבד דרך לידה. מהעיר שהכירו לא נותר דבר, במקום שבו היו בתים צומח עשב גם ובשכונות היהודיות שעוד עומדות על תלן גדים רוסים, וילדיהם משחקים בחצרות. הגטו ברחוב פוסטובר חוסל גם הוא. ליאון פגש מישהו שסיפר לו שהמשלוח האחרון למחנה ההשמדה יצא בסתיו של 1943.

אלקה הודתה לביאטה על כל מה שעשתה למענה והשאירה לה טבעת זהב מרוקעת. הישישה ענדה את הטבעת על אצבעה ונשבעה לא להסירה עד יום מותה. היא נסעה

אתם בעגלה אל תחנת הרכבת וכל הדרך זלגו על לחייה הקמוטות דמעות קטנות. אחרי שנים רבות, בביקורו של ליאון בישראל, ביקשה אלקה שייסע לירושלים, למוזיאון של השישה מיליון, ושיתול שם עץ של חסידי אומות העולם לזכר האישה הצריקה הזאת.

בכל־זאת דרשה אלקה לרדת מהרכבת בלירה. ליאון ניסה לשכנע אותה שאין מה לראות, שהעיר הרוסה, אבל היא התעקשה והם ירדו בתחנה. הגרמנים העבירו אותה כאן בפרך כדי לשקם את המקום, ולהפתעתה הרציפים והמבנה כולו עדיין עמדו שלמים. הם פנו היישר אל השרה ששם נורו יהודי העיר אל תוך בורות. העשב היה גבוה, להקת ציפורים ריחפה בשמים, לטבח הנורא לא היה סימן.

אלקה התיישבה על העשב והניחה את כפות ידיה על האדמה. היה שקט, מרחוק שמעו נביחות חלושות של כלב. היא עצמה את עיניה, החזירה את עצמה אל החושך האטום ואל ברידות הקבר ששם חיה בשנתיים האחרונות. העולם כולו נמחק, רק היא, החושך והאדמה הזאת שבה טמונים מתיה. ליאון כרע לצדה והניח את ידו על כתפיה.

"הירש, הילד היפה שלי, הוא לא ברח אל היער," נפלטו המילים רצוצות מפיה. "אני מרגישה את זה, הוא קבור פה באדמה הארורה הזאת."

היא רצתה לבכות ולצרוח אל השמים, אל האבנים ואל העצים, שתצא אש ותשרוף את כל העולם, היא רצתה לקלל את כל בני־האדם שנתנו את ידם לרצח הזה, היא רצתה למרוט את שערה ולקרוע את בגדיה ולקונן על מתיה, אבל לא היה לה כוח. לאות הכבדה על איבריה.

ליאון קינח את אפו.

"סבא ורייז'לה הם פה אתו," אמרה. "הם ישמרו על הירש שלנו."

הם ישבו דקות ארוכות, שקטים ומכונסים, עד שליאון

ביקש, "בואי, אמא, אסור לנו להישאר פה."
היא קמה בקושי. באופק התנשאה המצודה של לידה
שנותרה עומדת, מטילה את צלה על העיר. "טוב, הולכים,"
אמרה כלאחר פה.

מאיה נגעה בזרועה. "עוד שלוש תחנות ואנחנו מגיעות."

האוטובוס הצטרף אל טור ארוך של אוטובוסים כחולים ואדומים, כולם בדרכם אל התחנה המרכזית. אלקה הרגישה חולשה. היא הביטה בשעון, חמש דקות לחמש. היא כבר היתה צריכה לקחת את הכדורים שלה. ברגע שיִרְדו, היא תבקש ממאיה שתלווה אותה לאיזה קיוסק לקנות בקבוק קטן של טמפו, בשביל הכדורים.

היא פתחה את התיק והוציאה משם את שקיות הנייר הקטנות, רק כדי לוודא שכל התרופות נמצאות. לאחרונה חושבת אלקה ששרדים קטנים מהתלים בה, מעלימים חפצים, גונבים מחטים וסלילי חוטים שהניחה על שולחן התפירה ורק אחרי שהיא הופכת את כל הבית הם מחזירים אותם אל משטח השיש במטבח, או אל הכורסה בסלון. לפחות פעם בשבוע הם מסלקים את חפיסת הקלפים כדי שלא תוכל לבלות את שעות הערב במשחק פסיאנס.

מאיה הביטה בעניין בשקיות של התרופות. "זה צוקריות שלי," חייכה אליה אלקה. "זה מנטה בשביל לחץ־דם, זה לימון בשביל לב וגם זה צוקריה דבש טוב בשביל לב."

"את לוקחת הרבה כדורים."

"נו, מה לעשות, לב לדפוק הרבה חזק."

"בגלל זה אמרת לי שאין אף אחד שכדאי לתת לו את הלב? עוד כמה שנים גם אני, במקום קופסת סיגריות, אסע

באוטובוס עם שקיות כמו שלך."

"אני מה לסכול בחיים שלי, לב זה נהיה כמו אש. מה אני לקבל מבעל שלי זה כמו לבוא לשים ספירט על אש מה יש בלב. כל מחלות מה יש לי בגוף לבוא מזה."

מאיה הסתכלה עליה במבט שואל. יש לה עיניים שרוצות להבין את האנשים האחרים, אבל לא את עצמה.

"מיה, את יש לך קבר ללכת להגיד פה בעל שלי באדמה. אם אני לרעת בעל שלי באדמה לא היה כזה הרבה אש בתוך לב שלי."

"אבל אני אף פעם לא הלכתי לבית־הקברות. כשהיתה ההלוויה של יגאל קיבלתי שיתוק בכל הגוף. עשרה ימים שכבתי במיטה ולא יכולתי לזוז. אמא של יגאל, במקום לשבת עליו שבעה, באה לטפל בי. אני לא מסוגלת ללכת לשם."

"אולי את צריך ללכת, לראות בעיניים שלך, לשים אבן ולהגיד שוין גֶעֱנוג, זה סוף."

רגלה של מאיה החלה לנוע בעצבנות. "אם רק היית יודעת הכול עלינו, לא היית אומרת שזה נגמר. לפעמים, מהאוטובוס, פתאום אני רואה ברחוב מישהו שדומה לו ואני חייבת לרוץ אליו. כבר קרה לי שביקשתי מהנהג לתת לי לרדת, רצתי ברחוב כמו משוגעת, אפילו שידעתי שזה לא הוא. רגע לפני שהגעתי אליו, בבת־אחת נפלה עלי זרות כזאת. הרגשתי נורא."

אלקה נאנחה בקול. פעמים כה רבות רצה כך אחרי אנשים זרים כשבלבה גואה תקווה מטורפת, עצומה.

בכל יום הגיעו אל מחנה העקורים הגדול שליר מינכן קבוצות גדולות של פליטים, אנשים שהסתתרו אצל גויים, פרטיזנים שלחמו ביערות, ניצולי מחנות ההשמדה והריפּטריאנטים – היהודים שהוגלו בתחילת המלחמה לברית־המועצות.

בכל פעם שהגיעה קבוצה כזאת, היתה אלקה רצה אל משרד ההנהלה, בודקת אם בין הבאים נמצא גם אחד, ישראל סטולר. היא היתה חוקרת את הפליטים, שואלת אם פגשו אותו, היתה מתארת את מראהו, מצביעה עליו בתמונת החתונה. בכל יום היתה מבקשת מליאון שיעבור על הרשימות שהגיעו מהסוכנות היהודית, שינסה למצוא בהן את שמו של אביו. הוא מצא את מיכה סטולר יליד לודז' ואת משה סטולר מלובלין, אולי בני משפחה רחוקים, אבל לא את ישראל סטולר. לפעמים היתה אלקה רואה במחנה גבר גבוה, בהיר שיער, היא היתה מזנקת אליו ורצה את הריצה המשוגעת הזאת, אבל כשהיה האיש מסתובב אליה, מחייך חיוך עקום או נותן בה מבט לאה, היתה התקווה מתרסקת לשברים חדים.

ליאון מתח חבלי כביסה והיא תלתה עליהם כמה שמיכות צמר אפורות שקיבלה מהג'וינט. כך יצרו לעצמם חדר בצריף הארוך, המאוכלס חמישים פליטים מכל רחבי אירופה. כמעט בכל יום היתה אלקה נקלעת למריבות קשות על רברים של מה בכך – חתיכת סבון שנעלמה, חולצה שנקרעה, סיכת ראש שנשברה. האשמות בשבעים לשון היו מוטחות, ולא פעם הידרדרו הצעקות והקללות לתגרות ידיים. ניצולים שאך אתמול נאבקו על פרוסת לחם ועל מסתור, נלחמו עכשיו על כפתור שנתלש כאילו היו חייהם תלויים בו.

גם כלילות לא היתה להם שעה אחת של שקט. מדי פעם היתה מחרידה את הצריף זעקה שבקעה מגרוננו של אחד הישנים. אנשים קראו בשנתם בשמות ילדיהם ואחיהם שאבדו ואלקה לא היתה מסוגלת לישון.

וכמו להכעיס, ליאון הכיר במחנה את רוח'קה גרינשטיין, בחורה צנומה בעלת עיניים שחורות גדולות ומספר כחול מקועקע על זרועה. בכל ערב הם היו יוצאים לטייל בגן האנגלי במינכן, לפעמים יושבים בבית־קפה ופעם בשבוע

הולכים לראות סרט אמריקאי.

אלקה לא אהבה את רוח'קה מהרגע הראשון. ניצולי המחנות ומבעם החלול הפחידו אותה והיא השתדלה להתרחק מהם. בשביל מה ליאון שלה צריך להכניס את הראש שלו למיטה חולה, לחיות עם הסיוטים ומראות הזוועה? אלקה קיוותה שכאשר יעזבו את המחנה ויגיעו לפלשתינה או לאמריקה, יפגוש ליאון בחורה בריאה בנפשה שלא ידעה את הסבל הזה, ולכן התיישבה אתו יום אחד על מיטותיהם, בין השמיכות האפורות, וניסתה לשכנע אותו שיתרחק מרוח'קה.

"זאת לא בחורה בשבילך," לחשה כדי שהשכנים לצריף לא ישמעו.

"מה זאת אומרת לא בחורה בשבילי? מה הבעיה אתה?" כעס.

"אתה ראית מספיק סבל. אתה צריך להשאיר את כל זה מאחוריך, לפתוח חיים חדשים ולקחת לך אישה שתעזור לך לשכוח. אתה לא צריך אישה שתכניס לתוך החיים שלך את כל החבילה שהיא סוחבת. והאנשים האלה שבאו משם, רק אלוהים יודע מה יש בחבילות שלהם."

"אמא, אני כבר מזמן לא ילד, ואני מבקש שלא תתערבי עם מי אני נפגש ועם מי לא." ליאון קם מהמיטה, הסיט בידו את השמיכה התלויה והלך. היא המשיכה לשבת במקומה.

אבל עוד באותו היום מצאה את רוח'קה עומדת בתור לחלוקת תלושי המזון. היא משכה אותה הצדה וצעקה כשהיא מנופפת עליה באצבעה, "תתרחקי מליאון שלי, את שומעת? שלא תעיזי להתקרב אליו!" רוח'קה לא הגיבה, רק הביטה בה בעיניה השחורות שנפערו לרווחה, מה שהכעיס את אלקה עוד יותר. "אני לא צדיכה שתביאי את כל הצרות שלך אלינו, יש לנו מספיק משלנו. מה את חושבת לעצמך, שאני לא יודעת איך את ניצלת שם במחנות? תגידי לי," היא

לפתה את רוח'קה בזרועה, "מה היית שם, קאפו? אולי שכבת עם הצוררים יימח שמם? ככה ניצלת! אני מזהירה אותך, אם תנסי ללכוד את ליאון עם העיניים האלה שלך, תמצאי את עצמך עומדת מולי."

רוח'קה נשכה את שפתיה ואלקה הרפתה מזרועה. היא לא היתה בטוחה שנכון היה להגיד למסכנה הזאת את כל אותן מילים שנפלטו מתוכה. אבל היא היתה מוכרחה להגן על ליאון, גם במחיר זרעי האיבה שנזרעו בינה לבין רוח'קה עד עולם.

בערב נכנס ליאון אל הצריף בפנים סמוקות. אלקה אף פעם לא ראתה אותו נסער כל-כך. "אמא, אני רוצה לדעת מה אמרת היום לרוח'קה?" ניכר בו שהוא מתאמץ מאוד לכבוש צעקה.

"לא אמרתי שום דבר," התגוננה. "איזה עניין יש לי עם הקאליקע הזאת?"

"אני רוצה לדעת מה אמרת לה!"

"מה אתה רוצה מהחיים שלי?" התפרצה, "עכשיו היא מסיתה אותך נגדי?"

"היא לא מסיתה אותי ולא שום דבר," עכשיו ליאון צעק. האנשים בצריף נעצו בהם עיניים. "אני דורש שלא תתערבי יותר במה שקורה ביני לבין רוח'קה."

"אתה? דורש ממני? מי אתה, חתיכת כלומניק, איך אתה מעז להגיד לי את המילה הזאת, 'דורש'?! בלעדי לא היה לך חיים, אני נתתי לך את הנשמה שלי בשביל שאתה תוכל לעמוד ככה מולי ולדרוש ממני דברים, שלא תעז לדבר אלי ככה!"

"גם אני נתתי לך חיים," הכה על חזהו.

"על מה אתה מדבר?"

"אם אני לא הייתי מחזיק אותך אז, בסלקציה, את כבר היית רצה לכיכר והולכת לבורות עם כולם."

"אפשר לחשוב איזה חיים יש לי, עריף שהיו יורים בי, שהייתי מתה עם הירש."

"מה שבטוח זה שאת עזרת לי להחליט. שלא יהיה לך שום ספק, אני אתחתן עם רוח'קה על אפך ועל חמתך. ואת יכולה לעשות או להגיד מה שאת רוצה, הפעם זה לא יעזור לך." "אתה תלך ותהרוס את החיים המסכנים שלך, זה מה שתעשה."

"נכון, החיים שלי מסכנים," אמר וקולו רעד. "תמיד בשבילך החיים שלי היו חיים מיד שנייה. תמיד היה הירש. מה שהירש רוצה ומה שהירש מחליט ואני הייתי צריך להסתפק בשאריות. אז עכשיו הוא איננו ואני לא יכול לקבור את עצמי יחד אתו באדמה. עכשיו אני רוצה לחיות מיד ראשונה, ואת זה אין לך ברירה אלא לקבל."

"תורידו את העיניים הרעות שלכם ממני, חיות טרף!" צעקה אלקה אל האנשים שמסביב, ויצאה מהצריף הדחוס. היא התהלכה בשבילי המחנה. מרגע שנולד, היה ליאון אדם נוח, מעולם לא היו לו דרישות או טענות. הירש היה הסוער ורב הקסם, קסם שהכניע את כולם. מה קרה לליאון שהוא התפרץ כך? שחשבונות שאף פעם לא חשבה שהוא עושה עלו מתוכו? היא ידעה שהיא צריכה לגשת אליו ולומר משהו, למצוא מילים אחרות, מפייסות. אבל חששה שאם תיגש אליו עכשיו, גם אם תתכוון לטוב, בסופו של דבר יתערב זעמה ויצליף בו מילים רעות.

אלקה ניסתה לחשוב על משהו, לנסח לעצמה דברים שתאמר לו. בשעה כזאת היתה זקוקה לאביה, שיראה לה את המשעול הנכון. אבל גם הוא איננו, והיא הלכה לאיבוד בתוך עצמה.

שלושה שבועות היא עמלה על שמלת הכלולות. את הסאטן הלבן קנתה בשוק השחור, ובאחד הצריפים מצאה מכונת

תפירה שהיתה שייכת לפליטה מצ'כיה. הסיכום היה שאלקה תשתמש במכונה תמורת מה שיישאר מהבד. היא לא לקחה מידות מרוח'קה, די היה לה במבט חטוף בגווה הצנום כדי לגשת למלאכה. בשקדנות רבה יצרה פרחי בד קטנים ושזרה אותם לאורך הצווארון. בגב תפרה שורה של כפתורים לבנים, ובחפת השרוול ובאמרה רקמה פרחים זעירים בחוט ורור. אלקה לא השלימה עם החתונה, היא היתה סמוכה ובטוחה שליאון עושה משגה גדול ושהוא יצטער על כך כל חייו, אבל ידעה שלא תוכל לסלוח לעצמה אם בנה יעמוד תחת חופה ולצדו כלה לבושה שמלה מתנת אחד מארגוני הסער.

אחרי שגיהצה את השמלה, היא קיפלה אותה בקפידה, עטפה בנייר חום והלכה לצריף של רוח'קה. היא מצאה אותה יושבת על המיטה, גבה מופנה אל הכניסה, מטליאה זוג גרביים. כשאלקה ראתה אותה כך, רזה וכפופה, היא ידעה שכמו כל הנפשות העזובות שהצטופפו כאן בצריפים, גם רוח'קה צמאה לכל סימן של קרבה או חמלה.

אלקה לא טעתה. הצעירה ביקשה ממנה להישאר והסירה את העטיפה באצבעות רועדות. בזהירות פרשה את השמלה על המיטה, הניחה את כף ידה על חזה והביטה באלקה בעיניים לחות. אלקה לא ידעה מה לומר, ולא רצתה לקלקל את הרגע. היא ידעה שכל מה שתאמר עלול להעכיר את האווירה, ומיהרה להסתלק.

במגרש שמאחורי הצריפים, ששם היו הצעירים משחקים בכדורגל, העמידו שני שולחנות ארוכים. חברותיה לצריף של רוח'קה עשו מגבית בין מקבלי החבילות של הג'וינט ואספו עוגיות, טבלאות שוקולד וכמה בקבוקי ליקר, וסידרו הכול בצלחות.

קהל גדול התאסף כשהעמידו את החופה באמצע המגרש.

אלקה וישישה אחת, שהתחננה לקבל את התפקיד, ליוו את רוח'קה אל החופה כשהן אוחזות בידיהן נדות. מכל עבר נשמעו יבבות כבושות. אולי בכו הנוכחים מהתרגשות, אולי חשבו על הילדים שאיבדו או נזכרו ביום חתונתם. כל זיכרון הלוא מותיד חלל ריק.

הרב קרא את הכתובה, אמר את שבע הברכות וליאון שבר את הכוס. מישהו הגיע עם אקורדיון, כמה מהקרואים אחזו ידיים ורקדו במעגל. כמה צעירים ניסו למשוך את אלקה אל מעגל הרוקדים, אבל היא הצליחה להשתחרר. צלם וכידו מצלמה עם מנורה גדולה העמיד את החתן, הכלה, הרב, העדים ואת אלקה לצילום משותף. תמונת החתונה הזאת שמורה אצלה עד היום, אף שמשום־מה מבצבצים בה רק כתפה ומרפקה מן הצד ואת פניה אין רואים כלל.

כמעט שנתיים שהו אלקה, ליאון ורוח'קה במחנה העקורים. אלקה עשתה תיקוני מידות לחנויות הלבשה במינכן, וליאון לימד את הנערים והנערות במחנה חשבון וקצת פיזיקה. רוח'קה הרתה, אבל הפילה בחודש הרביעי להריונה. אלקה שמעה שהאסירים במחנות עברו ניסויים רפואיים והיתה בטוחה שרוח'קה לא תוכל ללדת. היא אמרה זאת לליאון, אבל הוא אטם את אוזניו.

בתחילת הקיץ של שנת 1947 זומנו שלושתם לפגישה עם שליח המוסד לעלייה ב', בחור צעיר שהגיע מפלשתינה וישב מולם במשרד של הסוכנות היהודית. על השולחן שלפניו היה מונח תיק מסמכים עבה והוא סיפר להם על מבצע גדול שמתוכנן לעתיד הקרוב. אדגון המוסד לעלייה ב' רכש ספינת מלחמה מהצי האמריקאי והכשיר אותה לשמש אוניית נוסעים. האונייה, "יציאת אירופה" שמה, עוגנת בנמל מרסיי. עליהם להקפיד על חשאינות גמורה, רק לחכות להודעה, וכשזו תבוא, יהיו כלילה משאיות מחוץ

למחנה שיעבירו אותם למרסיי.

ליאון התרגש מאוד. חודשים ארוכים הוא עמד בקשר עם נציגי הסוכנות, ההגנה והמוסד לעלייה, וחיפש כל דרך להגיע לפלשתינה.

"זה בסדר גמור," אמר לשליח. "אתה יכול לרשום אותנו ואנחנו נחכה להודעה."

אלקה היסתה אותו. היא כבר שמעה את הסיפורים על ספינות המעפילים הרעועות שעושות את דרכן בלב ים, וכשהן מגיעות ליעדן, עומדות מולן אוניות המלחמה של הבריטים. אמנם המלחמה נגמרה ויש הרבה פחות יהודים בעולם, אבל שונאי ישראל לא התמעטו – החיילים הבריטים מטביעים את הספינות, ואת הנוסעים שולחים למחנות מעצר.

לכן נעצה את עיניה בבחור הארצישראלי שדיבר יידיש רצוצה ואמרה לו, "תסתכל עלי טוב, בחור צעיר, ותנסה לחשוב שאני אמא שלך."

היה רגע קצר של שתיקה מביכה.

"אני רוצה לשאול אותך משהו," אמרה. "אתה היית מכניס את אמא שלך לתוך הפיילה הזאת שאתה קורא לה 'יציאת אירופה' ושולח אותה לאיזשהו מקום?"
השליח ניסה לומר משהו אבל אלקה לא נתנה לו להשלים את המשפט. היא הכתה באגרופה על חזה.

"אני את המחיר של הציוניזם כבר שילמתי דרך הבעל שלי, ואת המחיר של היהדות שילמתי בחיים של האנשים הכי יקרים לי וגם על הבשר שלי. אתה יודע מה זה? לא, אתה לא יודע, כי אם היית יודע לא היית בא ומציע לי לעלות על איזו גרוטאה שאתה קורא לה ספינה. ועכשיו, אם אתה רוצה שאני לא אעשה פה מהומה כזו שכל המחנה ישמע על המבצע החשאי הזה שלכם, אתה תדאג לי ולזוג הצעיר פה כמו שהיית דואג למשפחה שלך, ואתה תסדר לנו

עלייה חוקית, עם תעודות ואישורים וכל מה שצריך!" פניו של הבחור האדימו והוא סגר את תיק המסמכים בחבטה.

למחרת בבוקר שוב זומנו שלושתם למשרד הסוכנות. הם קיבלו קבלה וכתובת של צלם במינכן ונשלחו אליו כדי שיכין להם תמונות פספורט.

בסטודיו לצילום אלקה הביטה במראה. עם התספורת שעשתה לה איזו פליטה הונגרייה, היא נראתה כמו איכרה. נדמה לה שהכוח שהיה פעם בעיניה האפורות נעלם, ושסבלותיה ניכדים בקמט שמעל לאפה. היא סרקה את שערותיה לאחור והצמידה אותן לראשה במכבנות כהות. הצלם ביקש ממנה לחייך, אבל היא לא היתה מסוגלת.

עד סוף השבוע כבר היו בידם הפספורטים עם שמותיהם החדשים. על הסרטיפיקט שלה היה כתוב "סבינה גורק", שהיתה אזרחית אוסטרלית שהלכה לעולמה ביבשת הרחוקה ההיא, ואילו ליאון ודוח'קה התכנו מסיק ורוברטה שולמן, על שם זוג נתינים של האימפריה הבריטית שכנראה נספו במלחמה. לתעודות היו מוצמדים כרטיסי הפלגה לספינת הנוסעים "טרנסילבניה", שהיו מיועדים לכמה שליחים שנאלצו להישאר באירופה.

"טרנסילבניה" עגנה בנמל המבורג והיתה אמורה להקיף במסעה את כל מערב אירופה, לעגון בנמלים של ברצלונה, מרסיי, גנואה, נאפולי, אתונה, איזמיר, ביירות וחיפה. בעלון המצורף צוין שבספינה שלושה מפלסים של חדרי שינה, שני חדרי אוכל שמגישים בהם ארבע ארוחות ביום ושני אולמות ריקודים. אלקה הביטה בתמונה שפיארה את העלון ואמרה לליאון, "אתה לא חושב שאחרי כל מה שעברנו מגיע לנו קצת להרגיש כמו בני-אדם?"

חלק שני

האוטובוס עצר בתחנה והנהג כיבה את המנוע.
שקט מזור השתרר.

"זהו, הגענו," אמרה מאיה ונאנחה אנחה קלה.

"גַּאט צו דאָנקען, היה דרך הרבה. העיקר אנחנו לבוא פה בתחנה מרכזית," אמרה, אבל לא היתה בטוחה שהיא אכן מרוצה. פתאום הרגישה שהיא מתקרבת יותר מדי ליעדה. אולי עדיף היה שהאוטובוס ימשיך לנסוע והיא תשב בתוכו כמו מאיה, תיסע ולא תגיע לעולם.

דלתות האוטובוס נפתחו באוושה ונחבטו במדרגות. הנוסעים מיהרו לרדת. אלקה קמה לאט אל הדלת הקדמית ומאיה הלכה אחריה בצעדים מדודים. הגב והאגן כאבו לה מהשיבה הממושכת על מושב הפלסטיק הנוקשה ורגליה עקצצו. הנהג היה עסוק בפירוק מכשיר המטבעות ובקיפול לוח הכרטיסים המתכתי ולא שם לב שאלקה נופפה לו בידה לשלום. היא רצתה שישגיח כשהיא יורדת, שלא יחליט לסגור עליה את הדלת חלילה.

לפני שהתחילה ללכת על המדרכה, היא היתה חייבת לעמוד רגע ולהסתגל להמולה שברחוב. באפה עלו ריחות בנזין, שתן ודברי מאפה, מכל עבר נשמעו צפירות, מוזיקה, קריאות של רוכלים וקונים.

"אני צריך קיוסק," פנתה למאיה. "לקנות טמפו בשביל לקחת כדורים."

"האמת שאני מהבוקר לא אכלתי שום דבר, אולי נמצא לנו איזה מקום לשבת. מה את אומרת?"

"מה עם אוטובוס בשביל כפר־סבא?"

"בטח יוצא כל חצי שעה, אבל אם את ממהדת אז אני אחטוף לי איזה סנדרוויץ' עם פסטרמה, או ביצה קשה. יש פה מלא קיוסקים ברחוב."

"לא, זה בסדר, יש זמן, זה לא בריא ככה לאכול, בסוף כל אוכל יורד לרגליים."

מאיה חייכה, הדליקה לעצמה סיגריה, ינקה ממנה ארוכות והן התחילו ללכת. אלקה הולכת לאט ומאיה כמו בולמת את עצמה ומשתדלת להתאים את צעדיה. לאורך הרחוב כולו היו דוכנים וחלונות ראוות שהציגו שפע עצום של נעליים לגברים, נשים וילדים. בפתחי החנויות עמדו גברים כהים, כרסתנים, וניסו לשדל את העוברים ושבים בתנועות ידיים רחבות ובקריצות עין להיכנס אל החנויות הדחוסות בעדמות של קופסאות קרטון. בין לבין הצטופפו קיוסקים עמוסים במיני גרעינים, שקדים, קופסאות סיגריות ודברי מתיקה. מהרמקולים התלוים מעליהם בקעה מוזיקה קולנית. אלקה לא הצליחה להבין מילה, ואף שהשירים היו בעברית כנראה, הם נשמעו לה כמו בליל של יללות ויבבות סתומות.

מאיה הצביעה בסיגריה שלה על מסעדה קטנה עם כמה שולחנות מכוסים מפות נייד אפורות שחלקם פלשו אל המדרכה. כמה סועדים היו רכונים עליהם ואכלו בחיפזון וללא חדווה פיתות דחוסות בבשר ובירקות. אלקה לא הרגישה שם בנוח, אבל הניחה שלא יהיה בסביבה מקום טוב מזה וכבר היתה חייבת לקחת את הכדורים.

הן התיישבו בשולחן פנוי בירכתי המסעדה, ליד הדלפק של המלצר. מבעד לחלון צר הושיטה אליו יד אלמונית את מנות הבשר, והוא דחק אותן לתוך פיתות ופיזר אותן במהירות בין הסועדים. הוא ניגש אליהן, גבר רזה וקידח, בידו פנקס.

"מה להציע לכם?" שאל ושלף עיפרון מאחורי אוזנו, "יש

קבב רומני, עכשיו טרי מוכן, זה הולך טוב עם חצילים על האש שזה רק פה אנחנו עושים." "בשבילי צלחת חומוס עם קצת טחינה וכוס מים," ביקשה מאיה.

"ומה בשביל הסבתא?"
"סבתא, מה את רוצה לאכול?" חייכה מאיה.
"זה רק בקבוק קטן טמפו."
"מה עם משהו לאכול?" התעקש.

"בקבוק זה קטן מספיק." אחרי הנסיעה הארוכה ומה שעוד מצפה לה היא לא היתה מסוגלת לאכול, ובטח שלא במסעדה המפוקפקת הזאת.

הוא קיפל את הפנקס, החזיר בזעף את העיפרון אל מאחורי אוזנו ופנה אל אישה שמנה שהתיישבה בשולחן הסמוך והניחה על הכיסא סל קניות ושקיות ניילון תפוחות. נראָה שהוא מרוצה ממנה. מן הסתם הזמינה גם את הקבב הרומני וגם את החצילים.

אלקה קיוותה שהאוכל של מאיה לא דורש הכנה מרובה, כך שתסיים את ארוחתה ויוכלו להסתלק מפה. כשהיא יושבת מולה, הילדה, ומעשנת את הסיגרית שלה, היא נראית אחרת – התנועות שלה, הדרך שבה היא מרפרפת בעפעפיה בכל פעם שיונקת מהסיגרית, המצח שנחרש לה בקמטים של הרהורים. היא עכשיו שלווה יותר, אולי אפילו חושבת על דברים אחרים ולא על יגאל שלה. אלקה הרגישה שהיא רוצה להכיר את הבחורה הזאת יותר, לשמוע מפיה על ילדותה, על הוריה, האם יש לה אחים ואחיות? מה הם עושים, האם הם נשואים?

פתאום חלפה בה מחשבה שהיא רוצה לקחת אותה אל המספרה של שושנה כדי שתחפוף לה ותעשה לה תספורת יפה, אולי תסדר לה משהו גלי עם פוני קצר מקדימה. וגם שמלה היא היתה תופרת לה מבד קל ואוורירי בצבע כתום

עם דוגמה של עלים ירוקים. כן, זה יכול להתאים יפה לתספורת החדשה ולעיניים החומות שלה...

"תגידו, אתם שמעתם היום חרשות?" פנתה אליהם האישה השמנה שישבה בשולחן שלצדם. "שמעתם שראש הממשלה שלנו, מנחם בגין, התפטר?" מאיה הנהנה.

"אללה ירחמו", אמרה האישה, "היה ראש ממשלה הכי טוב מה היה לנו מאז בן-גוריון, אבל מה, אלה השמאלנים, יימחשימם, לא נתנו לו רגע אחד מנוחה. כל יום, אבל מה, כל יום, עומדים מתחת לבית שלו עם שלטים, ככה הרוגים בלבנון וככה הרוגים בלבנון, ומה עושים, שורפים לבן-אדם את הלב. איזה אנשים, איזה אנשים, כזה בן-אדם נשמה, כמה הוא נתן ונלחם בשביל המדינה וככה לעשות לו. לא חראם?"

מאיה שתקה.

"את שמאלנית?" שאלה אותה האישה.

"למה את שואלת?"

"לא יודעת, חשבתי, את נראית ככה."

"ואם אני שמאלנית, אז מה?"

"אז את צריכה להתבייש לך. על כל מה שעשיתם לבגין שלנו."

אלקה לא ממש הבינה את השיחה, אבל היה ברור לה שהאישה השמנה תוקפת את מאיה, ועל זה היא לא יכלה להבליג.

"את לסגור פה שלך, דו ביסט א שטיק חאזער," התפרצה, "מי את בכלל ככה לדבר, את לדעת בכלל מי ילדה זה, את להגיד להתבייש, את להתבייש!"

"זה בסדר, אלקה, אני לא מתייחסת," ניסתה מאיה להדגיע את הרוחות.

"כן, זה הכול השמאלנים אשמים," נשמע פתאום מישהו

קודא מאחד השולחנות.

"וגם את, מה את פותחת עלי את הפה שלך!" התרגזה האישה השמנה. "מי את חושבת שאת?"

"אני זקנה, אבל אני עוד יכול לתת לה בראש אם את לא לסגור פֶּאשְׁטִינְקֶענֶע פה שלך," נופפה אלקה בתיקה.

המלצר הניח על השולחן שלהן צלוחיות של זיתים ומלפפונים חמוצים. "די, מספיק עם פוליטיקה," נזף בהן, "כל היום אני רק שומע בגין ובגין. תעזבו את הבן-אדם בשקט. בסך-הכול איש חולה."

הוא מיהר והניח לפניו את הצלחת עם ממרח החומוס, כמה פיתות, כוס עם מים ובקבוק טמפו שכוס זכוכית הפוכה מונחת על פתחו. מאיה מעכה את ברל הסיגריה במאפרה, בצעה מהפיתה וטבלה אותה בממרח הצהבהב. בשעה שמאיה לעסה, אלקה בלעה כדור אחד כדור והמשקה המוגז מדגדג את גרונה ומצנן אותה מעט.

"אני שמחה שנתת למעצבנת הזאת על הראש," מאיה רכנה

אליה מעל לשולחן. "מה שברור, שאתך מסוכן להתעסק."

"אנשים נֶעֱבָעך מה אין להם כוח," אלקה קימצה את אגרופה, "אנשים אחר לבוא להוריד ראש להם, ככה זה טבע. אנשים צריך להיות שְׂטֹאדֶק, חזק, לא ללכת בשקט, מי ללכת בשקט ללכת בארמה. אני כל חיים שלי זה ככה להיות חזק."

"איפה נולדת?"

"אני בֶּלְרוֹס."

"בלרוס, איפה זה?"

"את לדעת פולין, רוסיה? שמה זה בלרוס. פעם זה להיות מקום יש הרבה יהודים, היום גורנישט, כולם ללכת בהיטלר."

"אני חושבת על זה שאיבדת כל-כך הרבה אנשים קרובים ומי יודע מה עבד עלייך שם ואני שואלת מאיפה את לוקחת

את הכוח הזה שאת מדברת עליו?"

אלקה שתקה. לא תמיד היא כזאת. כשהיא נזכרת בהירש, מתפוגג כל הכוח שיש בה. חוסר האונים של הרגע ההוא שבו בנה נלקח ממנה ולא היה בידה להושיע שב וממלא אותה. אפילו המילים מאבדות מכותן לצאת מהפה.

מאיה הביטה בה רגע ארוך ואז חזרה ללעוס לאט. למרות ההיכרות הקצרה ביניהן, שתיהן ידעו שלכל אחת מהן יש רגעים שבהם המחשבות חזקות מהמילים. לפתע הניחה מאיה את הפיתה ואמרה, "אני חייבת לשירותים."

המלצר נתן לה מפתח שהיה תלוי מאחורי הדלפק. "את הולכת עד החנות נעלי זיוה, ימינה בחצר, ליד הבלונים של הגז יש שמה דלת צהובה, ואל תשכחי לנעול אחרי זה."

אלקה נשארה לבדה. האוויר במסעדה עמד חם ודחוס והמאוורר שנע בעצלתיים על התקרה לא הועיל במאום. על הקירות היו תלויים גזירי עיתונים ממוסגרים ותמונות של המלצר הרזה מחובק עם כל מיני אנשים, אולי בעלי שם, שאכלו כאן פעם.

שלושים ושש שנה עברו מאז שאלקה הגיעה לארץ, והיא עדיין מרגישה זרה. השפה, האנשים, הבתים, הרחובות, החום והלחות הבלתי־נסבלים בקיץ. כשבאה לכאן, הבריטים עוד שלטו בארץ, אחר־כך בן־גוריון הקים מדינה והיתה שמחה גדולה. עברו השנים ומשה דיין שחרר את ירושלים. בזמן של גולדה עוד פעם היתה מלחמה גדולה, הרבה הרוגים וניצחון גדול. בגין גם כן יצא למלחמה והנה עכשיו הוא התפטר. בכל ערב היא שומעת חדשות בידיש בדדיו האדום שבמטבח, לפעמים היא מוצאת את עצמה מגיבה בקול לדברי הקדיינים, עונה להם ומעירה על ידיעות ודעות שהם מוסרים, אבל בסך־הכול היא חשה שהאידועים הגדולים והקטנים שקורים בארץ הזאת חולפים על פניה ולא נוגעים, כאילו היא צופה בהם מאותו מקום רחוק ששם קפאו חייה.

במלחמת השחרור ליאון התגייס לאצ"ל. היה לו ניסיון מהימים שהיה פרטיזן ביערות של רוסיה הלבנה והוא קיבל לפיקודו מחלקה קטנה של עולים חדשים שלא ידעו להחזיק רובה. הם השתתפו בקרב על שחרור יפו מידי הערבים.

כל המלחמה התפללה אלקה שלא יאונה רע לליאון. דווקא בארץ ישראל, אחרי שעברו את כל הסבל של המלחמה באירופה, הוא עלול להיפצע, או חלילה להיהרג.

היא נשארה עם רוח'קה בחדר ששכרו בשכונת שפירא אצל שלוימה ומניה פורמן, בני-עיר מלידה שעלו לפלשתינה עוד לפני המלחמה, פתחו חנות מכולת קטנה בפלודנטיין והתפרנסו ממנה יפה. רוח'קה מצאה עבודה בגלנטריה קטנה בנחלת בנימין ואלקה היתה יוצאת לחזר על הפתחים, נוסעת לרחוב בן-יהודה, דופקת על הדלתות של היקיות העשירות שגרו שם ומציעה לתקן או לתפור להן שמלות. בערב, כשהיו שבות אל החדר הקטן, רוח'קה לא היתה מוכנה לשמוע לעצותיה ותמיד היתה נופלת ביניהן מריבה. בלילה היתה אלקה שוכבת במיטתה, חדרה לגורלו של ליאון, ושומעת את רוח'קה נאנחת במיטה הסמוכה. לפעמים היתה כלתה בוכה חרש בשנתה או ממלמלת כל מיני תחינות, כמבקשת על נפשה. בבוקר היא היתה מתעוררת מוקדם ומתלבשת בצנעה מתחת לכותונתה. אלקה שאלה את עצמה למה היא מתביישת כל-כך בגופה, מה יש לה להסתיר, אולי יש לה צלקות לא רק בנפשה אלא גם בבשרה?

ליאון חזר אחרי שהמצור על יפו הסתיים ומרבית ערביי העיר נמלטו. הוא הגיע בלוויית חבר מהגדוד שנהג בטנדר צבאי. הם העמיסו על הטנדר את מיטות הברזל של הסוכנות היהודית, את השמיכות והמצעים, נפרדו משלוימה ומניה ונסעו לשכונת עג'מי שביפו, ששם מצא להם ליאון בית ערבי נטוש עם שלושה חדרי שינה גדולים,

מטבח ושירותים בחצר.

הרצפות היו מצוירות מעוינים חומים ואדומים, התקרה היתה גבוהה ווילונות רקומים בפרפרים וציפורים היו תלויים על החלונות הגדולים. מדרגות אבן הוליכו אל הגג, ומשם אפשר היה לראות את הים מציץ בין הסמטאות.

אלקה לא אהבה את יפו. בקיץ רבצה על העיר עננה כבדה ומחניקה. ריחות התבשילים והתבלינים היו משונים בעיניה והתערבבו בצחנת הביוב שזרם ברחובות. בפתחי החנויות בשוק ישבו ערבים, עישנו נרגילות, גלגלו באצבעותיהם חרוזים במחרוזות ארוכות ושלחו בה מבטי שטנה. אלקה היתה בטוחה שזו רק שאלה של זמן עד שיקומו לפרוע בהם.

אבל אט־אט לבשו החיים שגרה עמלנית, מבורכת. אלקה הלוא ידעה לתפור שמלות שיבליטו את היתרונות ויסתירו את החסרונות. היא היתה מסתכלת על שערה של הלקוחה אם הוא מקורזל או חלק, בוחנת את העיניים, את צורתן ואת צבען, אפילו לאף ולצוואר היתה חשיבות בעיניה. תמיד ידעה לבחור את הבד בגוון המתאים ואת הגזרה הנכונה. הלקוחות היו מרוצות והשמועה עשתה לה כנפיים. בתוך זמן קצר היה לה תור ארוך של לקוחות. ביפו כבר ידעו שאם רוצים שמלה לאירוע, צריך להזמין תור לפחות חודש מראש.

אלקה אהבה את הנשים הבולגריות, שאצלן חזה הוא חזה ומותן הוא מותן. הן היו מלאות במקומות הנכונים ורזות בדיוק איפה שצריך. כשהיו מקבלות את השמלה היו מחבקות ומנשקות אותה ותמיד משאירות עוד סכום קטן מעבר לחשבון.

האשכנזיות, מצד שני, היו צרה צרורה. אולי בגלל האסונות והראגות או המחלה הזאת שהביאו מהמלחמה שאסור להשאיר אף פירור בצלחת, הירכיים אצלן נהיו

בטן, הבטן ישבן, הישבן חזה והחזה גב. השכלונות אף פעם לא התאימו וכל חלק בגוף היה צריך למדוד שלוש פעמים. אלקה נדרשה לכל כושר ההמצאה שלה כדי שהשמלות יִשְׁבו עליהן כמו שצריך. ובסוף, אחרי כל המאמץ, הן בקושי היו אומרות תודה, וגם אחרי הכסף היה צריך לרוץ.

ליאון מצא עבודה כפקיד בחברת שילוח ימי בנמל של יפו ורוח'קה שוב נכנסה להיריון. כל זמן ההיריון אלקה לא הניחה לה לעשות שום עבודה בבית. אחרי ההפלה ההיא אסור להסתכן. רוח'קה היתה מסתובבת בין חדרי הבית ובחצר עטופה בשתיקותיה.

לפעמים רצתה אלקה להעיר או לומר לה משהו, אבל תמיד היתה נושכת את שפתה וכולעת את המילים. רוח'קה כל-כך רגישה עכשיו וכל מילה עלולה להביא אותה לידי בכי. אלקה היתה מביטה בבטן המתעגלת ומקווה שאם ייוולד בן יקראו לו "צבי" על שם הירש, ואם בת, "ורד" על שם רייז'לה. שמות יפים, מתאימים לארץ החדשה.

אבל כשנולד התינוק, רוח'קה לא היתה מוכנה בשום אופן לקרוא לו על שם הירש. אלקה דרשה מליאון שילחץ עליה. "אתה אבא של הילד," אמרה, "גם לך צריכה להיות פה איזו מילה. לא ייתכן שהיא תקבע הכול, הגברת הזאת שלך. היא בטח רוצה לקרוא לילד על שם מישהו מהקרובים שלה שנשרפו בתנורים."

"לא, היא גם לא מעוניינת שהילד ייקרא על שם מישהו מבני משפחתה," ענה. "היא לא רוצה שהילד יסחב כל החיים שלו את הזיכרון של הנרצחים."
"אז איזה מין שם היא רוצה לתת לו?"

"אילן."

"מה זה אילן?"

"אילן זה עץ בעברית."

"מי נותן לילד שם כזה של עץ?" התרגזה.

"יש את המילה הזאת במשנה."

אלקה ספקה כפיה. "אלוהים יעזור לי מהצרה הזאת שהבאת על הראש שלנו."

לכבוד ברית-המילה אלקה הלכה למספרה ולראשונה בחייה צבעה את שערותיה. בשעה שהספרית ריססה את התסרוקת החדשה השחורה בתרסיס ריחני, הביטה אלקה במראה ודימתה לה איך היא הולכת ברחוב, ופתאום מתוך סמטה או חנות יוצא ישראל. עיניו התכולות נפערות בתדהמה, הוא לא מסוגל לנוע, גופו קפוא, אולי הוא מחזיק בירו משהו שנשמט. הוא יסתכל בשערה הכהה, בעיניה האפורות, שלמרות הכול עריין ניתז מהן הניצוץ ההוא, בפניה החלקות עריין, ייגש אליה ויגיד, "אלקה, זאת את!" והיא תענה בשמחה, "כן, זאת אני". פניו יוארו, "זיהיתי אותך מיד", יאמר, "לא השתנית בכלל, את נראית ממש כמו שהיית לפני המלחמה".

את הברית עשו בבית. אלקה אפתה עוגת תפוחים והכינה גפילטע-פיש עם גזר מתוק, שלוימה ומניה פורמן הביאו מהמכולת דגים מלוחים ונתח של גבינה הולנדית. משפחת בכר, השכנים הבולגרים, הכינו מאפים זהובים ממולאים תפוחי אדמה ועלי תרר מבושלים ובזוקים שומשום, שקראו להן בורקיטס, וגבינות מלוחות שכינו בשם סירָנה. הם הביאו מבית-הכנסת שלהם כיסא עם יריות מגולפות בצורת ראשי אריות וכרית משי לבנה רקומה בחוט זהב שמסתלסל ב"מזל טוב".

ליאון התיישב על הכיסא, עטוף בטלית, על ברכיו הכרית ועליה התינוק. אחרי שהמוהל הסיר את העורלה, טבל מטלית ביין אדום ונתן לתינוק למצוץ כדי להשקיט את זעקותיו, הוא הרים את הרך הנולד וקרא, "אילן בן-אריה, זה הקטן גרול יהיה, כשם שנכנס לברית כן ייכנס לתורה, לחופה, למצוות ולמעשים טובים."

אלקה בלעה את רוקה. לראשונה בחייה, אחרי ששמעה את הברכה העברית הזאת פעמים רבות כל־כך, נעשו המילים מובנות. כן, זה הקטן גדול יהיה, ואיש לא ישב ברחוב מאחורי שולחן שהועמד על הכביש ובהינף יד יחליט שזהו, המכסה נגמרה, שהוא לא זכאי לא לחופה, לא למצוות ולא למעשים טובים.

דמעות נקוו בעיניה והיא לא ידעה אם הן רמעות של אושר או של עצב. היא יצאה אל החצר, עמדה שם פרושה מהאורחים ומהשכנים, מלטפת את זרועה ובולעת אל תוכה את הדמעות. פתאום ניגש אליה ליאון והתינוק הישן בזרועותיו. "אמא, קחי את הנכד שלך," אמר. "תחזיקי אותו קצת."

אילן התינוק ישן שינה שלווה, כמו שכח את הפורענות שהתרגשה עליו דקות ספורות קודם לכן. פניו הקטנות היו סמוקות ושפתיו נעו קלות כמבקשות לינוק. אפו נראה כמו כפתור ורוד ועל פדחתו היתה ציצת שיער רכה, פשתנית. הירש היה אחר, הבליחה מחשבה בתוכה. גדול יותר, קירח לגמרי ועיניו תמיד פקוחות, כמבקשות לדעת את העולם כולו. היא הצמידה את התינוק הישן אל חזה וממעמקים עלו בה המילים והזדעקו, הירש שלי, תינוק יקר שלי. היא עצמה את עיניה ונגעה בשפתייה בשקע צווארו הרך, נושמת לתוכה את ריחו, "שא, מיין קינר, שא, מיין יינגע'לה."

אדם שיקיריו נלקחו ממנו והעולם שהכיר חרב חייב לבנות סביבו תמוכות ופיגומים שיאפשרו לו לפקוח את עיניו בבוקר, לקום מהמיטה, לרחוץ את פניו, לשפות מים לתה, לפרוס את הלחם ולמרוח את המרגרינה. לא עבר יום בלי שאלקה תחשוב על הירש או על ישראל. היא היתה מסתכלת על אילן הקטן וחושבת איך הירש היה בוודאי מרים אותו בזרועותיו, מניף אותו אל-על ושוב תופס אותו. היא היתה נוזפת בו והוא רק היה צוחק ואומר לה, עזבי, את לא יודעת שככה ילדים גדלים? היא דמיינה איך ישראל היה מושיב את אילן על ברכיו ומספר לו על השמש שהיא כדור גדול של אש ועל המצרים הקדמונים שבנו את הפירמידות והיה להם כתב של ציורים.

תמיד כשהיתה מכינה מרק אטריות היתה בוזקת את המלח והפלפל השחור בדיוק בכמות שישראל אהב, ומטגנת כבד עם בצל זהוב כמו שהירש אכל. היא היתה משחזרת איך ישראל היה נושף על המרק החם, בוחש בכפו כדי שהאטריות יצופו ונושף שוב על הכף לפני שהביא אותה אל פיו. מעולם לא גמר את המרק בכף עד הסוף, אלא היה בוצע באצבעותיו המחוספסות לחם, טובל בצלחת ומספיג. לפני שהיה קם היה נושא אליה את עיניו בהכרת טובה ואומר כמתנצל, "די לעצטע, דאס געזונט", כאילו בטעימה האחרונה מקופלת התמצית הבריאה של המרק כולו. ואילו הירש היה אוכל ברעבתנות, אף פעם לא לועס, מלקק את האצבעות, קם בחיפזון, מרפרף נשיקה על לחיה ורץ לדרכו. פעמים רבות,

כשהיתה הולכת לבדה ברחוב, היתה משוחחת בלבה עם ישראל על הדברים שקרו לה, מתלוננת על רוח'קה והצרות שהיא עושה לליאון, מתייעצת אתו מה אפשר לשנות ומה עוד אפשר לתקן, ואפילו שואלת אם כדאי ללכת עד השוק הערבי ושם לקנות את הירקות, שזה יותר בזול למרות שהיא קצת חוששת.

ואז יום אחד, בהינף יד, התפרקו כל התמוכות, אלקה שקעה כמו בית שהתמוטט פנימה ונהיה ערמה מאובקת של שכרי לבנים. זה קרה שבוע לפני הפסח של 1951, בזמן שרוח'קה עוד עבדה בגלנטריה ברחוב נחלת בנימין ואלקה היתה נשאת בבית לשמור על אילן. באותו יום הילד ישב כלול ושיחק בקוביות כשהוא מדבר אליהן בליל של יידיש ועברית שלמד מהשכנים. על רצפת המטבח נערמו צלחות וסירים ואלקה עסקה בציפוי מדפי הארונות בנייר עטיפה חדש. מהרדיו של בכר עלה קולה של זמרת אופרה. דלת הבית היתה פתוחה ואלקה לא השגיחה באורחת שנכנסה, אוחזת בידיה סל קניות, עד שזו התיישבה על הכיסא שבמטבח.

"אלוהים ישמור", רקקה כשהבחינה בה, "איך שהבהלת אותי."
"מה יש להיבהל?" שאלה מניה, "הלוואי על השונאים שלנו."

אם מניה פורמן עוזבת את החנות באמצע היום ומופיעה כך לפתע – זה בטח משהו חשוב. אלקה מיד הניחה למדפים והתיישבה גם היא על כיסא מולה. היא לא יכלה שלא להציץ אל התיק שהיו בו חבילת מצות, גבינות ודג לקרדה עטוף בעיתון. בכל ביקור שלה היתה מניה מביאה משהו מהמכולת.

"בשביל מה כל זה?" שאלה אלקה, "לא היית צריכה לסחוב."

"זה כלום, הבאתי קצת דברים שיהיה לכם לחג."
"שתהיי לי בריאה," הודתה לה.

"אני רוצה לדבר אתך," הניחה מניה את ידה על זרועה
וארשת פניה השתנתה. "יש לי משהו לספר לך."
אלקה הביטה לתוך עיניה. היה שם משהו קשה מאוד. היא
התחילה להרגיש איך הלב שלה פועם בחוזקה, בלי לדעת
מדוע.

"אלקה, אני מבקשת שתהיי רגועה בזמן שאני מדברת
אתך, כי מה שאני הולכת לספר לך זה לא דבר פשוט,"
ביקשה חברתה.

קצב הפעימות גבר. אלקה שתקה.
"פגשתי את ישראל," אמרה.

פעימות הלב פסקו. הכול נעצר. מניה המשיכה לדבר, היא
סיפרה איך פתאום ישראל נכנס למכולת וכמעט עשה לה
התקפת לב, ואיך הוא ישב על חבית של מלפפונים חמוצים
ומירר בכבי כשנודע לו שאשתו ובנו חזרו מהמתים. אבל
אלקה לא שמעה כלום, גם שירת האופרה העולה מדירת
השכנים כמו נדמה. היא ראתה את קרני האור שנכנסו לחדר
דרך החלון והטילו על הרצפה המאוירת ריבוע בוהק של
אור, שמש ארצישראלית שהמסה את גלידי הקרח שדבקו
לשערתיו של ישראל ואת פתותי השלג שרבצו על בגדיו.

מניה דיברה ודיברה ואלקה שמעה רק את המילים שפעמו
בתוכה, הוא חי, הוא חי והוא פה! כל-כך הרבה פעמים עלתה
דמותו לנגד עיניה, אבל מעולם לא ראתה אותו ברור כמו
עכשיו, כאילו שוטף את פניו אור חזק. שפתיה של מניה
נעו ואלקה חשבה על השמש, שהיא אותה השמש עכשיו
לשניהם, ושם יורד גשם זה אותו הגשם, וכשהוא קונה לחם
שחור בשני גרוש זה אותם שני גרוש שהיא משלמת.

מניה הפסיקה לדבר. האור שמאחוריה סנוור את אלקה
והיה לה קשה לראות את פניה.

"איפה פגשת אותו?" שאלה, כשהצליחה לבסוף לאסוף מילים.

"כמו שכבר אמרתי לך, אצלי בחנות."
"מה זאת אומרת אצלך בחנות? ריבוינע של עוילם, מה הוא עשה שם?"

"במקרה הוא היה בתל־אביב וראה את השלט 'מכולת פורמן'. את יודעת, אמר לעצמו, אולי זה הפורמנים שאני מכיר מלידה ונכנס."

"מה במקרה בתל־אביב, איפה הוא נמצא?" אלקה לא הבינה. מרגע שעזבה הרכבת את הרציף בלידה אל סיכיר וישראל אסור בתוכה, כל הזמן הזה קיננה בה תקווה שיום אחד הוא ישוב, שיום אחד תזכה לראותו חי ובריא. הלוא אינספור אפשרויות מפגש עלו בדמיונה: אולי תראה אותו ברחוב, אולי הוא ייכנס בדלת, אולי יגיע ממנו מכתב מארץ רחוקה, אבל האפשרות שהוא ישגר את מניה כשליחה בעקבות מפגש מקרי, הדבר הזה מעולם לא עלה על דעתה. "למה הוא לא בא אתך? איפה הוא עכשיו?" המילים יצאו ממנה מרוסקות וקרני השמש החלו לצרוב את עיניה.

"אלקה, את רוצה אולי כוס מים?"
"תעזבי אותי עכשיו מכוס מים," היא כמעט צעקה. "אני רוצה לדעת איפה הוא! סיפרת לו שאנחנו פה?"
"כן, סיפרתי לו."

"אז למה הוא לא בא? מניה, מה את רוצה להגיד לי?"
"הוא רוצה להיפגש אתכם."
"הוא רוצה להיפגש אתנו? להיפגש?" "עכשיו היא ממש השתגעה, "איזה מין דבר זה? על מי את מדברת פה, על איזה אֶדְבֹּקט או על ישראל שלי?"

"אלקה, תקשיבי לי, הוא נשוי וגם יש להם ילד."
אלקה הרגישה כאילו נפער בה חור גדול, גדול יותר מגופה, וכל מה שיש בה – מחשבות, זיכרונות, געגועים,

צער, אובדן, ציפייה, תקווה – הכול נוזל מתוכה ררך אותו החור. בבת־אחת ירדה אפלה על החדר, כאילו השמש שבחלון התפוצצה וקרניה במקום להאיר משחירות את העולם.

"הוא רוצה לדבר אתך ועם ליאון, להסביר לכם מה קרה, אולי אפילו תיפגשו עם האישה והילד," ניסתה מניה לדבר על לבה, אבל לאלקה כבר לא היה לב שאפשר לדבר עליו. לרגע קט עוד הצליחה לשבת ולשתוק, ואז גאה כל הזעם שבתוכה והתפרץ על האישה שישבה מולה. היא הוציאה את הדג מסל הקניות והשליכה אותו על מניה.

"תסתלקי מפה, חתיכת מנוולת!" צרחה עליה, "אני לא צריכה את הדברים המסריחים שלך, את לא תקני אותי בדג מלוח, פושעת! רוצחת! תסתלקי מהבית שלי!"

מניה נמלטה אל החצר כשאלקה רודפת אחריה ומשליכה לעברה את חבילת המצות ונתחי הגבינה, "שקרנית, מנוולת, מה עשית לי! מה עשית לי! איזה אסון הבאת לי!" צרחה וקולה מתערב בקולה של זמרת האופדה הבוקע מן הרדיו. "שאלוהים ייקח אותך לתוך האדמה, שכל הצרות האלה שראיתי בחיים שלי יבואו על הראש שלך."

ברטה בכר יצאה מביתה ורצה אל אלקה, מנסה לתפוס אותה בזרועותיה, אבל אלקה השתחררה מאחיזתה והמשיכה לירוק ולקלל את מניה הנמלטת. ברטה ושכנה נוספת חסמו בפניה את השער.

"תירגע, אלקה. תירגע, ביקשה ממנה ברטה, "היא כבר הלכה."

"רוצחת!" אלקה צרחה, מנסה לפלס את דרכה החוצה. היא כבר לא ידעה אחרי מי היא רוצה לרדוף ולמה היא צועקת, וחזרה בריצה אל הבית. על רצפת המטבח היו מונחים הצלחות והסירים. מלאת חמה בעטה בצלחות והטיחה אותן בקיד, את הסירים והמחבתות השליכה על

החלון. ברטה בכר חטפה את התינוק הצורח מתוך הלול ונסה אתו בזרועותיה, ואלקה עדיין לא הפסיקה להשתולל. היא הפכה את הכיסאות והשולחן במטבח, רצה לחדרה, פתחה את הארון וקרעה שמלות ובגדים תחתונים, פרעה את הכסות ואת הסדינים שעל המיטה.

ליאון הגיע, מיוזע, חיוור ומתנשף. השכנים הזעיקו אותו מהמשרד בנמל. הבית נראה כמו אחרי פוגרום. הוא מצא את אלקה יושבת על הרצפה באפיסת כוחות, בין קרעי בדים, שבדי חפצים ורסיסי צלחות, שערה פרוע, ידיה חבולות והיא מתנשמת.

ליאון כרע על ברכיו וחיבק אותה. "אמא, מה קרה?" שאל.

היא לא ענתה. לא היתה מסוגלת לדבר.

"אמא, תעני לי, מה קרה?" התחנן.

היא הדימה את ידה ונגעה בלחיו. "רצחו אותי," התאמצה לומר, "בסוף, אחרי הכול, הצליחו לרצוח אותי."

הרופא שהגיע אחר-כך בדק לאלקה את הרופק והלב, הביט באישוניה והזדיק לה זדיקת הרגעה. הוא דשם לה כדורים להסדיר את הרופק ואת טיפות הוולריאן, וציווה עליה להזליף את הטיפות על לשונה בכל פעם שהיא מרגישה שהכעס מטפס בתוכה.

ליאון נסע למשפחת פורמן לשמוע מה קרה. כשחזר היו פניו חיוורות. אלקה לא ידעה אם פגש גם את ישראל.

שבעה ימים שכבה ומבטה נעוץ בקיר ורוח'קה לא משה ממיטתה. היא שמעה את השכנים נכנסים לשאול לשלומה, מביאים עמם דברי מאכל ועצות. למדות התרופות והכדורים, שהיו אמורים למחוק מלבה את תחושת הנישול והכאב, הופיעה מתוך הערפילים דמותו של ישראל והטילה בחזה מכווה של אש. היא דאתה אותו יושב בפונדק בווישניבה,

במטבח ליד התנור, עם אישה גבוהה, כהת שיער ומבט. האישה מערסלת בזרועותיה תינוק עטוף בשמיכה לבנה ורכה. אלקה רוצה לגשת ולראות אותו, אבל האישה הזרה מליטה את פני התינוק בחיקה וישראל מסמן לאלקה שלא תתקרב. היא מביטה בישראל בלב רואב ורוצה שיאמר לה "אלקה שלי" כמו ביום ההוא שהביא אותה ללירה, וששתי המילים ירככו את העלכון הזה שהיא רואה מול עיניה, ואולי יהיה בכוחן גם להרגיע במעט את הדברים הנוראים שעברו עליה. אבל עיניו קרות. הוא אומר לה, אלקה, מה את רוצה, הרי גם לפני המלחמה לא חיינו טוב יחד. ואלקה רוצה לצעוק שאם היה כעס, זה היה הכעס שלהם, ואם היו מריבות וחילוקי דעות, הם היו המריבות וחילוקי הדעות שלהם, של היחד, ולאף אחד אין זכות לקחת ממנה את זה, אבל לא היה לה קול לומר את כל אלה והיא נותרה אילמת.

בערב הפסח שמעה אלקה את ליאון קורא "הא לחמא עניא" מן החרר השני. קולו השר את המילים דמה לקולו של אביה. בליל־הסדר היה איסר יושב על כריות משי גדולות, לבוש קיטל לבן וקורא מתוך הגדה מאוירת שירש מסבו. אמה לבשה שמלה רחבה ולראשה קשרה מטפחת מקושטת באבן אודם. אולי אם תקום מהמיטה ותיכנס אל החדר, תמצא את אביה. ואולי גם את הירש, את רייז'לה ואת ישראל.

היא קמה ממיטתה, ולקול הקריאה בהגדה, הנוסך תקווה מתעתעת, לבשה שמלה, הסתרקה, קשרה מטפחת לראשה ונכנסה אל חדר האורחים. החיזיון התפוגג מיר. ליאון, רוח'קה, ברטה ואיזי בכר נשאו אליה עיניים שואלות. היא התיישבה לשולחן וטעמה קמצוץ חרוסת. "אי־אפשר לסמוך פה על אף אחד," אמרה בפה מכורכם. "הייתי צריכה להכין את זה בעצמי." ליאון ורוח'קה הפליטו אנחת רווחה. כשנגמר החג נסעה למשרדי הסוכנות היהודית בתל־אביב.

היא ביקשה להמיד את הסרטיפיקט הבריטי על שם סבינה גורק בתעודת עולה. כששאל אותה הפקיד לשמה המלא, היססה לרגע. היא חשבה לתת לו את שם נעוריה, אלקה לוי, אבל השם הזה, אחרי כל־כך הרבה שנים, כבר לא היה שלה. "אלקה סטולר", אמרה, וכששאל אותה למצבה המשפחתית, לא היססה עוד וביקשה שירשום "אלמנה".

מניה לא העזה לחזור לבקר את אלקה, אבל ערב אחד הגיע שלוימה פורמן והתלחש עם ליאון בסלון. ליאון לא אמר לה דבר, ולמרות זאת, אלקה היתה בטוחה שהוא נסע להיפגש עם אביו. היא רצתה לשאול איך אביו נראה, מה אמר, האם שאל לשלומה, האם רצה לדעת עליה פרטים, אבל העדיפה לדחות את השאלות האלה מעליה. המחשבה שליאון פגש אותו עוררה בה כעס שהאפיל על הכול. הרי ליאון היה אתה בכאב ובאסון, הוא שייך לה, לא ייתכן שיעבור את המתרס וילך לשם, אל הבית שיש שם אישה אחרת וילד.

מרסיסי מידע שהגיעו לאוזניה במשך השנים נודע לה שבשנת 1941, במסגרת הסכם שנחתם בין סטאלין לגנרל שייקובסקי, שוחררו כל האסירים הפולנים ששהו במחנות בסיביר. הם צורפו לצבא אנדרס, צבא פולין החופשית, שאמור היה לחבור לבעלות־הברית. ישראל סטולר יצא, אם כן, למסע ארוך שעבר דרך פרס, עיראק וירדן, ולבסוף הגיע בשנת 1942 לפלשתינה. הגדודים המשיכו למצרים, להילחם בצבאו של רומל, אבל ישראל וחיילים יהודים נוספים בחרו לערוק ולהישאר בארץ.

אלה היו העובדות ההיסטוריות. השאר היו פיסות של שמועות ומנות רכילות שנישאו אליה במשך השנים: עוד לפני שערק מהצבא הכיר ישראל את חיה שפילמן, אלמנה, ילידת גליציה. בעלה, סוחר תבואה מבני העליה השנייה, נרצח על־ידי הפלאח הערבי שהיה קונה ממנו חיטה, והשאר

לה בית וחלקת אדמה עם מחסן גדול באיזו מושבה צעירה. היא חיפשה לעצמה בעל חדש בין החיילים הפולנים. אחרי שצבא אנדרס המשיך למצרים, היא פיתתה את ישראל בכרוב המבושל, במעיים הממולאים בשר בקר ובחמין הגליציאני שלה.

בימים שישראל שאל את עצמו אם להאמין או לא לסיפורים על רצח המוני של קהילות שלמות באירופה, ראתה אלקה בעיניה אנשים נורים אל הקיר, מורעבים ומוכים למוות. בשעה שישראל ישב בביתה של האלמנה וקרא בעיתון על הפולמוס לגבי אמיתות הידיעות על קברי האחים, ההמתה בגז והשרפה בתנורים, איבדה אלקה את בנם בסלקציה של לידה. כשישראל שכב במיטה וחיבק את גופה החם של חיה שפילמן, היתה אלקה קבורה בתוך מרתף קר, וכדי שלא תאבד את שפיות דעתה ציירה לעצמה את היום שבו ייפגשו וישובו להיות משפחה. אחרי שהמלחמה נגמרה נודע לישראל שיהודי לידה נרצחו והעיר חרבה. בימים שהוא החליט לבנות על שרידי חייו חיים חדשים, והתחתן עם האלמנה הארורה שכבר נשאה ברחמה את ילדו, רצה אלקה במחנה העקורים אחרי כל גבר בהיר שיער וליאון עבר על אינספור רשימות פליטים בתקווה למוצאו.

ישראל ביקש ממנה פורמן שתשתדל בעבורו ושלח אל אלקה גם שליחים אחרים, אבל כולם שבו בידיים ריקות. הדבר היחיד שקיבל ממנה היה מעטפה ובתוכה קרעי הכתובה שלהם, ששמרה כל ימי המלחמה. אלקה רצתה גם לקרוע את תמונת החתונה, אצבעותיה כבר אחזו בנייר הנוקשה, אבל ברגע האחרון נמלכה בדעתה. בלי שתדע מדוע, החליטה להשאיר לעצמה משהו מהאיש הזה שהיה פעם בעלה. היא נטלה את קופסת נעלי הבית שלה, טמנה בתוכה את התמונה, עדמה עליה מסמכים ופנקסים, ואת הקופסה קבדה בארון הבגדים. במשך שלושים ושתיים

השנים האחרונות יצאה הקופסה ממחבואה רק פעמיים:
כאשר עברה אלקה מיפו אל הדירה החדשה ברמת־יזחק,
ועכשיו, בדרך אליו.

האישה השמנה גמרה לאכול את הקבב הרומני וניגבה את קצות שפתיה במפית נייר. היא הסתכלה על אלקה במבט עקום. אלקה ידעה שחילופי המבטים עלולים להוביל למריבה קולנית, והסבה את ראשה.

נדמה לה שזמן רב חלף מהרגע שמאיה הלכה לשירותים. דאגה החלה להתגנב אל תוכה שאולי החליטה הנערה לנטוש אותה, אולי ברגע שמאיה נמצאת ברחוב היא מרגישה כמו רג מחוץ למים, שהיא חייבת לעלות על אוטובוס, להמשיך בנסיעתה האינסופית.

המלצר ניגש אליה. "אפשר להציע לך אולי עוד משהו לשתות?"

המשקה הראשון רק הצמיא אותה. "יש תפוזים?" שאלה. הוא הנהן בראשו, הלך אל הדלפק ומיד חזר עם בקבוק של "מיץ-פז" קר, הניח אותו על השולחן וחלץ את הפקק. אלקה לגמה באיטיות, סורקת בעיניה את סביבותיה. הסוערים לעסו בשתיקה. כל שולחן שהתפנה נתפס מיד עוד לפני שהמלצר הספיק לנקותו.

הפעם האחרונה שהיא ישבה במסערה היתה לפני שנים, כשליאון, רוח'קה והילרים הגיעו לביקור מאמריקה והזמינו אותה למסעדה בכרם התימנים. היא לא נהנתה מהאוכל, הכול היה חריף ועם ריח מוזר. גם אילן ושולמית לא אהבו את האוכל ורבו ביניהם כל הזמן.

אחרי חמש שנים שלא התראו, הם נראו לה רחוקים.

ליאון ורוח'קה תיבלו בידיש שלהם כל מיני מילים וביטויים באנגלית ואלקה לא תמיד הצליחה להבין למה הם מתכוונים, והנכדים דיברו רק אנגלית, כך שהיא לא הצליחה לשוחח אתם כלל. גם ההתנהגות שלהם, חופשית כזאת, נטולת דאגות, נראתה לה כלקוחה מעולם זר, לא־יהודי.

האישה השמנה ביקשה את החשבון ומנתה את שטדות הכסף לידיו של המלצר כמו שהיו נוהגים הסוחרים בשווקים של וישניבה ולידה. אלקה נואשה וחשבה לבקש גם היא את החשבון וללכת, אבל אז נכנסה מאיה. היא החזירה למלצר את המפתח והתיישבה.

"איפה את ללכת הרבה זמן?"

"אל תשאל, פגשה אותי איזו מישהי מהתיכון, בקושי הצלחתי להוריד אותה ממני. שואלת אותי מה עם כל מיני אנשים שהיו אתנו בכיתה, אם ראיתי אותם ומה הם עושים היום, כאילו שאני מנהלת את היומן שלהם. בסוף היא עוד שואלת אותי מה עם יגאל, כי היא זוכרת שהיינו חברים בתיכון. לא עניתי לה, מה יכולתי להגיד? אמרתי לה שאני ממהרת לתפוס אוטובוס ובינתיים הלכתי לברר. יש לנו עוד רבע שעה. את רוצה להזמין עוד משהו לאכול או לשתות?" "לא, זה כבר אפשר ללכת," אמרה ולגמה במהירות את המיץ שנותר בכוס.

מאיה הזדרזה לשלם. "על חשבון משרד הביטחון," ניסתה לחייך.

אלקה הלכה לצדה וחשבה על כך שכל חייה אנשים הלכו ממנה ולא חזרו. היא היתה בטוחה שגם הנערה הזו לא תחזור, אבל טעתה. עכשיו שמחה שמאיה אתה, לא רק כדי שתעזור לה למצוא את האוטובוס הנכון, אלא בכלל.

אלקה נצמדה אליה, שלא תאבד לה בצפיפות ובדוחק. האוטובוס שלהן לכפר־סבא כבר חיכה בתחנה. האנשים פינו להן את הדרך, וכשהן נכנסו פנימה, קידם את פניהן אוויר

קריר. המושבים המרופדים נראו מזמינים במיוחד. מאיה קראה, "יה, איזה מזל, זה מהאוטובוסים החדשים האלה שיש להם מיזוג אוויר." אלקה הרגישה כאילו היא נוסעת לחוץ-לארץ. אחרי שהתיישבו, ביקשה ממאיה שתסיט את פתחי האוורור של המזגן כי זה עושה לה קר בגב.

רק פעם אחת בחייה אלקה טסה באווירון. זה היה לפני אחת עשרה שנה, כשנסעה לאמריקה לחתונה של אילן.

אחרי ששולמית נולדה מצאה רוח'קה בדדיו, דרך המדור לחיפוש קרובים, איזה בן דוד רחוק שניצל גם הוא מהמחנות וחי באמריקה. במשך כמה חודשים היתה ביניהם חליפת מכתבים תכופה. התברר שהוא פתח בניו-יורק חנות לכלי בית ומסדר לא רע. בלילות היתה אלקה שומעת את ליאון ורוח'קה מתלחשים, היא לא ידעה על-אודות מה, וחשש התגנב ללבה שהם מסתירים ממנה משהו. על הנסיעה שלהם לאמריקה נודע לה שבוע לפני שעזבו. ליאון טען שזה רק לשנה, לדאות איך החיים שם, אבל אלקה ידעה שזה לתמיד.

כל אותו שבוע היא קמה בכל לילה להביט בבני הבית הישנים. ליאון ורוח'קה היו מחופדים בתוך שמיכותיהם, איש-איש שבוי בחלומותיו ובטדדותיו. היא ניגשה לעריסה של שולמית ולמיטה הקטנה של אילן, הסתכלה עליהם ארוכות, על השערות הרכות, מתעכבת על כל פרט בפנים ובאצבעות הקטנות וצורבת הכול בתוכה. לפעמים היתה מוצאת את רוח'קה יושבת בחשכה ומיניקה את שולמית. אז היתה לוחשת לה עצות איך לגדל את הילדה, מה לתת לה לאכול ואיך להלביש אותה, ואף פעם לא להשכיב אותה לישון ליד חלון, גם אם הוא סגור, וכשהיא יוצאת אתה לטייל תמיד לכסות את הראש והאוזניים כי ילדים קטנים מאוד רגישים לכל משב רוח. רוח'קה היתה מהנהנת,

אחר־כך תוחבת את השר לתוך החלוק, מניחה את שולמית בעריסה וחוזרת למיטתה בלי לומר מילה.

שבעת פרידות, סירבה אלקה ללוות אותם לנמל בחיפה. היא נשקה לילדים, אמרה להם "סעו לשלום" והרגישה ששוב ננטשה, הפעם על־ידי האנשים האחרונים שנותרו לה. היא ידעה שזה לא הבן דוד, לא החנות של כלי הבית ולא הרצון לראות איך החיים שם – זו היתה הבריחה של רוח'קה ממנה, הרחק, ער קצה העולם.

מדי פעם היתה מקבלת גלויה שלא ידעה לקרוא את תוכנה ולפעמים היה ליאון מתקשר לטלפון אצל משפחת בכר לשאול לשלומה. אלקה היתה צועקת לתוך השפופרת כדי להתגבר על המרחק הרב ופעמים רבות לא שמעה מה ליאון אומר. אחרי שהיתה משיבה את השפופרת אל כנה היו איזי וברטה תולים בה עיניים שואלות ומבקשים לדעת מה שלומם שם באמריקה, איך הם מסתדרים ומה חרש עם הילדים. "ברוך־השם, הבול בסדר," היתה אומרת ולא בטוחה שזה כך.

אחרי חמש שנים בא ליאון עם רוח'קה והילדים לעזור לה במכירת הדירה ביפו וברכישת דירה חדשה ברמת־יצחק. אלקה חששה להמשיך לגור לבדה ביפו. ההזנחה פשתה בכל בית ובכל רחוב, בסמטאות העיר הופיעו מכורים לסמים וזונות ודומה היה שהעיר שוקעת ומתפוררת אל תוך הים העכור. משפחת בכר מכדה את הדירה ועכדה לחיפה, ועם השכנים החדשים, משפחה גרולה שעלתה מבוכרה, אלקה לא הסתדרה. הבנים הגרולים נראו לה כנופיית בנריטים, וכשהיתה עוברת בחצר הם היו לוטשים אליה עיניים חמדניות. היא היתה צועקת עליהם בייריש והם מצדם היו מחקים אותה וצוחקים.

ליאון עבר בארצות־הברית קורס להנהלת חשבונות ופתח

משרד משלו. שערו הקליש והאפיר בצדעיים ומבטו הכהה והעגמומי הזכיר לאלקה את הסטולרים מלידה. גזרתה של רוח'קה עבתה ומדי פעם הציתה לעצמה סיגריה, מנהג שסיגלה לעצמה באמריקה. הם דיברו כל הזמן על כסף והשוו מחירים של כיכרות לחם, בקבוקי חלב, חשמל ושכר דירה.

לפני נסיעתם ביקש ליאון לדבר אתה ביחידות. הוא ביקש ממנה הלוואה של חמש מאות לירות והבטיח להחזיר בתשלומים מדי חודש. אלקה כעסה מאוד, היא חשה פגועה ומושפלת. היא צעקה: איך הוא מעז לבקש ממנה את מעט הכסף שהיא שומרת לעת זקנה. הרי בימים שלא תוכל לדאוג לעצמה ואחרי שעזבו אותה כדי לעשות חיים באמריקה, לא יהיה אף אחד שיטפל בה. מצדה שיעזוב אותה לנפשה, שלא ישלח לה יותר גלויות ושלא יעז להתקשר אליה.

פתאום, בחמתה, בלי שתדע מאיפה המילים באות, אמרה לו, "למה הירש היה חייב להיות בשורה מאחורה, למה הוא לא יכול היה לעמוד במקומך לידי?"

ליאון ישב מולה חיוור כסיד ושתק.

אחר-כך ישבה אלקה במטבח והרגישה שהיא דוצה לבכות על כפיות הטובה, על הברידות שנעשתה לפתע גדולה כל-כך ועל הגעגועים שהעמיקו, אבל הדמעות לא באו. הכול התקשה בתוכה.

האוטובוס עצר בבת-אחת ואלקה היטלטלה טלטלה עזה. הנהג השמיע צפירה ארוכה. "מה זה?" שאלה את מאיה.

"אני חושבת שמישהו חתך אותו," מאיה הביטה החוצה.

"מה זה לחתוך, ככה עם סכין?" אלקה נבהלה והביטה אל הנהג שפתח את החלון וצעק משהו אל הכביש. הוא אמנם נראה זעוף, אבל בריא ושלם.

"לא, התכוונתי שמכונית עקפה אותו," מיהרה מאיה

להרגיע אותה. "ככה אומרים בעברית." הבטן של אלקה שוב רחשה. היא היתה צריכה לאכול משהו עם הכדורים וכמעט שכחה. היא הוציאה את שקית הניילון עם האגס והסכין, פתחה את הקשר, ניגבה את הלהב במפית והניחה אותה על ברכיה.

"איך זה אומרים בעברית בֶּאֱרָנֶע?" שאלה את מאיה.
"אגס," ענתה.

"אגס, זה בריא טוב, את לאכול זה אתי." האוטובוס המשיך לנסוע ואלקה קילפה את האגס באיטיות. אחר-כך חתכה פלחים דקים ושתייהן אכלו בשתיקה. כשסיימו ניגבה אלקה את ידיה במפית, ואז לקחה את כפות ידיה של מאיה וניגבה גם אותן.

שנה לפני מלחמת יום-הכיפורים טסה אלקה לניו-יורק לחתונה של אילן. אחרי שעברה את שורת פקירי ההגירה מצאה את ליאון ממתין לה באולם מקבלי הפנים. הוא כבר היה איש מבוגר, קירח, עם עור מירדל מתחת לעיניו. הם לחצו ידיים כמו שני מכרים, וכשלקח ממנה את המזוודה שאל אותה לשלומה.

"אתה רואה, אני עוד חיה." השיבה, וכל הדרך לא הוסיפו לדבר עוד. אלקה לא ידעה אם הוא עוד שומר בלבו טינה על מה שאמדה לו אז, או שהשנים עשו אותו מרוחק יותר ושתקן.

היא הביטה אל התנועה הכבדה בכבישים, אל קו האופק התרוממו המגדלים האימתניים של ניו-יורק, מורים על השמים כאצבעות מאשימות. היא ניסתה להחזיק את עיניה פקוחות, לקלוט את המראות הזרים, אבל העייפות גברה עליה. במשך כל הטיסה, אף שכיבו את האורות והנוסעים לצדה נרדמו, היא לא עצמה עין. היא הרגישה כלואה בתוך קרביה של הציפור הענקית ולא היתה מסוגלת להבין איך

מצא האדם דרך להתרומם כך מהאדמה. ביום הראשון שפגשה את ישדאל הוא סיפר להם שפעם, בעתיר, רכבות יסיעו אנשים אל הירח. דבריו נשמעו אז תלושים וטיפשיים, והנה חזונו התגשם: אנשים טסים באווירונים וטילים עפים אל הירח.

כשהתעודרה, עצרה המכונית של ליאון ברחוב מוצל, תחת עצים שצמרותיהם השתרגו אלה באלה. ליאון ורוח'קה גרו בבית-דירות בנוי לבנים אדומות, וחלונות דירתם השקיפו אל גן קטן. החדדים היו מלאים רהיטים משונים, עשויים עץ ובדזל. רגלי הכורסאות בחדר האודחים היו דקות כל-כך שאלקה חששה לשבת עליהן. בכל פעם שהעזה והתיישבה, שקעה במקומה ונזקקה לעזרה כדי לקום. על הקירות היו תלויים ציורים מוזרים של בתים בנויים בתוך נעליים ואנשים שעצים ופרחים צומחים מתוך ראשיהם.

רוח'קה חזרה לממדיה הצנומים, היא נראתה כמו בימים שליאון הכיר אותה במחנה העקורים. לראשה חבשה פאה חומה ועור פניה הצהיב. היא עישנה בלי הרף, השתעלה ודיברה בקול צרוד. אל אלקה התייחסה כמו אל אמא, חיבקה ונישקה אותה והתעקשה לקחת אותה העירה, להראות לה את החנויות הגדולות ואת הבניינים הגבוהים.

את אילן אלקה כמעט שלא הכירה. הוא גידל זקן ושערו האדוך ירד על כתפיו, ובכלל דמה לכמרים הפדבוסלבים שהיו ברוסיה הלבנה לפני המלחמה. הוא דיבר אליה אנגלית וצחק כל הזמן צחוק משונה. אלקה חששה שמשוהו השתבש בראשו של הבחור. גם שולמית נראתה שייכת למקום אחר בשמלתה הפרחונית ובמחרוזות הארוכות שענדה, אבל היתה יפהפייה. שערותיה ועיניה הבהירות, קומתה הגבוהה והשקט שלה הזכירו לאלקה את רייז'לה.

היא אמרה לליאון, "תראה את הבת שלך, כמה שהיא דומה לרייז'לה, אתה זוכר אותה, את הדודה שלך?" הוא

רק הנוח בשתיקה.

ליאון ורוח'קה שוחחו עם אלקה שיחה רצינית. הם ביקשו ממנה למכור את הדירה בישראל ולבוא לגור אתם בניו־יורק, הבטיחו לדאוג לכל מחסורה ודיברו על לכה שלא תישאר לבד בימי זקנתה. עוד מעט יהיו לה נינים מאילן, ובקרוב אולי גם שולמית תינשא והיא תוכל ליהנות מהמשפחה.

פעם־פעמיים שמעה אלקה קולות בכי עולים מחדרם. היא ניסתה לצותת מאחורי הדלת, אבל לא הצליחה לשמוע מילים ברורות. כל היחס האוהב שרוח'קה הדעיפה עליה פתאום נראה לה בלתי־מתקבל על הדעת. מה פתאום, אחרי שבחרו לחיות במקום הכי רחוק ממנה בעולם, הם דוצים אותה פה אתם?

אלקה חשדה שהם נקלעו לקשיים כספיים ואולי דוצים להניח את ידם על הכסף של הדירה ומה שחסכה במשך השנים מהדנטה שהיא מקבלת מגדמניה. וגם אם היא טועה ובאמת נפל עליהם דגש פתאומי של קרבה, אלקה לא יכלה לראות את עצמה חיה במקום הזה. ברחובות התהלכו יהודים רבים בלבוש מוכר, אבל כל השאר היה זר ומוזר.

מתוך פתחים שבמדרכות עלו עשן ואדים, המוני אנשים התרוצצו ברחובות בכל הגדלים והצבעים, השמים היו אפורים והבניינים גבוהים כל־כך שאלקה חששה שתכף ייפלו על ראשה. רוח'קה ניסתה לשכנע אותה שתדר אתה אל מתחת לאדמה כדי לנסוע בדרכת התחתית, אבל אלקה לא הסכימה בשום אופן. "אני כבר היה לי מספיק בחיים שלי להיות קבורה בתוך האדמה," הסבירה. "שום כוח שבעולם לא יחזיר אותי לשם."

היא ידעה שבסופו של דבר, עם הרחובות ההומים, הבתים הגבוהים ואפילו עם הרכבת שנוסעת מתחת לאדמה היתה יכולה להסתדר; כמו שהתרגלה ללידה, למחנה וליפו, היתה לומדת להתרגל גם לעיר הזאת. אולי איכשהו היתה מצליחה

לחיות בשלום עם ליאון ורוח'קה.

אבל דבר אחד נבצר ממנה – לחיות עם הידיעה שישראל כה רחוק ממנה, שבכל חנות שהיא תיכנס אליה, בכל אוטובוס שתיסע בו, אף פעם לא יקנן בה החשש הכובש, שהנה היא עשויה לפגוש אותו יושב על הספסל, נועץ מבט בחלון. איש מבוגר, אבל גבוה וזקוף־גו כמו שהיא זוכרת אותו, שערו אפור מהול בחוטים זהובים, אולי אפילו לבן, מסודק לאחור. הוא יסב אליה את מבטו והיא תראה את עיניו הצוחקות, המוכרות כל־כך.

רוח'קה גררה אותה למסע בחנויות הבגדים של ניו־יורק כדי שתעזור לה לבחור שמלה לחתונה. אלקה הציעה לקנות בד ושהיא תתפור בעצמה, והזכירה את השמלה שתפרה לחתונתה במחנה העקודים, אבל רוח'קה אמדה שהיא אודחת פה והיא לא רוצה להעמיס עליה. באחת החנויות, אחרי שרוח'קה מדדה שמלה ארוכה מבד כסוף, מבריק, היא התיישבה תשושה. היא פתחה בדברים וסיפרה לאלקה בשטף על ילדותה בלבוב, על הוריה שהיו אנשים אדוקים והיו עובדים בחנות הנעליים שלהם מבוקר עד ליל ובקושי הצליחו להביא פרנסה.

אחד־כך שתקה דגע ארוך, ואמדה, "אלקה, אני רוצה לספר לך משהו שלא דיברתי עליו אף פעם."
אלקה הביטה בה.

"אני הייתי נשואה לפני המלחמה. היה לי בעל, קדאו לו טוביק, טוביה גלמן. בחור ישיבה שלמד בישיבה הגדולה בלבוב."

"ומה קדה לו?" שאלה אלקה בהיסוס.

"כמו כולם, הוא נדצח בטדבלינקה," נאנחה.

אלקה הדגישה שרוח'קה רוצה לספר לה עוד משהו. רמעות קטנות נצצו בזוויות עיניה, אבל לשונה לעה. אולי

היא איבדה שם במחנות לא רק בעל, אלא גם ילדים קטנים. אלקה אספה אותה אל זרועותיה וחיבקה אותה. היא חשה בגוף הרפה, בעצמות הקשות, שרוח'קה נפרדת ממנה.

בערב ראש-השנה, חודשיים אחרי שאלקה חזרה מניו-יורק, ליאון התקשר. היא היתה בטוחה שהוא רוצה לאחל לה שנה טובה, אבל קולו היה סדוק והוא הודיע לה בלי להכביר מילים שרוח'קה נפטרה. אלקה ניסתה לעודד אותו במשפטים שאחרי-כך נראו לה תפלים.

שעה ארוכה לא יכלה לקום מהכיסא שליד הטלפון. היא חשבה על מה שרוח'קה סיפרה לה, על רצונה להתקרב אליה. אולי היה ברוח'קה צער על שהשאירה אותה לבדה במשך שנים ארוכות, יותר מעשרים שנה, ולפני מותה ניסתה לכפר על כך, ואולי באמת רצתה אותה לידה בימיה האחרונים. לבסוף קמה, ואף-על-פי שכבר נכנס החג, הדליקה נר נשמה והניחה אותו על המזנון, ליד הנרות הבוערים לזכר אמה, אביה ורייז'לה, ומול הנר של הירש שעמד והביט בהם מן הצד.

"בחודשים האחרונים אני נוסעת בכל הארץ, אמרה מאיה, "הייתי בצפת, בנהריה. באילת כבר כמה פעמים. בשבוע שעבר הייתי בירוחם ושלשום נסעתי לדימונה, אבל בכפר-סבא לא הייתי בחיים שלי. ידעתי איכשהו שהיא קיימת על המפה אבל לא נסעתי לשם."

"גם אני עכשיו זה פעם ראשון לנסוע שמה."

"למה את נוסעת לשם? אם מותר לשאול."

אלקה היססה לרגע. "אני לנסוע בשביל שמה יש בעל שלי, "נפלטו המילים מפיה מבלי שתהיה לה כוונה שלמה לאומרן.

"רגע, אבל אמרת שאת אלמנה?!... אל תגידי לי שאת

הולכת עכשיו לפגוש מישהו שאת הולכת להתחתן אתו?"
אלקה נשמה נשימה ארוכה. היא ידעה שאפשר לסמוך על מאיה והחליטה שאין לה סיבה להסתיר מפניה. היא אספה מתוכה את המילים הרצוצות שידעה וסיפרה לה באנחה על המלחמה, על הגירוש של בעלה לסיביר, על הגטו והמשפחה שאיבדה ועל המדתף שהיתה קבורה שם שנתיים, ואיך אחרי שעלתה לארץ ישראל, עם כל הסבל והקשיים, גילתה שלבעלה יש אישה אחרת וילד.

"אני לא מאמינה." מאיה הניחה את כף ידה על מצחה.

"את רוצה להגיד לי שהבעל שלך, בזמן שהיית בשואה, התחתן עם אישה אחרת?"

אלקה הנהנה. "זה למה אני להגיד לך בעל זה באדמה,

בשבילי זה מת."

"רגע, רגע, אני רוצה להבין, מאיה התרגשה, "הוא יודע שאת בחיים?"

"אָדע, בטח."

"אז מה הוא אמר לך? איך הוא הסביר את זה?"

"מתי אני לדעת זה, אני לא רוצה לדבר, לא רוצה לשמוע אתו, אני ללכת לרשום בתעודה אלמונה."

"ומה עם הבן שלך שבאמריקה, הוא בקשר אתו?"

"גם זה אני לא לדעת. יותר טוב ככה."

"אוי, אלקה, זה נורא קשה." היא נגעה בכתפה של הזקנה. "לחשוב שהבעל שלך יעשה לך דבר כזה." פתאום פערה את עיניה. "מה... דגע, אמרת שאת נוסעת אליו. עכשיו את נוסעת אליו? לפגוש אותו?"

"כן, אני לנסוע כפר-סבא לפגוש בעל שלי."

"וזאת פעם ראשונה שאת נוסעת אליו?" לחשה-צעקה.

"יין."

"אוי, אלקה," היא לפתה את ידה בחוזקה. "מה פתאום עכשיו? את חייבת לספר לי."

"הרבה זמן אני רוצה ללכת שם. עכשיו אני זקנה, גם הוא זקן, עוד מעט חיים שלנו זה שוין נגמר. אם אני לא ללכת עכשיו זה אין יותר." היא לא סיפרה לה על שיחת הטלפון שקיבלה שלשום ולא על הביקור שהיה בביתה אמש.

"את יודעת, את כזאת אמיצה. אני כל-כך שמחה שפגשתי אותך ושיצא לי להצטרף לנסיעה שלך."

"נו, יהיה בסדר."

"איפה את גרה?"

"רמתיצחק."

"את חייבת לתת לי את הטלפון שלך ואת הכתובת. מתי

שאני אפסיק לנסוע באוטובוסים אני אבוא אלייך לבקר."

"אני לעשות לה קרעפלעך וגם יוֹיך מִיט לִוְקֶשֶׁן מה את לא לאכול בחיים שלה," חייכה.

מאיה החזירה לה חיוך, שהיה הפעם ילדותי ותם.
"אני כל חיים שלי להיות תופרת אקסקלוסיב, מתי את
לבוא אלי, אני לעשות לה אַ שיינע קלייד, שמלה חדש, יפה.
במקום זה מכנסיים אדום, אני לעשות לה יופי."
"אלקה, איזה טיפוס שאת," החיוך התרחב.

האוטובוס יצא אל דרך ראשית ומאיה שקעה בהרהורים.
פתאום ננערה. "אני חייבת לספר לך משהו," אמרה וקולה
נשנק לרגע, "אחרי שהתחתנו, יגאל ואני, התחילו בינינו
בעיות. זה היה מוזר כי היינו חברים עוד מהתיכון וגרנו ביחד
לפני החתונה והכול היה בסדר, אבל כאילו ברגע שקיבלנו
את התעודה הרשמית שאנחנו נשואים, משהו השתנה. לא
היה יום שלא רכנו, ועל הדברים הכי שטותיים, מי ישטוף
את הכלים, מי יוריד את הזבל. הוא היה הולך מהבית ולא
מודיע לאן ואני הייתי משתגעת מזה. או שיום שלם הוא
היה שותק, ואני הייתי שואלת את עצמי מה אמרתי לו ומה
עשיתי שהוא שותק ככה?.. פשוט לא הסתדרנו. פתאום
הביחד שלנו, דווקא אחרי שהתחתנו, התחיל ללכת לאיבוד.
דברים התחילו לעצבן אותי, שהוא זורק את התחתונים שלו
על הרצפה, שהוא מאפר את הסיגריה שלו לתוך הכיור, וזה
לא היה חדש, את כל הדברים האלה הוא עשה גם קודם, אז
כנראה לא ראיתי אותם. זה היה באמת מוזר."

מאיה שילבה את זרועותיה על חזה. "את רמי פגשתי
באוניברסיטה," המשיכה וסיפרה בשקט, כמו לעצמה.
"אני הייתי בשנה האחרונה לתואר, למדתי ספרות עברית
והוא למד היסטוריה של עם ישראל. לשנינו היה חלון בין
השיעורים, והתחלנו לדבר בקפטריה. אני לא זוכרת מי אמר
את המילה הראשונה ואיך זה התחיל, ישבנו יותר משעתיים,
כבר איחרנו להרצאות שלנו אבל המשכנו לדבר. אני לא
יודעת אם את מבינה אותי, או שהיה לך פעם דבר כזה. אני
הרגשתי כאילו פגשתי את עצמי בתור גבר. אף פעם לא

ראיתי מישהו שכל-כך דומה לי בהכול, במחשבות, באהבות, ברצונות.

"היינו נפגשים בעיקר באוניברסיטה, פעם-פעמיים נסענו לטיילת של תל-אביב. הייתי נשואה בסך-הכול שלושה חודשים ונסחפתי לתוך תחושה כזאת מטורפת שזה היה לא ייאמן. התבלבלתי לגמרי, הייתי מתעוררת ליד יגאל במיטה והמחשבה הראשונה שהיתה קופצת לי לראש, עוד לפני שפקחתי את העיניים, זה רמי. אני לא יודעת מה התרוצץ לי בראש, מה רציתי בכלל, פשוט הפסקתי לחשוב. אני מאמינה שיגאל הרגיש שמשהו לא בסדר.

"לפני שהוא יצא למילואים ישבנו ודיברנו, הוא אמר לי ששנינו צריכים את המילואים האלה. שזה ייתן לנו זמן לחשוב. שאלתי אותו לחשוב על מה והוא רק אמר שנדבר על זה כשהוא יחזור. בימים שהוא לא היה דיברתי עם רמי כל יום בטלפון וגם נפגשנו כמה פעמים. כל הזמן, בלי שבאמת רציתי, הייתי עושה השוואות ביניהם. בכל מיני מצבים הייתי שואלת את עצמי איך יגאל היה מגיב לזה ואיך רמי... כשהגיעו אלי מקצין העיר, "קולה רעד, "להודיע לי שיגאל נהרג, בדיוק התלבשתי והתאפרתי כי קבעתי ללכת עם רמי לסרט..." מבטה שב והתמקד באלקה כאילו היא מחפשת אצלה תשובה.

אלקה הבינה רק חלק ממה שמאיה סיפרה. יגאל, רמי, הקשר הזה – הכול נראה לה מורכב מדי. "את ללכת עם זה רמי במיטה?" שאלה.

"לא, אני לא חושבת שהייתי מסוגלת לעשות את זה, אבל קשה לדעת איך זה היה מתפתח. לפעמים אני מרגישה כאילו יגאל, במוות שלו, עצד את זה. יום למחרת רמי התקשר לשאול למה לא באתי לפגישה. לא יכולתי לענות וניתקתי את הטלפון. אני חושבת שנודע לו שיגאל נהרג והוא ניסה עוד כמה פעמים להתקשר, ביקש להיפגש, רצה לנחם, אבל

אני לא הייתי מסוגלת לקבל נחמה ממנו. "מאיה התחילה לדמוע. "ברגע שאמרו לי שיגאל נהרג, הוא מילא לי בכת אחת את כל הגוף. לא היה מקום בתוכי לאף אחד ולשום דבר אחר. מרוב שהוא ממלא אותי בגוף במחשבות, ברצון הזה שלי למצוא אותו ולדבר אתו – את השיחה הזאת שהיינו צריכים לעשות כשהוא יחזור, כדי שאני אוכל להסביר לו – אני חושבת שאפילו לי בעצמי אין מקום בתוכי. אני לא יורעת מה לעשות, לאן עוד אני יכולה לנסוע."

אלקה ידעה שזה לא בסדר, הקשר שהיה לה עם רמי, אבל היא לא יכלה לזכור עליו. היא הביטה בפנים המעונות, ואז אספה את כפות ידיה אליה. ומאיה השפילה את עיניה. למה החיים לא מרשים לאנשים לשמור לעצמם, אפילו לזמן קצר, את התמונה הזאת של בית, בעל ואישה שעומדים זה לצד זה וילדים שמשחקים בעשב הרך? למה למאיה, שכקושי הספיקה לטעום חיי נישואין ועוד לפני שזכתה בילדים, הכול היה חייב להיעלם כל-כך מהר?

"מיה, זה אי-אפשר ככה, בסוף גם לב גם ראש להיות חולה," אמרה אלקה.

מאיה הרימה את עיניה והביטה בה בעיניים לחות, "מה אני יכולה לעשות?"

"נו, זה מספיק, את להוציא יגאל, לתת מקום עוד אנשים."

"את אמרת לי תמצאי לך בעל חדש, חיים חדשים, איך אני יכולה?!" היא משכה ממנה את ידיה ומחתה את עיניה כגב ידה. "גם את לא היית מסוגלת, גם את היית מלאה כולך בבעל שלך, אפילו שהוא עזב אותך והלך עם אישה אחרת."

אלקה שתקה.

"אוי, אני מצטערת, לא התכוונתי לפגוע בך."

"זה בסדר, את להגיד זה אמת."

הילדה צודקת. תמיד היתה בתוכה התחושה הזאת שהגוף מלא באדם אחד ושאין בו מקום לאף אחד אחר... ואולי לא תמיד, כי לפעמים בתוך כל המלאות הזאת יכול להיפער סדק צר שנותן מקום גם לאחרים. לבצלאל ויינר, שהכירה במועדון הקשישים שברחוב נגבה, למשל.

אלקה היתה הולכת לשם פעמיים בשבוע. אף-על-פי שפעמים רבות היתה נקלעת למריבות על כיסא פנוי, או אם מישהי נכנסה לדבריה, או אם נאמר לה דבר כדי להכעיס. בשעות שהיתה נמצאת שם, הזמן היה חולף מהר. תמיד היה אפשר למצוא מישהי, לרבר אתה על ענייני היום, לפרוק את המילים שהצטברו בתוכה כשישבה בבית.

לפעמים היתה אלקה מצטרפת למשחקי קלפים, דומינו, או רמי-קוביות. לפני החגים היו מגיעים תלמידי גימנסיה, מציגים או נותנים הופעה של שירים, ובתחילת הקיץ היה אפשר להירשם ולצאת לטיולים מאורגנים. באלבום התמונות שלה אפשר לראות אותה שטה בסירת-מנוע בכנרת, עומדת ליד ערבי עם גמל בירושלים ובצילום קבוצתי על המדרגות של המוזיאון לזכר השישה מליון.

אלקה לא אהבה את הביקור שם. היא שוטטה בין התמונות שצולמו בגטאות, בין שמות המחנות החקוקים באבן ולהבת האש הכוערת לזיכרון-תמיד, ושאלה את עצמה מה הקשר בין ההיסטוריה הזאת לאסונות שפקדו אותה.

אחרי הסיור במוזיאון, הצטלמו למזכרת ועלו לאוטובוס. בצלאל ויינר שאל אותה אם אפשר לשבת לידה. בתחילה רצתה לומר לו שלא, שהיא שומרת את המקום לשפרינצה כץ שישבה אתה כל הנסיעה לירושלים והיא עוד לא סיימה לספר לה על החתונה של אילן בניו-יורק ועל מה שהיה עם רוח'קה. אבל באותו רגע עלתה שפרינצה לאוטובוס והתיישבה במקום אחר. אלקה הדימה את התיק ופינתה לו את המקום. היא ראתה את בצלאל במועדון מדי פעם.

יהודי בסוף שנות השבעים לחייו, שערותיו הלבנות משוכות לאחר ושפם מטופח מעטר את פניו. תמיד לבוש בקפירה, חולצה נקייה וז'קט עם מכנסיים בצבע תואם. פעם-פעמיים הזרמן להם לשחק קלפים בקבוצה, אבל מעולם לא שוחחה אתו.

כל הנסיעה הוא סיפר לה על ילדותו ועל חייו, על חנות הברים שהיתה לו בוורשה לפני המלחמה, על הבריחה של משפחתו לאוזבקיסטן, העלייה לארץ והשנים שעבר כפקיד בכיר בהסתדרות. הוא סיפר באריכות על אשתו שבשנותיה האחרונות סבלה ממחלה קשה והוא טיפל בה כמו שמטפלים בילד. שלוש שנים האכיל ורחץ אותה, בסוף נפטרה לו ממש בידיים. אלקה חשבה לעצמה, "איזה איש מסור וטוב." גם היידיש שבפיו נשמעה רכה ונעימה.

למחרת אחר-הצהריים, לפני שהלכה למועדון, התלבטה ארוכות לפני המראה. בסוף בחרה בשמלה הירוקה, החגיגית, עם צווארון המלמלה. לפני שיצאה אפילו הזליפה על צווארה כמה טיפות מהפרפיום ששולמית קנתה לה כשהיתה בניו-יורק. בדרך שאלה את עצמה אם הוא יהיה שם. תחושה שכבר שכחה שיש בה שבה והנצה.

באותו ערב הם ישבו בפינת הקפה והוא שאל אותה איפה נולדה וגדלה. והיא סיפרה לו על הפונרק בווישניבה, על השוק ועל החיילים שהיתה גונבת מהם את הקסדות כדי שישלמו את החשבון. בצלאל צחק עד שפניו האדימו ואמר לה, "אלקה, את משהו־משהו."

בשבועות הבאים הרגישה אלקה שהיא מתמלאת ברבר חרש, שיש בה לא רק מחשבות וכעס על מה שהיה, אלא גם ציפייה לבאות. היא חשבה על מה שבצלאל אמר לה, חזרה בינה לבינה על מה שאמרה היא לו, ובמשך היום ליקטה מראות, מחשבות וקולות לספר לו עליהם כשייפגשו. הוא תמיד היה יושב מולה, מקשיב בעניין ומעיר הערות שיש

בהן טעם.

ערב אחד, לפני שהמועדון נסגר, הציע לה להיפגש למחרת ולנסוע לטייל בכיכר אורדע. אלקה הסכימה בחפץ לב. הם קבעו להיפגש בתחנת האוטובוס של קו שישים ברחוב הרווא"ה. בבוקר הלכה למספרה, ואף-על-פי שלא הגיע הזמן עדיין, ביקשה משושנה שתעשה לה צבע ותסדוקת חרשה. שושנה שאלה אותה אם היא הולכת לחתונה ואלקה אמדה שכן, כדי ששושנה תשתדל יותר.

בשעה חמש אחר-הצהריים לבשה את השמלה התכולה, הצמידה לה סיכת-אבן כחולה, לקחה את תיק היד והלכה לתחנה. בצלאל כבר חיכה לה שם, על הספסל, לבוש במקטורן שלו ומגבעת לבד מונחת בהטיה גנדרנית על ראשו. הוא קם כשראה אותה, הסיר את מגבעתו והחליק בירו את שערותיו לאחור. "לא הכרתי אותך", אמר לה, "את נראית כל-כך שונה."

"מה זאת אומרת שונה?" שאלה.

"כמו צעירה בת עשרים", החמיא לה.

כל אחר-הצהריים טיילו בכיכר אורדע. בצלאל קנה גביעי גלידת שוקולד-וניל והם הלכו לשבת בשדרה הסמוכה, דיברו מעט ובעיקר הביטו בעובדים ושבים. אלקה חשבה על כל השנים שחיתה בלי התחושה המרגיעה שיש מישהו לצדה שאפשר גם לשתוק אתו. כשידד הערב הלכו לרחוב ביאליק והסתכלו בחלונות הראווה המוארים. בדרך הביתה הרהיבה עוז ובלב רוטט הזמינה אותו אליה לארוחת ערב בליל שבת.

כל היום עמלה על הכנת הגפילטע-פיש, המרק הצח, העוף, לפתן הפירות ועוגת הדבש שיאכלו עם התה. שטפה את הדצפות, ניקתה אבק מהדהיטים והבדיקה את החלונות. לקראת הערב ניסתה לנוח כדי שלא תיראה עייפה מדי, אבל היא היתה נרגשת כמו נערה ובכל פעם שנשכבה על הספה

נזכרה בעוד משהו שצריך לנקות או לסדר.

בצלאל הגיע בערב מדיף ניחוחות מי-קולון, לבוש מקטורן שחור, חולצה לבנה ועניבת פרפר. הוא הביא אתו בקבוק ברנדי וחפיסת שוקולד. לפני שנכנס, על סף הדלת, הסיר את מגבעתו, קד קידה, לקח את ידה ונשק לה באכירות. אלקה נרעשה מהנימוסים של האיש הזה.

הוא התפעל מהדירה המרווחת וכל זמן הארוחה לא הפסיק להרעיף שבחים על הבישול שלה. כשטעם מהגפילטע-פיש עצם את עיניו ואמר שמאז ילדותו לא אכל כזה דג שמזכיר לו את הטעם של בית-אמא. כשישבו במרפסת מוקפים בעציצי הבגוניה, לגמו מהתה, טבלו בו בסקוויטים ואכלו פרוסה מעוגת הדבש, הוא סיפר לה על הקשיים שלו לחיות לבד ועל הרצון לחלוק ולשחרר את מועקות הלב בפני עוד מישהו. לאלקה היתה הרגשה שהוא עומד להציע לה הצעה רצינית.

היא היתה מבולבלת ולא ידעה מה תענה לו. עלתה בה הרגשת נחת מהולה בהתרגשות למחשבה שמישהו יארח לה לחברה ושאפשר יהיה לעשות אתו דברים יחד. אבל מחשבה אחרת, שבבית הזה יהיה אדם נוסף ובאמבטיה יעמדו מברשת וסכין גילוח, נראתה לה מוזרה. אם יעלה בפניה את ההצעה, היא לא תוכל לתת לו תשובה מיד.

במרפסת החלה לנשב רוח קרירה, והם נכנסו פנימה. בצלאל ביקש למזוג מהברנדי שהביא ואלקה ניגשה למטבח, עלתה על כיסא והוציאה מהארון שתי כוסיות מעוטרות מסט שאף פעם לא השתמשה בו. אמנם באותו זמן כבר החלה לסבול מלחץ-דם גבוה, אבל בכל-זאת הרשתה לו למזוג לה רבע כוסית והם שתו לחיים. לאחר שגמע את הכוס הראשונה, מיד מזג לעצמו כוס שנייה והערה אותה לתוכו בלגימה אחת. הקמטים שעל פניו הסמיקו והוא שקע בשתיקה. אולי נזכר באשתו שמתה, או בדברים אחרים.

אלקה ירעה שלכל אחד יש החבילה שלו.

היא היתה חייבת ללכת לשירותים. כשחזרה, מצאה אותו ישן בכודסה, ראשו שמוט אל חזהו. שערותיו הלכנות שתמיד היו משוכות בקפידה לאחור נפלו על מצחו וגילו קדחת סמוקה. היה ברור ששתה כוסית נוספת. הוא נחר בכבדות וכף ידו רעדה. רק עכשיו נתנה את דעתה לדטט הזה. גם כשגמע את המרק דעדה הכף מדי פעם. היא התיישבה מולו והביטה בו: אדם זקן, ישן ברישול.

האיש הזה, מה הוא עושה כאן, איך זה פלש לביתה? איך היא יכלה בכלל לחשוב שיחיו יחד, מה לה ולו? בדמיונה הזרעזעה מהאפשרות שבעוד כמה שנים תיאלץ לטפל בו – זקן, חולה, אולי אפילו לא שולט בצרכיו. בחייה היה דק גבר אחד, הוא היה גבוה, שעריו שטני ועיניו תכולות וצוחקות. איך בכלל יכלה לחשוב לתת את לבה לקשיש הזה שנותר פה מולה על הכורסה? בושה הציפה אותה כאילו בגדה בישראל.

היא קמה אל בצלאל וטלטלה את כתפו עד שניעור בכהלה, ומלמל הברות לא־ברורות. אלקה מיהרה להגיש לו את מגבעתו וביקשה ממנו, בלי שום גינונים, לקום וללכת. הוא נעץ בה עיניים אדומות, מבולבלות. דקה ארוכה עברה עד שהצליח להיחלץ מהכורסה, וכאשר קם כרך פתאום את זרועותיו סביב מותניה.

"אלקה, מה קדה?" שאל. "את לא רוצה שאני אשאד?" תחושת גועל מילאה את גדונה והיא הדפה אותו. סיכה דקרה עכשיו את בלון הזעם שבתוכה ופוצצה אותו לכעס מתפרץ. "תסתלק מיד מהבית שלי!" קראה והשליכה עליו את המגבעת שלו.

הוא ניסה לתפוס אותה והיא נשמטה מידיו.

"צא מיד!" פקדה ופתחה את הדלת.

"אני תכף הולך," התמהמה.

"עכשיו, החוצה!" צעקה.

"משוגעת, את משוגעת!" קרא לעברה, עיניו רושפות.
"כולם צורקים במועדון שהם אומרים שאת משוגעת."
אלקה דחפה אותו אל חדר המדרגות. "זקן מסריח, שתלך
לכל הרוחות, שלא אראה יותר את הפרצוף שלך," צרחה
וטרקה עליו את הדלת.

המגבעת שלו היתה עדיין על הרצפה. היא הרימה אותה,
פתחה שוב את הדלת, וזרקה אותה לחדר המדרגות. "אני
לא צריכה שתשאיר שום דבר מהסירחון שלך אצלי בבית,"
הכריזה ומיהרה לסגור. את חפיסת השוקולד ובקבוק הברנדי
שהיו מונחים על השולחן השליכה לפח.

בתחילת השבוע, כשהיתה אמורה ללכת כהרגלה אל
מועדון הקשישים שברחוב נגבה, לא התחשק לה. המחשבה
שהיא עלולה לפגוש שם את בצלאל ויינר ואת עיניהן
השמחות לאיר של המכשפות הזקנות עוררה בה חלחלה.
לעת ערב הוציאה ממגרת השולחן במטבח חפיסת קלפים,
פרשה אותם על השולחן ושיחקה פֶּסִיאַנְס, אחר־כך הדליקה
את הרדיו ודיברה עם הקריין שקרא את החדשות בידיש. עם
ידיעות אחרות הסכימה, על אחרות חלקה. אל המועדון לא
הלכה עוד.

האוטובוס עצר בתחנה ואלקה הזרעזעה. "מה, כבר יש כפר-סבא?" שאלה את מאיה. עד כה הצליחו המחשבות והזיכרונות להסיח את דעתה מהפגישה הצפויה. עכשיו תרד בתחנה, תפתח את התיק, תוציא את הפתקה עם הכתובת ותבקש ממאיה שתראה לה את הדרך לשם. ואולי לא, אולי תשוב על עקבותיה. לא בטוח שיש בה הכוח להיפגש אתו בכלל.

"עוד לא הגענו לכפר-סבא," הרגיעה מאיה את הלמות לבה. "אנחנו בבני-ברק."

"זה לא אוטובוס אקספרס כפר-סבא?"

"זה כזה חצי אקספרס, אני חושבת שיש לו עוד כמה

תחנות. את רוצה שאני אשאל את הנהג?"

היא לא הספיקה לענות ומאיה כבר ניגשה אל הנהג. כשחזרה אמרה, "יש לו עוד תחנה בצומת מורשה וזהו. לא סיפור גדול. האמת שעכשיו זה הלחץ של כל הפקקים, המון מכוניות בכבישים, כולם חוזרים מהעבודה, ככה שנראה לי שיש לנו עוד עוד חצי שעה עד שנגיע."

"נו, מה לעשות."

"אני רואה שאת לחוצה, זאת אומרת ממהרת כבר לפגוש

אותו," חייכה.

"אני לא למהר שום מקום. מער פון פערציק יאר, זה

ארבעים שנים אני לא לראות בעל, עוד השעה זה שום דבר."

"איך קוראים לו?"

"ישרואל, ישרואל סטולר."

"חשבת מה תגידו כשתיפגשו, מה תהיה המילה
הדאשונה?"

"כל השנים אני לחשוב זה."

"אז?"

"אני לא יודעת."

"אלקה, מותר לי לבקש ממך משהו?" שאלה בהיסוס.

"מה?"

"הייתי רוצה... זאת אומרת, רק אם את רוצה ורק אם את
תרגישי עם זה נוח, שגם אני אהיה בפגישה אתך. אני אעזור
לך, את יודעת, אם תצטרכי עזרה במשהו. את יכולה להגיד
לו שאני חברה טובה, כמו נכדה שלך." עיניה של מאיה נצצו
ברוך ובתחינה.

אלקה תמחה. "בשביל מה לה לראות זה פגישה שני
זקנים?"

"כי זה מדהים," אמרה בהתרגשות, "את יודעת כמה
פעמים אני מדמיינת לי, אפילו שזה לא יכול להיות, את
היום שאני ויגאל ניפגשו? היום, מחר, בעוד שנה, בעוד
ארבעים שנה. כמה פעמים אני מתכננת מה אני אגיד לו ומה
אני אספר לו ואיך? והנה את נפגשת עם אדם שכאילו קם
לך מתוך הקבר, ואת יכולה להגיד לו הכול, או לא להגיד לו
כלום, אבל לפגוש אותו."

"אנחנו לראות."

"אלקה, שיהיה לך ברור, זה איך שאת רוצה. רק שתדעי,
אני נורא אשמח. ואם תרצי אני אחכה לך בחוץ."
אלקה צחקה. "את באמת כמו נכדה."

גם בלבה של אלקה ניקרו תמיד השאלות. מה היה קורה
אם היתה נענית לבקשותיו של ישראל ונפגשת אתו? איפה
זה היה קורה, בביתה, על ספסל בגינה ציבורית, אולי
בבית-קפה? מה פתאום. שניהם לא אנשים של בית-קפה. מה

היו אומרים זה לזו, מה היה קורה ברגע הראשון? האם היתה אומרת משהו, שותקת, צועקת?

עשרים שנה הם ישנו באותה מיטה, גידלו את הילדים, אכלו מאותן צלחות ושתו מאותן כוסות, היא היתה מכבסת לו את הגרביים ואת התחתונים, אחרי עשרים שנה הריח שלו כבר היה הריח שלה, ואיך תעמוד מולו כמו אישה זרה? פעמים אינספור שאלה אלקה את עצמה מדוע רצה ישראל לפגוש אותה, מה התכוון לומר לה. אולי רצה לומר שכל השנים הוא חיפש אחדיהם, התגעגע והתאבל, אבל החיה שפילמן הזאת טמנה לו מלכודת, והוא לא בטוח שהילד שנולד הוא שלו, היא הרי שכבה עם כל-כך הרבה חיילים מהצבא הפולני. אולי רצה לומר לה שהיא עדיין חסרה לו, שלא טוב לו עם האישה הזאת, שהוא לא יודע מה הוא עושה אתה בכלל. כשהיתה חושבת את המחשבות האלה היה מתעורר בה רצון לראות אותו, ואפילו תכננה את הנסיעה ואת הפגישה, אבל תמיד היה שב ועולה בה מראה עיניו הקרות האומרות, "אלקה, מה את רוצה, הרי גם לפני המלחמה לא חיינו טוב יחד".

לפני יומיים, כשצלצל הטלפון בביתה בבוקר, אלקה היתה בטוחה שזאת טעות במספר. ליאון הוא האדם היחיד שהיא משוחחת אתו מדי פעם בטלפון, אבל הוא מתקשר רק בשעות הערב, כשאצלו בניו-יורק, באופן מוזר, השמש זורחת. היא כבר עמדה לומר "אין פה משפחה זה" ולנתק, כשפתאום שמעה מישו מדבר אליה יידיש.

"שלום עליכם, אפשר לדבר עם גברת אלקה סטולר?"
הקול נשמע מהוסס.

"כן, מדברת."

"מדבר יהודה סטולר."

"אני לא מכירה." לרגע חשבה שזה קרוב משפחה רחוק שליאון מסר לו את הטלפון שלה.

"אני הבן של ישראל סטולר."

"מי זה?" היא לא היתה בטוחה ששמעה טוב.

"יהודה, הבן של ישראל סטולר."

אלקה התיישבה, השפופרת רעדה בידה. מה הוא רוצה ממנה, בשביל מה הוא מתקשר?

"אני יודע שאת לא מכירה אותי, ואולי זה יישמע לך מוזר שאני מתקשר אלייך פתאום."

"כטח מוזר," נפלטו ממנה המילים. הלב התחיל לדפוק, אולי ישראל נפטר, אולי הוא מתקשר להודיע לה, היא הרגישה מחנק בגרונה.

"אני חושב שאת השיחה שלנו עדיף שנעשה פנים מול פנים," אמר.

"מה קרה? מה אתה רוצה להגיד לי?" היא כמעט צעקה. אם ישראל נפטר שיגיד לה כבר עכשיו.

"יש לי הרבה דברים להגיד לך. אני מבטיח שאני לא מתכוון לרע."

"מי נתן לך את מספר הטלפון שלי, ליאון?"

"ליאון זה הבן שלך, נכון?"

"כן, זה הבן שלי."

"אני אשמח לפגוש גם אותו."

"ליאון באמריקה."

"גברת אלקה, אני מצאתי את מספר הטלפון שלך במדריך הטלפון. מאוד חשוב לי להיפגש אתך. כבר כמה ימים אני חושב איך להציג את עצמי, מה לומר לך כדי שתסכימי, אני אגיע בכל שעה שנוחה לך ומבטיח שאני לא אכפה את עצמי, אם לא תרצי אני אלך."

אלקה נשמה עמוק. הייריש שלו לא היתה רעה בשביל מישהו שנולד בארץ. הגוון קצת גליציאני אבל בהחלט נסלח, והוא גם דיבר יפה, נשמע כמו איש תרבותי. מה כבר יכול לקרות, חלפה מחשבה בראשה.

"זה בסדר, אתה יכול לבוא," אמרה לו כמעט בלי שהתכוונה. "אתה יודע איפה אני גרה?"
 "אני מודה לך מאוד," שמח, "יש לי הכתוכת, מתי את רוצה שאני אגיע?"
 "אני בבית, לאיפה יש לי ללכת?"
 "מחר בערב, זה בסדר?"
 "בסדר."

מיד אחרי שניתקה את השיחה הצטערה שהזמינה אותו. מה הוא רוצה ממנה, הבן של המופקרת? מאיפה היתה לו החוצפה להתקשר אליה וכיצד שכנע אותה שתסכים להיפגש? אולי כמו אמו, גם הוא ניחן בלשון חלקות גליציאנית ובכושר פיתוי שהפיל אותה בפח. אבל עכשיו כבר מאוחר מדי, היא לא יודעת לאן להתקשר אליו ואיך לבטל את הפגישה.

בלילה, כשנשכבה במיטה, פתאום אחזה בה בהלה. ומה אם הוא דומה להירש? אם ייכנס אליה הביתה והיא תראה אותו עומד מולה, גבוה, כהיר שיער, תכול עיניים ומחייך את החיוך הרחב? היא עשתה חשבון שהוא צריך להיות בן שלושים ושש או שבע – פתאום היא עלולה לראות את הירש כגבר בעמיו. צמרמורת חלפה בגופה. רק שלא יהיה דומה להירש, התפללה, שלא יזכיר, אפילו לא כנימה, את הילד שלה. הלוא היא עדיין נוצרת בתוכה את רמותו, בהרף-עין, בהחלטה של הלב, היא יכולה לראות כל תו כפניו, כל שריטה וכל צלקת שהיתה לו, את האצבעות, הציפורניים, את מיקומן המדויק של בהרות השמש בגופו, את סימן הלידה בצורת אגס שהיה לו מתחת לכרך ברגל שמאל. אסור לתת לאף אחר לבוא ולגזול את זה ממנה.

כל אותו הלילה לא עצמה עין, מחשבה רדפה מחשבה, וכשנרדמה לפנות בוקר לשעה קלה, היתה שנתה טרופת סיוטים.

למחרת הסתובבה אלקה חסרת מנוח. היא ישבה בגינה הציבורית, פגשה שם מטפלת תימנייה שידעה כמה מילים בידיש, וסיפרה לה באריכות איך ניסו לשלוח אותה לארץ בספינת מעפילים רעועה, שלימים התפרסמה בעולם ואפילו עשו עליה סרט קולנוע. אבל היא לא ויתרה לשליח העלייה והגיעה לכאן ב"טרנסילבניה", שהיתה אוניית פאר ממש, עם ארבע ארוחות ביום, ובערב תזמורת שניגנה על הסיפון ואנשים רקדו ולס וטנגו. התימנייה הנהנה כל הזמן ואמרה מדי פעם, "יו, יו", אף שכפי הנראה לא הבינה דבר.

אלקה עשתה קניות במכולת וגם הלכה לסניף הבנק ברחוב תרצה כדי לשבת עם הפקיד ולראות שהכול בסדר עם הרנטה שמגיעה כל חודש מגרמניה. ובכל-זאת הזמן עבר באיטיות מורטת עצבים.

לקראת הערב היתה אוזנה כרויה לכל רשרוש בחדר המדרגות, אחר-כך ישבה במרפסת ועקבה אחר המכוניות שחנו ליד הבית. בלב חרד בחנה כל אדם שיצא מהן. היא החליטה שאם מסיבה כלשהי הוא לא ייראה לה, היא לא תפתח לו את הדלת.

בשעה שש, כשהתכוונה ללכת לשמוע את החדשות, עצרה מול הבית מונית ויצא ממנה גבר נמוך, קירח, לבוש חולצת כפתורים קצרה, משובצת, ומכנסיים בגזרת מותן גבוה. הוא אמר משהו לנהג ונשא את מבטו למעלה. עיניו היו כהות, זרות. הוא ראה אותה, נופף לה בידו בהיסוס וחיך חיוך רחב, מוכר, שהכמיר לרגע את הלב. כשהפעמון צלצל ניגשה לפתוח לו. היא היתה נטולת תחושות, כאילו כל המתח שבתוכה התפוגג, ובכל-זאת כשסובבה את המפתח, בלעה את רוקה.

מקרוב הוא נדאה צעיר יותר, אבל היה משהו רופס בהילוכו ובדרך שהתיישב על הספה. הוא ביקש ממנה

שלא תטרח, והיא בכל־זאת הלכה למטבח, הרתיחה מים לתה וחזרה עם צלחת עמוסה ביסקוויטים. את המגש ועליו הכוסות, כדור הפח המחורר עם עלי התה, פלחי הלימון והכלי לסוכר התעקש להביא בעצמו.

הוא שאל אותה איך היא שותה את התה שלה והכין לה ולו. כל תנועותיו היו רכות. הוא נשף על התה שלו ולגם לגימות קטנות ושקטות. נדמה לה שהוא מתמהמה, מחפש את המילים הנכונות.

"בשביל מה רצית לראות אותי?" החליטה להתוות לו דרך.

"אני לא יודע מאיפה להתחיל," השיב והניח את הכוס על השולחן.

היא רצתה לשאול אותו מה עם ישראל, אם הוא מרגיש טוב, אבל נצרה את לשונה. "תטעם מהביסקוויטים, היום קניתי במכולת."

לרגע נראה כאילו הוא בורר מתוך הביסקוויטים, אחר־כך לקח אחד בקצות אצבעותיו ונגס בו בזהירות. היה בהתנהגותו משהו משונה, אבל אלקה לא ידעה לומר מה בדיוק.

"את יודעת שאמא שלי נפטרה לפני שלוש שנים?" אמר כשהוא מסלק בציפורנו פירוד נסתר מקצות שפתיו.

"לא, לא ידעתי."

"זה הכול קרה מהר מאוד. סיבוך במעיים, תוך חודשיים היא כבר לא היתה."

"באמת לא שמעתי." אלקה נְבוכה. פעמים רבות, כשחשבה על חיה שפילמן, היה כעס נורא מציף אותה, ועכשיו קיבלה את הידיעה על מותה בשוויון נפש.

"בהתחלה אבא לקח את זה מאוד קשה, את יודעת, אחרי כל־כך הרבה שנים שהם חיו ביחד, פתאום הוא היה צריך להתרגל להיות לבד."

היא חשה צביטה בחזה. "בסוף מתרגלים לכל דבר," אמרה, אף-על-פי שרצתה לומר משהו אחר. "כנראה. אין ברירה. אני משתדל לבקר אותו הרבה. למרות שאני גר בתל-אביב אני נוסע אליו לכפר-סבא פעם בשבוע לפחות."

השיחה עוררה בה אי-נוחות. "מאיפה אתה יודע ככה לדבר יידיש?" שאלה כדי להחליף נושא. "מההורים, בבית דיברו רק יידיש, אז את יודעת, לא היתה לי ברירה," חייך.

"מה אתה עושה בחיים?" שאלה אותו. "אני עובד כמנהל חשבונות שכיר במשרד רואה-חשבון." "גם לליאון שלי יש משרד של בוכהלטריה." "באמת, מה שם המשרד?" "זה בניו-יורק."

"נכון, אמרת לי בטלפון שהוא בארצות-הברית." "הוא שם באמריקה כבר הרבה שנים." "יש לו ילדים?" "הוא כבר סבא." "יש לך תמונה?" "בוודאי." "אפשר לראות?"

אלקה היססה, היא לא היתה בטוחה שהיא רוצה להראות לו את התמונות.

"הייתי רוצה לראות, אולי אנחנו דומים," חייך. "מה פתאום דומים. ליאון גבוה, בכלל אחר." בכל-זאת קמה, פתחה את דלתות המזנון, הוציאה משם את האלכוס והניחה אותו על השולחן. הוא פתח את הכריכה ודפדף בדפים השחורים בזהירות, נזהר שלא לקרוע את דפי האורז המפרידים ביניהם. "מי האיש הזה, זה ליאון?" שאל.

אלקה לא ראתה טוב מקרוב, היא קמה שוב כדי להוציא את המשקפיים שלה מהמגרה במזנון. "זה פייגה ולולק," אמרה אחרי שבחנה את התמונה. "היא היתה אתי במחנה במינכן. אחר-כך הם התחתנו ונסעו לאוסטרליה, כבר מזמן שניהם לא בחיים."

"היית במחנה ריכוז?" הרים אליה את עיניו.

"לא, זה היה מחנה של פליטים."

"ומי האישה היפה הזאת?" הצביע על תמונה אחרת.

"זאת רוח'קה, האישה של ליאון, בזמן שעבדה פה בחנות

בתל-אביב."

הוא עבר לדף הבא.

"זאת תמונה מהחתונה של ליאון. אתה רואה פה את

המרפק שמציץ? זה אני," גיחכה.

הוא בחן את התמונה בעניין, אבל ליאון חבש מגבעת

שהטילה צל על פניו ולא היה אפשר לראות אותן בבירור.

בדף הבא היו כמה תמונות של אילן ושולמית כשהיו קטנים

ותמונת החתונה שצולמה בניו-יורק. "מי זה הבחור הזה?"

הצביע על אילן.

"זה אילן, הבן של ליאון, בחתונה שלו. הנה אני, עומדת

פה בשמלה סגולה, זאת רוח'קה. היא כבר היתה חולה

פה ולא נראית כל-כך טוב. זאת שולמית הנכדה שלי וזה

ליאון."

"הוא באמת נראה גבוה, אבל בכל-זאת דומה לי. לשנינו

יש קרחת ואני חושב שמשהו בעיניים דומה. כן, ממש אותן

העיניים."

אלקה לקחה את האלכוס וקירבה אותו אל המשקפיים

שלה. "קרחת זה בגלל שהוא פה כבר בן-אדם מבוגר. בגיל

שלך עוד היו לו את כל השערות שלו על הראש, והעיניים

זה בכלל לא אותו דבר." היא סגרה את האלכוס והניחה אותו

על השולחן. "אתה נשוי, יש לך ילדים?" שאלה.

"לא, אני רווק."

"רווק? בן כמה אתה?"

"אני כבר לא ילד."

"נו, אז מה קורה? הזמן עובר."

"את מדברת כמו אמא שלי," חייך את החיוך הרחב,

המוכר.

ההערה הזו לא נעמה לאוזניה. "מה בכל-זאת מביא אותך

אלי?" שאלה בנימוס.

"לפני שבועיים הייתי בביקור אצל אבא. דיברנו על

החיים לפני מלחמת העולם השנייה. הוא סיפר לי על

הנגרייה הגדולה שהיתה לו, הבית בלידה והחצר, ופתאום

הוא מספר לי משהו שכחיים לא ידעתי, שהיתה לו משפחה

לפני המלחמה. אישה ושני בנים, ליאון והירש. וכשהוא

אמר לי את זה הוא התחיל לבכות. שאלתי אותו למה עד

היום לא שמעתי על זה מילה, הלוא הרבה אנשים איכרו את

המשפחות שלהם בשואה. ואז הוא אומר לי שהאישה והבן

לא מתו בשואה, אבל הוא לא יודע מה קורה אתם היום.

שיותר מארבעים שנה הוא לא ראה אתכם."

"מה, לא פגשת את ליאון אף פעם, גם לא כשהיית ילד?"

"לא, אף פעם."

"הוא לא היה אצלכם?"

"אבא אמר לי שהוא ניסה להיפגש אתכם, שהוא שלח

שליחים וביקש בכל דרך לראות אתכם, אבל אתם לא

רציתם."

"אם הוא כל-כך רצה לראות אותנו למה הוא לא בא

בעצמו? בשביל מה הוא היה צריך לשלוח שליחים?" היא

לגמה קצת תה כדי לשכך את הכעס שהחל לטפס בגרונה,

אבל טעמו היה מר. "אם האבא שלך הזה היה באמת רוצה

לפגוש אותנו כמו שהוא אומר, אז הוא כבר היה מוצא

דרך."

"אני באמת לא יודע."

"שלא ימכור לך סיפורים, אבא שלך זה לא מלאך."
"אני לא בא לעשות לו משפט עכשיו, אני רק יודע שהוא
מלא בגעגועים אליכם. אני לא מצליח להבין איך הוא שמר
את הכול בפנים כשיש לו כזה פצע גדול."
"ומה פתאום הוא החליט לספר לך? עד עכשיו הוא
התבייש ופתאום לעת זקנה הפסיק להיות פחדן?"
"אני לא חושב שזה העניין, הוא אמר לי שכל השנים הוא
רצה לראות אתכם. אבא שלי היום איש זקן, וכבד לא כל-כך
בריא. אני כנראה השליח האחרון שהוא שולח כדי להיפגש
אתך."

"הוא ביקש ממך לבוא לפה?"
יהודה הנהן.

"בשביל מה? מה הוא רוצה?"
"לא יודע, אולי להסביר, אולי לפרוק את מה שיש לו על
הלב, אולי פשוט לראות אותך."
"אני לא צריכה לשמוע את ההסברים שלו. כן היה לו טוב
אתי, לא היה לו טוב אתי, כן הייתי צריכה לעשות ככה, לא
הייתי צריכה לעשות ככה. מצא לו אישה שהוא חושב שהיא
יותר טובה, שיהיה לו לבריאות."

"אני מתאר לעצמי שלא היה לך קל..."
"לא היה לי קל? על מה אתה מדבר בכלל!" אלקה לא
יכלה להתאפק עוד. "אתה בא אלי לבית שלי ומדבר על אמא
שלך, שהיתה הקורבן הכי גדולה שיש בעולם, ועל אבא
שלך ששרף לי את הנשמה, שאני נהיה לי ממנו לב חולה,
וכל השנים אני חיה על כדורים בגלל זה, ומדבר כאילו
שאתה איזה שליח-מצווה של צדיקים. אתה לא מתבייש?"
פניו הלבנים, בהיסח הדעת הרים ביסקוויט מהצלחת ומיד
החזיר אותו. "לא באתי לפגוע בך, קולו רעד. "גם לא לבקש
סליחה, באתי לבקש ממך בקשה של חסד."

"חסד למי?"

"לאבא שלי."

"אבא שלך מגיע לו חסד ממני? על מה?"

"אנשים עושים טעויות בחיים שלהם, לפעמים טעויות

גדולות מאוד."

"אתה לא יודע שכל אחד אוכל את המרור שהוא מכין

לעצמו וגם את המרור שאחרים מכינים לו?"

"עד מתי?"

"עד לקבר וגם אחרי."

"ואין רחמים?"

"אם אין רחמים בעולם הזה על תינוקות, אז בטח שאין על

זקנים, אפילו לא מידי שמים."

יהודה קם ממקומו ויישר את חולצתו. "אני חושב שאני

אלך," אמר.

אלקה קמה אחריו ללוות אותו אל הדלת. ידו כבר היתה

מונחת על הידית כשהוא פתאום עצר ואמר, "הוא סיפר לי

על איסר, אבא שלך, שהיה איש כל-כך חזק, שפעם בדרך אל

השוק, הסוס שלו נקע את הרגל, והוא שחרר את הסוס ורתם

את עצמו לעגלה. הוא סיפר לי על אחותך, רייז'לה, שהיתה

גרה אתכם באותו הבית וגידלתם אותה כמו בת. ליאון היה

שקט והירש שובב. חסכתם כסף וקניתם לליאון, לבר-מצווה,

זוג אופניים, אבל אף פעם הוא לא ידע איפה הם כי הירש

היה גונב אותם. ליאון היה תלמיד מצטיין, אבא הפעיל

קשרים שהיו לו בעירייה וקיבלו אותו לגימנסיה הממשלתית

למסחר. את תפרת לליאון את המדים של בית-הספר, היו לך

ידי זהב ובכל חתונה שהיתה בלידה היו באים אלייך להזמין

שמלות. הקרעפלעך שהיית מכינה, זה היה מעדן משמים.

תמיד היית מביאה לו את ארוחת הצהריים למקום שהוא עבד

שם והוא היה מלקק את האצבעות."

אלקה לא ענתה. חומצה עלתה מקיבתה.

"בכל יום שתדצי אני אביא אותי, רק תסכימי," ביקש.

היא נענעה בראשה לשלילה.

הוא הוציא מכיס חולצתו עט ופנקס קטן, רשם עליו משהו, תלש את הדף ונתן לה. "זאת הכתובת של אבא בכפר-סבא. היא עכשיו בידיים שלך והוא מחכה לך."

היא רצתה לשאול עוד משהו, אבל החומצה כמו איכלה את מיתרי הקול שלה. יהודה סטולר פתח את הדלת והלך בלי לומר שלום. נדמה לה שהאיש הזה אינו אלא אחת מאותן נשמות מתים שמתגנבות אליה לסלון ומזכירות לה את מה שהיה פעם, ואף פעם אין היא יודעת אם דבריהן הם אמת או בדיה. היא יצאה אל המרפסת כדי לראות אותו הולך ברחוב, אבל הוא כבר נעלם.

אחרי שהקריין ברדיו נפרד ב"ליל מנוחה" ואלקה השיבה על ברכתו, הלכה להתקלח. בשנים האחרונות היא חששה מאוד מהמקלחת. היא שמעה הרבה סיפורים על קשישים שהחליקו בעת הרחצה. רוז'נקה הלפרין מהקומה העליונה ריסקה את האגן במקלחת. יום שלם שכבה על הרצפה בלי לזוז ורק כשהמים החלו לגלוש מדירתה אל חדר המדרגות הזמינו השכנים את מכבי-האש. אלה מצאו אותה רובצת בתוך המים ובתוך הצוואה של עצמה. לדירה היא כבר לא חזרה. השכנים סיפרו שהיא נפטרה אחרי כמה חודשים במחלקה הסיעודית בבית-רבקה. אלקה קנתה שרפרף קטן מפלסטיק והציבה אותו באמבטיה, על הרצפה הניחה שטיחון גומי ואת המקלחת עשתה בישיבה.

הלילה הקודם שעבר עליה בלי שינה והמתח לקראת הפגישה עם יהודה סטולר התישו אותה והיא נרדמה כמעט מיד. פתאום הרגישה שמישהו נוגע בכתפה. לחרדתה ראתה את אביה עומד בחדרה ומביט בה.

"מה אתה עושה פה, אבא? לך לנוח על משכבך," התאמצה לומר לו את המשפט שלימד אותה פעם.

"אני לא יכול לנוח בשקט בזמן שאת עושה כזה עוול."

"אבא, על מה אתה מדבר?"

"אני מדבר על ישראל. את יודעת שהוא היה כמו בן בשבילי."

"את העוול זה הוא עשה לי. אני לא עשיתי לו שום דבר."

המנוול הזה שרף לי את הלב."

"ישראל היה איש מוזר, היו לו כל מיני רעיונות בראש ואידיאולוגיות, אבל להגיד עליו שהוא מנוול, לזה אני לא יכול להסכים. הוא הכניס אותי ואת אחותך אליו הביתה. הרבה שנים חיינו אצלו ואף פעם לא שמעתי ממנו תלונה. זה איש יקר שתמיד עזר לאחרים. ואלקה, הוא אהב אותך, תמיד הוא היה מסתכל עלייך כאילו הכיר אותך אתמול. איך את יכולה לסרב לבקשה הקטנה הזאת שלו, להיפגש?"

"אם הוא כל-כך אהב אותי, הצדיק, למה הוא לקח לו אישה אחרת?"

"אלקה, את לא היית אישה קלה, עשית לו את המוות. עמדת לו על הראש כמו סרְדִיּוֹט רוסי. כמה את חושבת שהבן-אדם יכול לסבול? כל יום שהוא נשאר אתך זה היה רק בגלל האהבה שלו אלייך."

"אני לא קשרתי אותו בחבל, הוא יכול היה ללכת מתי שהוא רוצה. אבל לעשות ככה, כשאני והבנים עברנו גיהנום והוא חי פה עם הזונה הזאת?"

"זה באמת לא בסדר, אבל היתה מלחמה, כל העולם היה משוגע, וכנראה היה לו נוח בשביל עצמו להאמין שאתם לא בחיים, כדי שיוכל לעשות את הצעד הזה. ומה את רוצה ממנו, הבן-אדם עוד היה צעיר."

"לפגוש אותו זה כמו לסלוח לו."

"כל הזמן רצית לראות אותו, אבל הגאווה והעקשנות שלך לא נתנו לך. מה את חושבת, שאת תחיי לנצח? אתם שניכם כבר בסוף הדרך."

"אל תכריח אותי, אבא."

איסר לוין נאנח את האנחה הכבדה שלו. "אין לך תקנה, אלקה, לא בעולם הזה ולא בעולם הבא."
"לא, אל תגיד ככה," נבהלה.
הוא הסב אליה את גבו והלך.

אלקה התיישבה על מיטתה. אין ברירה, היא חייבת לנסוע ולפגוש את ישראל. היא לא יודעת בדיוק בת כמה היא, אבל אין ספק שהיא מתקרבת לשמונים. היא לא מרגישה את עצמה זקנה, היא עושה קניות, מבשלת ואפילו עוד מסוגלת להשחיל את החוט לתוך קוף המחט, אבל אביה צודק. השנים חולפות והיא לא נעשית צעירה יותר.

היא לא יודעת איך להגיע לכפר־סבא, אף פעם לא היתה שם. היא פשוט תיסע לתחנה המרכזית, ששם יש אוטובוסים לכל הארץ. את הפתק שיהודה סטולר כתב לה היא תוציא ממגרת השולחן במטבח. וכשתגיע לכפר־סבא כבר תמצא מישהו ברחוב ותראה לו את הכתובת. היא חזרה והשתרעה במיטה, נחושה בהחלטתה לנסוע. לפני שנרדמה חשבה על כך שהיא לא יכולה לבוא בידיים ריקות, היא חייבת להביא אתה משהו, ואז חשבה על תמונת החתונה שטמנה לפני שנים בתוך קופסת הנעליים. אם הכול יסתדר, היא תביא את התמונה לפגישה ותראה אותה לישראל. איך זה היה פעם, איך הכול התחיל ביניהם, לפני שהילדים נולדו, וגדלו, והיתה מלחמה שטרפה הכול.

האוטובוס נחלץ מהעיר הצפופה והגביר את מהירותו. מבעד לחלון נראו מריחות בגוני חום ואפדפר של שדות, עצים ובתים קטנים.

"כפר-סבא זה עיר גדול?" שאלה אלקה.

"לא הייתי שם, אבל בטוח שרמת-גן ותל-אביב הרבה יותר גדולות."

"איפה את בית שלה?"

"אני גרה באוטובוס, שכחת?" חייכה.

אלקה צקצקה בלשונה.

"האמת שהדירה שלנו זה ברחוב רמב"ם בגבעתיים. דירה חמודה קטנה של שני חדרים. מלאה תמונות מדהימות בשחור-לבן שיגאל צילם בטיול שלנו בדרום אמריקה."

"אה, אתם להיות אמריקה. גם אני, אולי עשר שנים מתי אני להיות שם."

"עשית שם טרק למאצ'ו-פיצ'ו?" חייכה אליה.

"וָאָס אֵיז דאָס, מצ'הפצ'ה?"

"סתם, את בטח היית בארצות-הברית."

"אני להיות בנויורק, שם יש ליאון בן שלי, נכדים וגם בן של נכד."

"כן, סיפרת לי את זה. אנחנו היינו בארצות שנקראות פרו ובוליביה. יש שם נופים בהרים שהנשימה פשוט נעצרת, ולא רק בגלל שזה יפה, אלא בגלל שאין שם מספיק אוויר. אני לא רציתי לנסוע לשם, העדפתי שניסע לאירופה, פריס, לונדון, המקומות הרגילים. יגאל אמר לי שללונדון ולפריס

יהיו לנו מיליון הזדמנויות לנסוע, אבל זאת ההזדמנות האחרונה שלנו לעשות טיול כזה גדול, כי אחר־כך נתחתן ויהיו לנו ילדים ולא נוכל להרשות לעצמנו. וככה הוא הציע לי נישואין.

”גם ישרואל ככה לעשות.”

”מה זאת אומרת, נסעתם לטיול ארוך לפני שהתחתנתם?”
התפלאה.

”כן, אנחנו לנסוע בעגלה עם סוס בשביל עצים מה יש בגול־סני. זה כל היום אנחנו לנסוע וכל זמן מתי אנחנו בעגלה ישרואל לדבר ולדבר, זה עצים, זה פרחים, זה שמים. אחר־כך מתי אנחנו לחזור בווישניבה, זה איפה אני להיות בית שלי, הוא להגיד לי, אני לא לרצות סוף זה טיול. אני לרצות נוף, ויטער, איך זה בעברית, עוד לנסוע. אני להיות יפה, הוא לרצות אותי אישה שלו. אחר־כך ישרואל ללכת באבא שלי להגיד עושים חאסענע, ככה זה פעם להיות,”
חייכה.

”למה את הכי מתגעגעת אצלו, מה הכי חסר לך?”

”אוך, זה הרבה דברים. זה מייסעס שלו, הוא להיות ראש בשמים. לדעת הכול. אנחנו ככה פראסטע מענטשען. את לדעת מה זה פראסטע מענטשען? אנשים פשוט, אפער ישרואל לדעת כל דברים מה יש בעולם. אני הרבה ללמוד מה הוא לספר, אני לא לדעת מה זה שמש, מה זה לבונה, אני לחשוב זה ככה כמו לומפה של חשמל בשמים. אפער ישרואל אומר שמש זה כדור עם אש, גרויסער פון די גנצע וועלט, גדול מכל עולם, און די לבונה זה אבן גדול גדול, ללכת עולם שלנו ארום און ארום.” אלקה סימנה בידה מעגלים. ”נו, אני בלי ישרואל, מאיפה אני לדעת כל דברים זה? הוא גם יש לב טוב, לאהוב אנשים, ילדים, הרבה לעזור. הרבה שנים אנחנו בעל אישה. אין יום אנחנו לא לאכול ביחד, גם בוקר, גם צהריים. מתי הוא לעבוד אני ללכת שם

עם אוכל, אף פעם לא לבד. יש טוב, יש רע, יש לדבר יפה, יש לדבר לא יפה, יש פעם שמח, פעם ברוגז – הכול זה אנחנו להיות משפחה. עכשיו זה גורנישט, אין כלום." "למה לאנסעת להיות בניו־יורק עם הבן שלך, הנכדים, הנינים? יכלה להיות לך משפחה, לא היית חייבת להיות לבד."

"למה את כל יום לנסוע אוטובוס? את יכול להיות עם אמא, אבא, אולי יש אח, אחות, גם זה משפחה..." מאיה הנהנה בהבנה.

שמש אלכסונית חדרה מבעד לחלונות והזהיבה את ראשי הנוסעים. אלקה לא רצתה לחשוב על הפגישה הקרבה. היא ניסתה לחשוב על מאיה שיושבת לצדה, על איך היא תבוא לבקר אותה והן ישבו יחד במרפסת, היא תראה לה את התמונות באלבום, תספר לה על האורחים בפונדק בווישניבה והמטבח של אמא עם המרק המהביל והשירים השקטים ברוסית, אבל האוטובוס נסע מהר, מהר מדי. הוא עצר רק לרגע בתחנה בצומת גדול, שני חיילים עלו, ואז המשיך בדהרתו לכפר־סבא.

מה ישראל יחשוב עליה, כיצד היא תיראה בעיניו? הרי בפעם האחרונה שראה אותה היא היתה פחות מארבעים ועכשיו היא האישה הזקנה הזאת שפגשה היום במראה שבמספרה. שערותיה אמנם צבועות שחור, אבל פניה חרושות קמטים וכאב ישן.

כפות הידיים שלה הזיעו לקראת המפגש המתקרב, האם באמת תלחץ את ידו? אולי היא לא תוכל להתאפק וכל החרון והעלבון יתפרצו ממנה, והיא תצעק עליו, אפילו תכה אותו? ואולי... אולי הוא פתאום יביט בה בעיני התכלת, יחייך אליה את החיוך שלו ויאמר, "אלקה שלי," כמו אז, ביום שהביא אותה אל ביתו בלידה.

פעם נשלחה אלקה לבדיקה אצל רופא מומחה בקופת-

חולים זמנהוף בתל-אביב כדי שיתאים לה כדורים חדשים בשביל הלב ולחץ-הדם. לאולם ההמתנה נכנס גבר מבוגר, גבוה, כסוף שיער ועיניו התכולות צוחקות. אלקה חשה כאילו לבה הכלוא בבית-החזה מבקש לפרוץ לו החוצה. היא לא היתה מסוגלת להסיר את עיניה ממנו. פתאום הוא שאל משהו ביידיש את האיש שישב לצדו, וליידיש שלו היה מבטא הונגרי. הכול נרגע בבת-אחת, אבל עד היום היא לא בטוחה שהכדורים שרשם לה הרופא המומחה באותה הזדמנות לא היו חזקים מדי.

האוטובוס נסע במהירות, גומא מרחקים של תהיות והתרגשות אין קץ. אלקה חששה שייסע כך כמו קליע שנורה מרובה עד שייעצר מול ביתו של ישראל, והיא עוד לא מוכנה לקראתו, עוד לא חשבה על המילים שהיא רוצה לומר ורוצה לשמוע.

על הכביש נראו עוד ועוד מכוניות והאוטובוס החל להאט את נסיעתו עד שנבלם מאחורי טור ארוך של כלי רכב ברמזור.

"אנחנו קרובות מאוד," אמרה מאיה.

"כמה זמן זה עוד?"

"עוברים את הצומת, נכנסים ימינה וזהו, אנחנו כנראה כבר בתוך העיר. אני לא יודעת כמה זמן זה עד תחנת אגד. יש לך את הכתובת באיזה רחוב הוא גר?"

אלקה פתחה את תיק היר, הוציאה את הפתק שקיבלה מיהודה סטולר ונתנה אותו למאיה.

"רחוב אוסטושינסקי מספר תשע," קראה מאיה בקול והסתובבה לאחור. "סליחה, אולי אתה יודע איפה זה רחוב אוסטושינסקי?" שאלה את הגבר שישב שם.

"מצטער, אני לא כפר-סבאי," ענה.

אישה ממושקפת עם כובע קש אמרה, "אני גרה לא-רחוק, זה ממש במרכז. מהתחנה של אגד זה אולי חמש דקות ברגל.

זה רחוב כזה מפעם, שעוד כפר־סבא היתה מושבה, את מי אתם מחפשים שם?"

אלקה חששה לרגע שמאיה תאמר את שמו של ישראל. אף אחר לא צריך לדעת את מי היא פוגשת ולמה.

"יש לנו שם קרובים רחוקים. תודה, אנחנו כבר נסתדר," אמרה מאיה כאילו קראה את מחשבותיה.

הרחוב הראשי של כפר־סבא היה שדרה רחבה ובה נטועים עצי תמר. בתים קטנים וישנים נסמכו לבניינים חדשים בני שלוש וארבע קומות. פה ושם כבר היו חלונות ראווה מוארים. ילדים נסעו על אופניים, זוגות צעירים טיילו על המדרכה טיול של בין ערביים. בכל פעם שהאוטובוס עצר, הביטה אלקה אל הרחוב בשקיקה, מתאמצת לקלוט את כל המראות. ישראל חי כאן כבר כמעט ארבעים שנה. הוא בוודאי קנה לא פעם ירקות אצל הירקן הזה בפינה, אינספור פעמים עבר במעבר החציה שהאוטובוס עצר עכשיו לפניו. כאן בסניף הבנק הוא בא לבקר כדי לברוק מה קורה עם החשבון שלו. חלק מהאנשים פה ברחוב מכירים אותו, עם כמה מהם בוודאי שוחח. נוכחותו בתוך המרקם הזה של בתים, חנויות ואנשים היתה חריפה, משכרת ממש.

האוטובוס עצר ליר גינה ציבורית, על המדרכה היו ספסלים וכמה קשישים ישבו שם ושוחחו ביניהם. מישו עמד מולם ונראה היה שהוא מנהל איזה ויכוח, או נואם על משהו. אלקה סרקה אותם בלב פועם, אולי אחד מהם זה הוא. לא, הם זקנים מדי.

בתחנה של אגר, מבנה גדול עם כמה רציפים וקיוסק, ביקשה אלקה ממאיה לחכות ער שהנוסעים ירדו. בינתיים הוציאה את נרתיק הפודרה המעוטר בשושנה ופתחה אותו. היא הביטה בקמטים ובשקיות שמתחת לעיניים. מה ישראל יראה? אישה זקנה ועייפה. הוא בכלל לא יכיר אותה. היא פידרה את פניה, הוציאה שפתון, מרחת ומצמצת קלות

בשפתיה.

האישה הממושקפת עם כובע הקש המתינה להן כשירדו.
"אתן רואות את הקפטריה שם?" הצביעה אל מעבר לכביש,
"שם אתן צריכות לפנות שמאלה, להמשיך עד הסוף, יש
מגרש חול גדול, לפנות ימינה ומיד שמאלה, שם זה רחוב
אוסטושינסקי. באמת אולי חמש דקות הליכה. לא יותר."

מאיה הודתה לה והאישה הלכה. ליד הקפטריה אלקה
ביקשה לעצור. "מיה, את לחכות לי פה, לשבת, לקחת לה
עוגה טובה, גם קפה." היא פתחה את תיקה והוציאה מהארנק
שני שטרות של בן-גוריון. "הנה זה אני לשלם."

מאיה סירבה לקבל את הכסף והעמירה פני נעלבת. "את
לא רוצה שאני אבוא אתך?"

"לא מיה, זה חבילה שלי, אני ללכת לבד."
"כן, אבל אולי בכל-זאת כדאי שאני אהיה אתך, אם
תרגישי לא בנוח, או שתצטרכי עזרה במשהו."
"אני חזק, יש כוח, אני כבר לנצח סטלין והיטלר, אני גם
לנצח פה," ניסתה להתלוצץ.

"טוב, אני אחכה לך, אבל אם את מחליטה להישאר אתו
תוריעי לי, שאני לא אחכה פה לנצח," חייכה.
"לא, מה זה? אני לבוא בטח."

"את שומעת?" נופפה כלפיה מאיה באצבע, "את מספרת
לי כל פרט!"

"מיידעלע, אני לספר לה הכול. לא לדאוג."
"את יודעת איך להגיע לשם?"
"זה בסדר, אני למצוא."

פתאום מאיה חיבקה אותה. "אלקה, שיהיה לך בהצלחה."
אלקה ראתה שענייה נוצצות. היא תחבה את השטרות
לתוך ידה, "לקנות לה עוגה טובה, לחכות לי ואני לבוא."

אלקה הלכה לאט לאורך הרחוב. היא חששה להתאמץ.

בסוף הרחוב היה מגרש חול גדול, בדיוק כמו שהאישה עם כובע הקש אמרה. חנו שם משאית וטרקטור. נראָה שעומדים לבנות שם משהו. היא זכרה ששם היא אמורה לפנות ימינה, אבל המשך הדרך כבר לא היה ברור. האם עליה להמשיך ישר? לפנות שמאלה? ואם כן, באיזה רחוב? נער עם כלב גדול, קשור ברצועה, עבר מולה.

"סליחה, ילד, אולי אתה לדעת איפה זה רחוב אוסישקיי?" פנתה אליו. היא לא היתה בטוחה שהיא הוגה נכון את שם הרחוב.

"את מתכוונת אולי לרחוב אוסטושינסקי?" שאל. הכלב נעץ בה את עיניו ושרבב את לשונו.
"כן, זה רחוב."

"זה ממש פה, תפני כאן שמאלה."

אלקה נכנסה לרחוב קטן. מאחורי גררות של שיחים ועצים הציצו בתים נמוכים עם גגות רעפים. בטנה שקעה. זה הרחוב של ישראל, כאן הוא גר, בעוד דקות ספורות תראה את ביתו, תפגוש אותו. היא חשה בתוך הלב דהרות של סוס והיתה חייבת לעמוד, נשמה נשימה עמוקה ופתחה את התיק.

היא חיפשה את הבקבוקון של הוולריאן, אבל הוא נעלם. לא יכול להיות ששכחה אותו בבית. היא לא הולכת לשום מקום בלעדיו, בקבוק קטן מזכוכית ירוקה עם פקק גומי. היא הוציאה מטפחת וניגבה את הזיעה ממצחה, מצאה שקית של כדורי ניטרוגליצרין והניחה אחד מהם מתחת ללשון. היא נשענה על עמוד חשמל, המתינה כמה דקות עד שהלב נרגע והמשיכה ברכה לבית מספר תשע.

שער ברזל חלוד ועליו שלט קטן ממתכת מרוקעת, והמילים המוכרות כל־כך, "משפחת סטולר". היא כחנה את השלט וחשה את מכוות הגזלה. פעם היה צמר המילים האלה, "משפחה" ו"סטולר", שלה. היום הוא שייך לאנשים אחרים. היא אחזה בסורג החלוד של השער והביטה אל

הבית והחצר. בית קטן עם גג רעפים בצבע חום רהוי, ושתי מדרגות שמובילות אל מרפסת בחזית. על מעקה האבן מונחים עציצים ריקים, במרפסת עומד שולחן קטן ושני כיסאות, מאחוריהם חלון ודלת עם רשת. היום כבר נוטה לערוב, הצללים מטיילים על האדמה המרופדת עלים יבשים ופירות שנשרו. העצים בחצר כורעים תחת משא של שזיפים ואפרסמונים. היה שם גם צריף גדול עשוי קורות עץ, נטוי מעט על צדו, ששלד של אופניים חסרי גלגלים שעון עליו. מתחת לעץ אפרסמון ניצב ספסל, מבעד ללשלשת אפשר לראות בו גילופים של ציפורים ופרחים – מעשה ידיו של ישראל, בלי שום ספק. אפשר לראות את הקו המעוגל של הבטן, את הכנפיים הפרושות והמקור הפעור, כאילו ביקשה הציפור לומר משהו.

עיניה של אלקה סורקות הכול, חוקרות כל פינה ושביל, מבקשות להכיר, לדעת, לזכור גם אחר-כך. פה הוא חי, ישן, נושם ואוכל ארבעים שנה. על הספסל הזה, מתחת לעץ האפרסמון, הוא יושב וקורא ספר ועיתון. מענף השזיף משתלשל חבל ישן, כנראה נדנדה מאולתרת כמו זו שקשר על עץ התפוח בחצר ביתם בלידה. מעניין אם הוא עדיין מקבל בדואר את המגזינים שלו. אולי במרפסת ליד השולחן הוא קורא בקול את המאמדים ומספר על חידושי המדע ופלאי העולם.

פתאום נפתחת דלת הרשת. ידה הלופתת את סורג השער החלוד נאחזת בו עד כאב. מתוך חשכת הבית יוצא איש זקן, כפוף, לבוש גופייה אפורה ומכנסי חאקי קצרים. רגליו עקומות ודקות, נתונות בנעלי בית משובצות. ראשו קירח, מנומר כתמי זקנה. פניו לבנות מזיפים. כשהוא יורד במדרגות הוא מתנודד מצד אל צד. את עיניו אי-אפשר לראות, ראשו מורכן והוא גודר את רגליו בחצר, כמחפש משהו בין העלים, הלשלשת והפירות הרקובים.

לא, לא ייתכן שזה הוא. המוח מסרב להאמין, הרי ארבעים שנה זה לא כל־כך הרבה והן חלפו כהרף־עין. איך השתנה עד כרי כך?

תמונת החתונה פעמה בתוך ארנקה. מצולם שם איש גבוה, זקוף קומה, מה לו ולזקן הזה שבגן? הזקן גורר את רגליו בעלים, הוא לא רואה אותה עומדת בשער ומביטה בשנים שנערמו עליו וכפפו את קומתו. העיניים רואות והלב שואל, האם גם היא זקנה כל־כך? אצבעותיה האוחזות בסורג רפות.

היא עוקבת אחרי כל צער וכל תנועה שלו. אולי היכנסהו מסתתר בהם שריד מישראל שידעה, שציפתה לפגוש. ישראל, גם כשמחשבותיו התרוממו לגבהים, היה תמיד החלטי וברור, ואילו האיש הזה נראה פזור דעת, כאילו אין הוא זוכר לשם מה יצא מהבית ואחר מה הוא תר. היא רואה אותו מתכופף, מרים משהו מהארמה, אולי מצא מה שחיפש.

הוא מתרומם לאט, ירו מונחת על גבו, עיניו נעצמות מן המאמץ. לבה דואב עליה ועליו.

האם תפתח את השער, תיגש אל האיש הזה ותאמר לו, הנה אני. הוא ירים אליה את מבטו וישאל, מי את? והיא תאמר לו, אני אלקה, ועיניו התכולות יזהרו מדמעות והם ילכו לשבת על הספסל המגולף, מתחת לעץ האפרסמון? היא תספר לו על ליאון ועל הנכדים וגם על הנין שנולד באמריקה. ותספר לו על המלחמה ומה שהיה, והוא יספר לה על מה שעשה וראה, אולי ידברו על המצב במדינה. אחר־כך יחשיך ויהיה קצת קריר. הם ייכנסו אל הבית, הוא יראה לה את הסלון ואת המטבח ויגיד, הנה, פה אני חי. היא תמצא את הקומקום ותשפות מים לתה. הוא יוציא כלי של סוכר. הם ייקחו קובייה ויניחו בין השיניים, ילגמו תה חם בשתיקה ואולי ייאנחו אנחה של שנים רבות, אנחה של פעם...

ולפני שתלך, הוא יאחז בידיה וישאל למה באת רק עכשיו, למה נתת לי לחכות כל-כך הרבה שנים? והיא תביט בזרועותיו הגרומות, בגופו השח, בפניו שהיו לזרות ולא תדע מה לומר, כי לא לאיש הזה היא נתנה לחכות כל השנים, לא הוא, הזקן העייף שמדדה פה בחצר, ששרף את לבה. זה היה מישהו אחר.

הזקן הרים לפתע את מבטו וניגש לאט אל השער. "כן, גברת, מה את רוצה?" שאל בעברית. הקול היה שונה, דק המבטא מוכר.

היא לא ידעה מה לומר והביטה בעיניו. העיניים הסגירו את האיש, אבל באגמים התכולים פשתה עכירות. "מה את מחפשת פה?" שאל בקול נרגן. היא לא ידעה מה לומר.

הוא הביט בה ושום ניצוץ לא ניעור בעיניו. האם הוא לא מזהה אותה, או שהעכירות שבעיניו היא האשמה? היא רצתה לומר, זאת אני אלקה, באתי לבקר, כמו שרצית, כמו שביקשת, כל-כך הדבה דברים יש לי לספר. אבל היא לא היתה בטוחה שאליו מופנים דבריה.

"אני מצטער, הבית הזה לא למכירה, לא כל עוד אני חי," אמר.

"אני לא רוצה לקנות את הבית הזה," ענתה בידיש. "אז מה את מחפשת פה?" שאל בידיש. גם השפה המוכרת לא הצליחה לשבור את מחסום הזרות. "אני הולכת מפה," אמדה.

ידה האוחזת בסורג נשמטה. היא נתנה בו מבט אחרון ופנתה ללכת, עשתה כמה צעדים ונעצרה, עמדה רגע ארוך וניסתה לחשוב, לחבר את כל המראות והגעגועים שהיו לה אל האיש הזה, לשווא. היא החליטה לחזור על עקבותיה, להסתכל בו שוב, אבל הוא כבר לא היה בחצר, נגוז כמו חזיון תעתועים. אלקה סקדה שוב בעיניה את הבית הישן

והחצר הגוועת אל תוך הערב, והלכה.
 היא יצאה מהרחוב אל מגרש החול הגדול, מכולבלת,
 כאילו איברה דבר־מה. משהו היה חסר לה, אבל עם כל
 צעד שעשתה התחוור לה שהיא מתרחקת מדבר־מה כבר
 שנשאר על המדרכה, מול שער הבית. היא המשיכה ללכת
 עד לקפטריה שבפינה. שם, ליד שולחן ברחוב, ישבה מאיה
 שלה, שיחקה עם מזלג בפירורי העוגה שעל הצלחת והביטה
 בעוברים ושבים. האור הצהוב של הקפטריה האיר את פניה
 הצחות והזהיב את קצות שערותיה.
 "מה זה, אלקה, כבר חזרת?" קראה וקמה לקראתה, עיניה
 זורחות.

"זהו, אני לחזור."

"רגע, את פגשת אותו?"

"כן, אני פגשתה."

"נו, הבטחת לי לספר כל פרט."

"אני לספר לה בבית, עכשיו אין זמן, צריך לקחת אוטובוס
 בחזרה."

אלקה שילבה את ידה בזרועה של מאיה. "אני יש בבית
 תפוח עץ מה אני לעשות בתנור, אנחנו לשים סוכר ולאכול,
 זה טוב."

מאיה הניחה את השטרות של בן־גוריון בצלחת והן חצו
 את הכביש.

"מיה, את לדעת לעשות קרעפלעך?" שאלה.

"קרעפלעך? מה פתאום."

"אני ללמד אותה, טלטלה את זרועה."